

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

પશ્ચિમ બંગાળ રાજ્ય અને અન્ય એક

વિરૂદ્ધ

વેસ્ટ બંગાળ રજિ. કોપી રાઈટ્સ એસોસિએશન અને અન્ય

(સિવિલ અપીલ નં. ૩૪૧૪/૨૦૦૯)

મે ૮, ૨૦૦૯[તરુણ ચેટર્જી અને વી.એસ. સિરપુરકર, ન્યાયમુર્તિશ્રીઓ]

પશ્ચિમ બંગાળ નોંધણી (કોપી રાઈટ્સ) નિયમો, ૧૯૯૯કોપી રાઈટ્સ - નિયમો હેઠળ લાઈસન્સ આપવું - નકલલેખકોની સ્થિતિ - ઠરાવ્યું:કોપી રાઈટ્સ અને રાજ્ય સરકાર વચ્ચે માલિક-નોકરનો સંબંધ નથી - કોપી રાઈટ્સ માત્ર લાઈસન્સધારકો છે - લાઈસન્સ આપવું એ સેવા સર્જવા સમાન નથી - તે તેમને સરકારી સેવકનો દરજ્જો આપી શકતું નથી - તેઓ કોઈ સરકારી ફરજ બજાવતા ન હતા અને તેમની કામગીરી પર સંપૂર્ણ નિયંત્રણ પાછા ન હતું - તેમને જાહેર ખજાનામાંથી વેતન આપવામાં આવતું ન હતું - સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૩૦૯ હેઠળ બનાવાયેલા નિયમો મુજબકોપી રાઈટ્સ સરકારની સ્થાપનામાં ન હતા - હકીકતોના આધારે, વડી અદાલતે નકલલેખકોને એલ.ડી.સી. તરીકે સમાવી લેવા અંગે દિશાનિર્દેશ આપવા બદલે સેવા સર્જવાનો તથા તે માટે નિયમો ઘડવાનો અને એવી સેવાને નામાવલી આપવાનો હુકમ આપીને ભૂલ કરી - તે પોતાની અધિકારક્ષેત્રની સીમા બહાર ગઈ - તેથી, વડી અદાલતનો હુકમ રદ કરવામાં આવે છે અને ટ્રિબ્યુનલનો હુકમ પુનઃસ્થાપિત કરવામાં આવે છે - ભારતનું બંધારણ, ૧૯૫૦ - કલમ ૩૦૯.

ભારતનું બંધારણ, ૧૯૫૦ - અનુચ્છેદ ૨૨૬ - રિટ અરજી - વડી અદાલત અરજીઓમાં કરાયેલા દાવાઓની હદ કરતાં ઘણું આગળ ગઈ - વડી અદાલતે નકલલેખકોને એલ.ડી.સી. તરીકે સમાવી લેવાનો હુકમ આપવાના

બદલે, પદના નામકરણનો નિર્ણય કરવા હુકમ કર્યો – નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યું: યોગ્ય નથી – વડી અદાલતે આપેલો રાહત તેની અધિકારિતાની હદથી અસાધારણ રીતે બહારનો હતો – તેની પૂર્ણ અધિકારિતામાં પણ, રાહતને અનુરૂપ સ્વરૂપ આપતી વખતે, તે રાહતને આધાર આપતો દાવો હોવો આવશ્યક છે

સામાવાળાગણ, જે પશ્ચિમ બંગાળ નોંધણીકોપી રાઈટર્સ સંઘના સભ્યો હતા, તેઓ પશ્ચિમ બંગાળ નોંધણી (નકલલેખકો) નિયમો, ૧૯૮૨ હેઠળ, જેનોકોપી રાઈટર્સ નિયમો, ૧૯૯૯ દ્વારા સુધારો કરવામાં આવ્યો હતો, પરવાનાધારક હતા. પરવાનગી હેઠળ, સભ્યો નોંધણી માટે રજૂ કરાયેલા દસ્તાવેજો સાથે ફરજિયાત રીતે દાખલ કરવાનાં દસ્તાવેજોની સાચી નકલો નિયમોમાં નિર્ધારિત ફી મેળવી તૈયાર કરી શકતા હતા. સામાવાળાઓએ દાવો કર્યો કે તેઓ એ જ પ્રકારનું નકલો તૈયાર કરવાનો કાર્ય કરતા હોવાથી, જે કાર્ય એલ.ડી.સી.ઓ દ્વારા કરવામાં આવતું હતું, તેમને સંબંધિત સત્તાધિકારી હેઠળ લોઅર ડિવિઝન ક્લાર્કના વર્ગમાં નિયમિત કર્મચારીઓ તરીકે સમાવી લેવાં જોઈએ. તેમણે સત્તાધિકારીને એલ.ડી.સી.ના વર્ગમાં કોઈપણ વ્યક્તિની નિમણૂક કરવાથી રોકવા માટે મનાઈહુકમ માગ્યો, જો સુધી સંઘના તમામ સભ્યોને એલ.ડી.સી.ના તે પદ પર સમાવવામાં ન આવે; તેમજ જેઓની સેવાઓ નિયમિત કરવામાં આવી હતી એવા “એક્સ્ટ્રા-મુહરિરો” સાથે સમાનતા હોવાનો દાવો પણ કર્યો. ટ્રિબ્યુનલએ અરજીઓ નામંજૂર કરી. સામાવાળાઓએ રિટ

અરજીઓ દાખલ કરી. વડી અદાલતે ઠરાવ્યું કે નિયમો હેઠળ નિમણૂક કરાયેલાકોપી રાઈટર્સ અને રાજ્ય સરકાર વચ્ચે માલિક અને સેવકનો સંબંધ હતો, પરવાનાધારક અથવા પરવાનગીદાતા એવો નહોતો, તેથી તેઓએ માંગેલી રાહત મેળવવાનો હક ધરાવતા હતા. વડી અદાલતે નિરીક્ષણ કર્યું કે ભલે તેઓને એલ.ડી.સી. તરીકે સમાવી શકાય નહીં, પરંતુ રાજ્ય સરકાર તેમની પદસંજ્ઞા નક્કી કરશે. તેથી, વર્તમાન અપીલો.

અપીલો મંજૂર કરતાં, અદાલતે

ઠેરવ્યું : ૧. (૧) મૂળ રિટ અરજદારો-નકલલેખકો માત્ર પરવાનાધારકો છે.(૨) જોકે પશ્ચિમ બંગાળ નોંધણી (કોપીરાઈટર્સ) નિયમો, ૧૯૯૯ લાયસન્સો આપવાના હેતુથી સરકાર દ્વારા ઘડવામાં આવ્યા છે, તેમ છતાં આ નિયમો કોપીરાઈટર્સના કાર્ય પર સંપૂર્ણ નિયંત્રણ નિર્ધારિત કરતા નથી. આ નિયમો માત્ર લાયસન્સોની મંજૂરી અને તે લાયસન્સો પરના નિયંત્રણ સુધી જ સંબંધિત છે; પરંતુ, તે કોપીરાઈટર્સના કાર્ય અને ફરજોનું નિયંત્રણ કરતા નથી.

(૩)કોપી રાઈટર્સ કોઈપણ સરકારી ફરજ બજાવતા નથી. તેઓને માત્ર તે દસ્તાવેજોની નકલ તૈયાર કરવાની આવશ્યકતા હોય છે, જે નોંધણી માટે રજૂ કરવામાં આવવાના હોય છે. નોંધણી માટે નવી નકલ રજૂ કરવી આવશ્યક હોવા છતાં, તેવી નકલ તૈયાર કરવાનું ફરજિયાત સરકારી ફરજ ગણાતું નથી.(૪) હસ્તલિખિત નકલકારો પર

તેમની હાજરી, કાર્યકાળ, રજા, પેન્શન અને કામના ઉત્પાદન વગેરે બાબતોમાં સરકાર દ્વારા નિયંત્રણ રાખવામાં આવતું નથી.

(૫) કોપીરાઇટ્સ નિયમો હેઠળની સ્થાપનામાં નથી, ખાસ કરીને ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૦૯ હેઠળ ઘડાયેલા નિયમો હેઠળ તો નથી જ.(૬) નકલલેખકોને સરકારના ખજાનામાંથી વેતન ચૂકવવામાં આવતું નથી. તેમને તે ખાનગી પક્ષકારો દ્વારા ચૂકવવામાં આવે છે, જેમને દસ્તાવેજોના નોંધણીકરણ માટે તેવી નકલો જરૂરી હોય છે. તેથી, સરકાર અનેકોપી રાઇટ્સ વચ્ચે કોઈ વિશ્વાસાધારિત સંબંધ નથી અને ન તો આવા કોઈ ચૂકવણી માટે સરકાર જવાબદાર છે.(૭) નકલલેખન માટે લાઇસન્સની મંજૂરી આપવી તે કોઈ સેવા સર્જવા સમકક્ષ નથી. તેથી,કોપી રાઇટ્સ અને સરકાર વચ્ચે માલિક-નોકરનો સંબંધ અસ્તિત્વમાં નથી, તેમજ તેઓને સરકારના સેવકો ગણાવી શકાતાં નથી જેથી તેઓ અન્ય સરકારના સેવકો સાથે કહેવાતી સમાન વર્તણૂક મેળવવા હકદાર બને.(૮) વડી અદાલતે સેવા સર્જવા માટે નિર્દેશ આપીને અને તે હેતુસર નિયમો ઘડીને તેમજ આવી સેવા માટે નામકરણ નક્કી કરીને ભૂલ કરી હતી. વડી અદાલત મૂળ અરજી તથા રિટ અરજાની પરિધિથી પર ગઈ હતી. [ફકરો ૪૭] [૩૯૫-ઇ-એચ; ૩૯૬-એ-એચ; ૩૯૭-એ]

૨.૧. અર્થઘટનનો મૂળભૂત સિદ્ધાંત એવો છે કે જ્યાં અધિનિયમની ભાષા સ્પષ્ટ હોય અને તેમાં કોઈ શંકાને સ્થાન ન હોય, ત્યાં અદાલત જોગવાઈઓનો સાદો અર્થ સ્વીકારશે. સાદા અર્થની કસોટી લાગુ કરતાં, ૧૯૮૨ના કોપીરાઈટ્સ નિયમો હેઠળ હોય કે ૧૯૯૯ના કોપીરાઈટ્સ નિયમો હેઠળ હોય, કોઈપણ નિયમ એવો વાંચી શકાય નહીં કે જે કોપીરાઈટ્સને સરકારી સેવકોનો દરજ્જો આપે. નિયમોમાં ક્યાંય રાજ્ય સરકાર અને કોપીરાઈટ્સ વચ્ચે માલિક અને સેવકનો સંબંધ જોગવાયેલો નથી. વધુમાં વધુ, નિયમો લાઈસન્સની જોગવાઈ કરે છે, જેના આધારે કોપીરાઈટ્સ કોપીરાઈટિંગનો વ્યવસાય કરી શકે, જેમ કે ૧૯૮૨ના કોપીરાઈટ્સ નિયમોના નિયમ ૩ પરથી સ્પષ્ટ થાય છે. [પેરા ૨૦] [૩૬૮-સી-ઈ]

૨.૨. એક્સ્ટ્રા-મુહરિરો પહેલેથી જ નિયમિત પદો પર સરકારની સ્થાપનામાં હતા. તેમને રાજ્ય સરકારે એલ.ડી.સી.ના પદો પર સમાવી લીધા હતા. કરાયેલું બધું માત્ર તે પદનું નામકરણ બદલવા માટે હતું, અને તે પદની ફરજો એલ.ડી.સી.ની ફરજો સાથે લગભગ સમાન હોવાનું નિર્ધારિત થતા, તેમને એલ.ડી.સી. તરીકે સમાવી લેવામાં આવ્યા. તેથી, આ એવો મામલો નથી કે જેમાં એવા વ્યક્તિઓને, જે સરકારની સ્થાપનામાં પણ નહોતા, સરકારી સેવકનો દરજ્જો પ્રદાન કરવામાં આવ્યો હોય. કોપીરાઈટરોના મામલામાં આવી સ્થિતિ નહોતી. નિર્વિવાદ રીતે, તેઓ ક્યારેય સરકારની સ્થાપનામાં નહોતા. તેઓ

ખાનગી વ્યક્તિઓ હતા અને તેમણે ૧૯૯૯ના કૉપીરાઇટર્સ નિયમોનો લાભ લીધો હતો, જે કૉપીરાઇટરનું કામ કરવા માટે પરવાનો આપવાની જોગવાઈ કરે છે. તેમને પરવાનોના આધારે કૉપીરાઇટર તરીકે કામ કરીને પોતાની આજીવિકા ઉપાર્જન કરવાની આ તક આપવામાં આવી હતી. તેમની શૈક્ષણિક લાયકાતના મુદ્દે પણ તેઓ કોઈ રીતે એક્સ્ટ્રા-મુહરિરો સાથે સરખામણી પાત્ર નહોતા. કૉપીરાઇટર તરીકેના પરવાનોધારક માટેની લઘુત્તમ લાયકાત માત્ર ૬ઠ્ઠો ધોરણ પાસ છે, જે આજના સમયમાં સરકારી નોકરી માટેની લઘુત્તમ લાયકાત તરીકે અકલ્પનીય છે. એવું સૂચવવામાં આવ્યું છે કે લગભગ તમામ કૉપીરાઇટરો શિક્ષિત હતા અને વધુ સારી લાયકાત ધરાવતા હતા. એવું હોઈ શકે, પરંતુ તે કોઈ રીતે કૉપીરાઇટરોની સમસ્યાનું નિરાકરણ લાવતું નથી, કારણ કે નિયમોમાં નિર્ધારિત તેમની લઘુત્તમ લાયકાત એલ.ડી.સી.ની તુલનામાં ઘણી નીચી છે. વડી અદાલત સમક્ષ એવું દર્શાવવા માટે કોઈ પુરાવો રજૂ કરવામાં આવ્યો નહોતો કે એક્સ્ટ્રા-મુહરિરોનું પદ કૉપીરાઇટરોના પદ સાથે કેવી રીતે સરખામણીપાત્ર છે અથવા સમાન છે. [ફરો ૨૧] [૩૬૮-જી-એચ; ૩૬૯-એ-એફ]

૨.૩. અરજીફરિયાદમાં આ દાવા અંગે સંપૂર્ણ મૌન છે કે રિટ અરજદારગણ એલ.ડી.સી.ઓની જેમ જ સમાન ફરજો બજાવી રહ્યા છે અને તેઓ વાસ્તવમાં સરકારના સેવકો છે. રિટ અરજીમાં એટલું પણ સંકેત નથી કે સરકાર દ્વારા તેમના માટે અલગ નામકરણ ધરાવતો સ્વતંત્ર કેડર રચવો જોઈએ. હકીકતમાં, રિટ

અરજીના અંતિમ ભાગમાં અરજદારોએ એવો દાવો કર્યો છે કે તેમની રજૂઆતોનો જવાબ આપ્યા વિના બાકી રાખવામાં આવી અને તેમને સેવામાં સમાવી લેવામાં આવ્યા નહીં તથા વધુમાં તેમને પરીક્ષામાં બેસવા પણ દેવામાં આવતું નથી, તેથી તેમની સાથે અન્યાય થયો છે. તેમણે એવો દાવો કર્યો કે સામાવાળાઓને તેમના કચેરીઓમાં એલ.ડી.સી.ના પદ પર સમાવી લેવાની પ્રક્રિયા આગળ વધારવાથી પ્રતિબંધિત કરવાં જોઈએ. આવી અરજીફરિયાદના આધારે અરજદારોને પોતાનો અભિગમ સંપૂર્ણપણે બદલવાની અને પ્રથમવાર માલિક-નોકરનો સિદ્ધાંત રજૂ કરવાની, અથવા તો તેઓ સરકારના સેવકો હતા અને હકીકતમાં તેઓ જે ફરજો બજાવતા હતા તે કારણે સરકારના સ્થાપનો પર તેઓ સરકારના સેવકો હતા એવી દલીલ કરવાની પરવાનગી કેવી રીતે અપાઈ, તે સમજવું શક્ય નથી. આ બધું, ટ્રિબ્યુનલના સ્તરે નહીં પરંતુ વડી અદાલતના સ્તરે, મંજૂર કરવામાં આવ્યું. [પરિષેદ ૨૫] [૩૭૧-જી-એચ; ૩૭૨-એ-ડી]

૨.૪. સામાવાળાઓએ દર્શાવવાનો પ્રયાસ કર્યો કે રાજ્ય સરકારે પોતાના પ્રતિસોગંદનામાઓમાં જ એવો દાવો કર્યો હતો કે રિટ અરજદારો અને રાજ્ય સરકાર વચ્ચે માલિક-નોકરનો કોઈ સંબંધ નહોતો અને, તેથી, અરજદારોને એલ.ડી.સી. તરીકે સમાવી લેવાનો પોતાનો અધિકાર દાવો કરી શકતા ન હતા. તેથી, સામાવાળાઓએ દર્શાવ્યું કે જો સરકારે પોતાના જવાબમાં માલિક-નોકર સંબંધનો સિદ્ધાંત રજૂ કર્યો હોય, તો રિટ અરજદારોને પોતાના અને સરકાર વચ્ચે

માલિક-નોકરનો સંબંધ હતો એવો દાવો કરવાનો પૂર્ણ અધિકાર હતો. આવી તર્કશ્રેણી સમજાય તેવી નથી. રિટ અરજદારે પોતાના જ આધાર પર ઉભા રહેવું પડે અને રિટ અરજીમાં કરવામાં આવેલી દલીલો પર જ નિર્ભર રહેવું પડે. રિટ અરજદારોએ રિટ અરજીમાં એક સરળ મુદ્દો રજૂ કર્યો હતો કે તેમને એલ.ડી.સી. તરીકે સમાવી લેવાનો અધિકાર હતો; પ્રથમ, કારણ કે એક્સ્ટ્રા-મુહરિરોને એમ સમાવી લેવામાં આવ્યા હતા અને બીજું, કારણ કે તેઓ એલ.ડી.સી. જેવું જ કામ કરતા હતા. તેમણે ક્યાંય એવો સંકેત આપ્યો નહોતો કે તેઓ પહેલેથી જ સરકારની સ્થાપનામાં હતા અને તેમના તથા સરકાર વચ્ચે માલિક-નોકરનો સંબંધ અસ્તિત્વમાં હતો અને, તેથી, સરકારે તેમને અથવા તો એલ.ડી.સી. તરીકે સમાવી લેવા જોઈએ અથવા તો તેમના માટે અલગ સેવા રચવી જોઈએ. તેમણે ક્યારેય એવો દાવો કર્યો નહોતો કે તેઓ એલ.ડી.સી. અથવા એક્સ્ટ્રા-મુહરિરો સાથે સમાન પરિસ્થિતિમાં હતા; આવી સ્થિતિ તેમણે પ્રથમ વખત વડી અદાલત સમક્ષ રજૂ કરી. અભિગમમાં એવો મૂળભૂત ફેરફાર, તેમજ પ્રાર્થનાઓમાં એવો મૂળભૂત ફેરફાર, રિટ અરજીમાં વડી અદાલતે મંજૂર કરવો શક્ય નહોતો; ખાસ કરીને ત્યારે તો બિલકુલ નહીં, જ્યારે વડી અદાલત ટ્રિબ્યુનલના ચુકાદાની યોગ્યતા કે અયોગ્યતા નક્કી કરવાની મર્યાદિત સત્તાનો ઉપયોગ કરી રહી હતી. દુર્ભાગ્યવશ, વડી અદાલત દલીલોની સીમાથી ઘણું આગળ નીકળી ગઈ હોય એવું લાગે છે અને તેથી રિટ અરજદારોને તેમના માટે અલગ નામાવલી સાથે સેવા રચી આપવા જેવી અકલ્પનીય રાહત આપીને ભૂલમાં પડી છે. આ બધું

સ્પષ્ટપણે વડી અદાલતના અધિકારક્ષેત્રથી પર હતું. [પેરા ૨૬] [૩૭૨-જી-
એચ; ૩૭૩-એ-ડી]

૨.૫. પ્રાર્થના ખંડમાં, લેખિત અરજદારોને એલ.ડી.સી. તરીકે અથવા સમક્ષ પદો પર રોજગાર ઉપલબ્ધ કરાવવા માટે દિશાનિર્દેશ માગવામાં આવ્યો છે. નિશ્ચિત છે કે અન્ય લેખિત અરજીઓમાં પણ પ્રાર્થનાઓ તેમાં કોઈ ભિન્ન નથી. વકીલ દ્વારા કરવામાં આવેલી સ્વીકારોક્તિના પરિણામે એકવાર એ પ્રાર્થનાઓ લુપ્ત થઈ જાય, ત્યારબાદ અરજીઓમાં વાસ્તવમાં કંઈ જ બાકી રહી શકતું નહોતું. તેમ છતાં, વડી અદાલતે માલિક અને સેવકના મોડેથી રજૂ કરાયેલા સિદ્ધાંતની તપાસ ચાલુ રાખી, જે મૂળ અરજી તેમજ લેખિત અરજી, બંનેની સીમાથી સંપૂર્ણપણે બહાર હતો. જ્યારે રાજ્ય સરકારે ટ્રિબ્યુનલ સમક્ષ તેના જવાબમાં એવું પ્રતિપાદિત કર્યું કે માલિક અને સેવકનો કોઈ સંબંધ નથી, ત્યારે લેખિત અરજદારોએ જાણે સંપૂર્ણપણે પોતાનું વલણ બદલી નાખ્યું. વડી અદાલત સમક્ષ તેમજ ટ્રિબ્યુનલ સમક્ષ લેખિત અરજદારોએ યોગ્ય રીતે સ્વીકાર્યું કે તેમને એલ.ડી.સી. તરીકે નિમણૂક કરી શકાય નહીં અથવા સમાવી શકાય નહીં. સામાવાળાઓએ સંપૂર્ણ નિષ્પક્ષતાથી જણાવ્યું કે તેમણે તે પ્રાર્થનાનો ત્યાગ કર્યો હતો, તેમ છતાં તેમણે એ ન્યાયસંગત ઠેરવવાનો પ્રયત્ન કર્યો કે પોતાની સંપૂર્ણ અધિકારક્ષેત્રમાં વડી અદાલત રાહતને અનુરૂપ ઘડી શકે. વડી અદાલતને રાહતને અનુરૂપ ઘડવાની સત્તા અંગે કોઈ શંકા હોઈ શકે નહીં. તેમ છતાં, તેની

સંપૂર્ણ અધિકારક્ષેત્રમાં પણ, રાહતને અનુરૂપ ઘડતી વખતે, તેવી રાહતને આધાર આપે તેવી અરજીમાં રજૂઆત હોવી જરૂરી છે. આ કેસમાં વડી અદાલતે મંજૂર કરેલી રાહત વડી અદાલતના અધિકારક્ષેત્રથી અસાધારણ રીતે પર છે અને તેનો કોઈ મૂળકણ લેખિત અરજીઓમાં કે મૂળ અરજીઓમાં નથી. મૂળભૂત રીતે જે કેસ રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો તે એવો હતો કે કારણ કે એક્સ્ટ્રા-મુહરરીરોને સરકાર દ્વારા સમાવી લેવામાં આવ્યા હતા, તેથી લેખિત અરજદારો; જેઓ એક્સ્ટ્રા-મુહરરીરોનું કામ કરતા હતા, તેઓને પણ સરકારમાં સમાવી લેવામાં આવવાનો અધિકાર હતો. આ રજૂઆત સ્પષ્ટપણે નિરાધાર હતી, કારણ કે જ્યાં એક્સ્ટ્રા-મુહરરીરો સરકારની નિયમિત સ્થાપનામાં હતા, ત્યાં લેખિત અરજદારો એવા ન હતા અને તેથી તેઓ સમાનતાનો દાવો કરી શકતા નહોતા. સરકારનો જવાબ આવી ગયો અને તેમાં માલિક-સેવક સંબંધનો ઇનકાર કરવામાં આવ્યો પછી જ લેખિત અરજદારોએ પોતાના પક્ષે હકીકતમાં સરકારની સેવામાં હોવાનો રાગ આલાપવાનું શરૂ કર્યું. વડી અદાલત તેમજ ટ્રિબ્યુનલ સમક્ષ દલીલ એવી હતી કે ફરજો તથા લાઈસન્સો, જેઓના મંજૂરી, ચાલુ રહેવા, સમાપ્તિ તેમજ સ્થગન ઉપર સરકારનો નિયંત્રણ હતો, તેના કારણે નકલલેખક લાઈસન્સધારકો હકીકતમાં સરકારી સેવકો હતા અને તેથી તેમને ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૪ અને ૧૬ હેઠળ અધિકાર હતો, તે નામંજૂર કરવામાં આવે છે. વડી અદાલતે અસમાન લોકોને સમાન ગણ્યા અને એ હેતુસર તેને નકલલેખકોને સરકારી

સેવાનો અંશ હોવાનું શોધવા માટે કસરતી તર્ક કરવો પડ્યો. [પરિષ્દેદ ૨૮]
[૩૭૪-ઇ-એચ; ૩૭૫-એ-જી]

૨.૬. વડી અદાલતે એવો નિષ્કર્ષ નોંધ્યો કે, એકવાર નિયમોમાંથી એ સાબિત થઈ જાય કે સરકારની સેવાનો અનુસરણ તેમના હિતમાં છે, તો પછી તેઓ અન્ય સરકારી સેવકોની જેમ સમાન સંરક્ષણ મેળવવા હકદાર છે. આ બધું અસ્વીકાર્ય હતું, કારણ કે સરકારી સેવા ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૦૯ હેઠળના નિયમો દ્વારા નિયંત્રિત અને સંચાલિત થાય છે. આવા નિયમો ક્યારેય અસ્તિત્વમાં નહોતા અને રિટ અરજદારોના કિસ્સામાં આવા નિયમો હોવાની શક્યતા પણ નહોતી. કોઈપણ સરકારી સેવા નિયમોની બહાર હોઈ શકતી નથી.કોપી રાઈટર્સ માટે નિયમો હતા, પરંતુ તે નિયમોને અલગ સરકારી સેવા ઊભી કરનાર તરીકે ક્યારેય વાંચી શકાય નહીં. વધારેમાં વધારે, તેઓ પરવાનાધારકો હતા. પ્રથમ, રિટ અરજદારોને સરકારના ભંડોળમાંથી વેતન ચૂકવવામાં આવતું નહોતું. ઢ્વિતીય, બહારથી નિયંત્રણ દેખાતું હોવા છતાં, તેમના વાસ્તવિક કાર્ય પર કોઈ નિયંત્રણ નહોતું. આકોપી રાઈટર્સ માટે કોઈ હાજરી નોંધપોથી નહોતી, તેમજ તેઓ ગેરહાજર રહેવાનું નક્કી કરે ત્યારે તેમને રજા લેવાની પણ આવશ્યકતા નહોતી. તેમના વાસ્તવિક કામકાજના કલાકોના પ્રશ્નમાં પણ તેમ પર નિયંત્રણ નહોતું. તેથી, નિયંત્રણ પરવાનાઓ સંબંધિત હતું, ફરજો સંબંધિત નહોતું, જેને અવગણવામાં આવ્યું. પરવાનાઓનું પ્રદાન

નિયમો હેઠળ જ થવાનું હતું અને તેથી તેમનું ચાલુ રાખવું, સમાપન અથવા સ્થગન પણ નિયમો હેઠળ જ થવાનું હતું. પરંતુ એટલો જ તેનો વ્યાપ હતો. નિયમોમાં ક્યારેય એ જોગવાઈ નહોતી કે નકલલેખકોના કામકાજ પર કેવી રીતે નિયંત્રણ રાખવામાં આવશે. તેઓ નિઃસંદેહ સ્વતંત્ર વ્યાવસાયિકો હતા. તેઓ કોઈપણ સમયે આવી શકતા અને જઈ શકતા. કોઈપણ વ્યક્તિ તેમની હાજરી બલજબરીથી કરાવી શકતી નહોતી અને સામાવાળાઓ તથા અન્યોએ જે શિસ્તનિયંત્રણનો આધાર લીધો હતો તે માત્ર તેમના પરવાના ચાલુ રહે તે બાબત સુધી મર્યાદિત હતો. આપું શિસ્તનિયંત્રણ તમામ પરવાનાધારકોના કિસ્સામાં ઉપલબ્ધ રહે છે, ભલે જે કોઈ વિભાગમાં પરવાના આપવામાં આવ્યા હોય. ગુનેગારને પરવાનો ભોગવવા દેવામાં આવી શકતો નથી અને જે વ્યક્તિ દુર્વ્યવહાર કરે તેને પણ પરવાના ચાલુ રાખવાનો લાભ મળી શકતો નથી. આ કોઈ માપદંડ નથી, તો પછી આવા વ્યક્તિઓને સરકારના સ્થાપન પર રહેલા વ્યક્તિઓ માનવાનો પ્રશ્ન તો વધુ દૂરનો છે. ફરીથી, માત્ર એટલા માટે કે નિયમોમાં એવો પ્રબંધ હતો કે દરેક દસ્તાવેજની નકલ કરવી જ જોઈએ અને દસ્તાવેજનું નોંધણી કરતી વખતે તેની નકલ રજૂ કરવી જ જોઈએ, તેનાથી એવો અર્થ થતો નથી કેકોપી રાઈટર્સ કોઈ સરકારી ફરજો બજાવી રહ્યા હતા. સરકારી સેવકની ફરજનો અભિપ્રાય સંપૂર્ણપણે ભિન્ન છે.કોપી રાઈટર્સ જે કરી રહ્યા હતા તે માત્ર તેમના વ્યવસાયના ભાગરૂપે અને નકલ કરીને આવક મેળવવા માટે હતું. કંઈક પ્રતિક્ષણ લઈને દસ્તાવેજની નકલ તૈયાર કરવાની કામગીરી સરકારી નોકરી

નથી અને તેમાં કોઈ સરકારી ફરજ પણ સામેલ થતી નથી. [પેરા ૨૯] [૩૭૫-
૭-એચ; ૩૭૬-એ-એચ; ૩૭૭-એ]

૨.૭. અત્યંત ખરાબ હસ્તલેખ ધરાવતા વ્યક્તિને અથવા અસ્પષ્ટ હસ્તલેખ ધરાવતા વ્યક્તિને આ પરવાનો ક્યારેય આપવામાં આવ્યો હોત નહીં, કારણ કે આ પરવાનાની મૂળભૂત આવશ્યકતા સારી હસ્તલેખની હતી, જેથી નોંધણી માટે રજૂ કરવામાં આવતી દસ્તાવેજની નકલ વાંચી શકાય તેવી હોવી જોઈએ. આ નિશ્ચિતપણે કોઈ સરકારી ફરજ નહોતી. સરકારી ફરજ તો ફક્ત દસ્તાવેજ નોંધણી માટે રજૂ થયા પછી જ શરૂ થવાની હતી. તેમાં આ તપાસ પણ આવરી લેવાતી હતી કે દસ્તાવેજ સાથે તેની વાંચી શકાય તેવી નકલ જોડવામાં આવી છે કે નહીં. પરંતુ નકલ લખવાનું કાર્ય ક્યારેય સરકારી ફરજ અથવા કાનૂની ફરજ ગણાઈ શકે નહીં. સારી પ્રતિષ્ઠા ધરાવતો અને અત્યંત સારો હસ્તલેખ ધરાવતો કોઈ નિશ્ચિત નકલલેખક ગ્રાહકોની ભીડ આકર્ષી શકે અને તેને કામ નકારવું પણ પડી શકે. તે સંપૂર્ણપણે સંભવિત હતું. તેથી, તેમના કામકાજના વિષયમાં કોઈ નિયંત્રણ નહોતું અને માત્ર એટલા માટે કે તેઓ દસ્તાવેજોની નકલો ઉતારવા માટે પરવાનો ધરાવતા હતા, તેનાથી એવો અર્થ થતો નથી કેકોપી રાઈટર્સ એવી કોઈ ફરજ બજાવી રહ્યા હતા, જે દૂરથી પણ સરકારી ફરજ જેવી સમાન હોય. [ફરો ૩૦] [૩૭૭-એ-બી-એફ]

૨.૮. માલિક અને નોકર વચ્ચેના સંબંધનું મૂળ તત્ત્વ એ છે કે માલિક દ્વારા સોંપવામાં આવતી ફરજો બજાવવા માટે નોકરને માલિકે નિમેલો હોવો જોઈએ અને પરિશ્રમિકનો પ્રવાહ માલિક પાસેથી નોકર તરફ થવો જોઈએ. ફરજો સંબંધે નોકર માલિકના સંપૂર્ણ નિયંત્રણ હેઠળ હોવો આવશ્યક છે. આ કોપીરાઈટરોના કાર્ય પર તેવા પ્રકારનું કોઈ નિયંત્રણ ન હતું. તેઓ માત્ર પરવાનાધારકો હતા અને જો કોઈ નિયંત્રણ હતું, તો તે માત્ર તેમના પરવાના પર જ હતું. તેઓ નકલનું કામ કઈ રીતથી કરે છે તેના ઉપર કોઈ નિયંત્રણ ન હતું. વધુમાં, શિસ્તસંબંધી નિયંત્રણ પણ હોવું જોઈએ, જે વર્તમાન કેસમાં સ્પષ્ટપણે ગેરહાજર છે. નિયંત્રણ માત્ર પરવાના, તેમના ચાલુ રહેવા કે તેમના સમાપ્તિ સુધી જ સીમિત હતું. નિયમના માત્ર સાદા વાંચન પરથી સરકારનો આ કોપીરાઈટરોના કાર્ય ઉપર સંપૂર્ણ નિયંત્રણ હતો એવું સ્વીકારી શકાય તેમ નથી. આ કોપીરાઈટરોને સરકાર દ્વારા કોઈ ચૂકવણી થતી ન હતી. તેમને ચૂકવણી કરવી અથવા તેમને કોઈ નિશ્ચિત રકમ મળી રહે તે સુનિશ્ચિત કરવાની સરકારની કોઈ જવાબદારી નહોતી. કોઈ એક કોપીરાઈટર રોજના ૩.૧,૦૦૦/- કમાઈ શકતો હતો, તો બીજો તેના હાથે આવેલા કામના આધારે રોજના ૩.૫૦થી સંતોષ માનતો રહી શકતો હતો. દરેક કોપીરાઈટરને કંઈક લઘુત્તમ વેતન મળે તે જોવું સરકારની ફરજ ન હતી. સરકાર દ્વારા “વેતનની ચૂકવણી”નો સિદ્ધાંત સંપૂર્ણપણે ગેરહાજર છે. કોપીરાઈટરોને જે મળતું હતું અને જે મેળવવાનો તેઓ અધિકાર ધરાવતા હતા, તે તેમના દસ્તાવેજનું નોંધણીકરણ કરાવવા ઈચ્છતા ખાનગી વ્યક્તિઓને

આપવામાં આવેલી સેવાઓ બદલની ફી હતી. આ તમામ પરિબળોને એકત્રિત રીતે ધ્યાનમાં લેવામાં આવે ત્યારે, માલિક-નોકર સંબંધનો લેશમાત્ર અંશ પણ ન હતો એ સ્પષ્ટ થાય છે. [ફકરો ૩૧] [૩૭૮-એ-જી]

૨.૯. હાલમાં અમલમાં રહેલા નિયમોમાં પણ બદલી કરવાની સત્તા હતી અને તેનાથી અંતિમ નિયંત્રણ દર્શાય છે, એવી રજૂઆત અંગે, પ્રથમ તો, બદલી કરવાની સત્તા સંપૂર્ણ સત્તા નથી. તે કોઈ ચોક્કસ જિલ્લામાં પૂરતી સંખ્યામાંકોપી રાઈટર્સ ઉપલબ્ધ હોવાની પરિસ્થિતિ પર નિર્ભર છે. તે નિર્ણાયક પરિબળ ગણાઈ શકે નહીં. [ફકરો ૩૭] [૩૮૮-બી-સી]

૨.૧૦. પરવાનો આપવાથી નકલલેખકોને સરકારના નોકરનો દરજ્જો પ્રાપ્ત થઈ શકે નહીં અને તેઓ કોઈ શાસકીય ફરજ પણ બજાવી રહ્યા નહોતા.કોપી રાઈટર્સ અને સરકાર વચ્ચે માલિક-નોકરનો સંબંધ હતો એવું સૂચવતું બહુ ઓછું અથવા કઈ જ સામગ્રી ઉપલબ્ધ નથી. રાજ્ય સરકાર અનેકોપી રાઈટર્સ વચ્ચે માલિક-નોકરનો સંબંધ હતો એવું ઠરાવી શકાય નહીં. [પરિચ્છેદ ૪૩ અને ૪૪] [૩૯૩-બી, ડી; ૩૯૪-ઈ-એફ]

૨.૧૧. જો સરકારની સેવામાં તમામ નકલલેખકોને લિપિક તરીકે સમાવવામાં લેવા પડે, તો ૬૦૦૦ કરતાં વધુ પદો સર્જવા પડે અને તે વ્યવહારિક મુશ્કેલી ઊભી કરે; આવા નકલલેખકોમાં બહુમતી પાસે આવશ્યક મૂળભૂત લાયકાત ન હતી અને તેથી આ નકલલેખકોને સમાવવામાં લેવા બાબતે વ્યવહારિક સમસ્યા ઊભી થાય; અને બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૦૯ હેઠળ કોઈ નિયમો અસ્તિત્વમાં હોય તે વિના આ બધું શક્ય ન બને, એવી રજૂઆત યોગ્ય છે. વ્યવહારિક મુશ્કેલીનો આ પરિબળ આક્ષેપિત ચુકાદામાં સંપૂર્ણપણે અવગણવામાં આવ્યો હતો. [પેરા ૪૫] [૩૯૪-જી-એચ; ૩૯૫-એ]

૨.૧૨. આવી પરવાનો અન્ય અનેક વિભાગોમાં આપવામાં આવે છે, જ્યાં સેવાનો સર્જન થાય તેવી કલ્પના પણ થઈ શકતી નથી; કૉપીરાઈટર્સનો એવો દાવો કે તેઓ સરકારની આવશ્યક સેવા બજાવતા હતા, એ હકીકતથી ખોટો સાબિત થાય છે કે છ જિલ્લાઓમાં કૉપીરાઈટર્સ નિયમો, ૧૯૯૯ અમલમાં આવ્યા ત્યારથી આજદિન સુધી ક્યારેય અમલમાં મૂકવામાં આવ્યા નથી અને ત્યાં આવા કોઈ કૉપીરાઈટર્સ ઉપલબ્ધ નથી; તે જિલ્લાઓમાં દસ્તાવેજોની ઝેરોક્સ નકલો તેમની સાચી નકલો તરીકે પૂરી પાડવામાં આવે છે; જો કૉપીરાઈટર્સનું કાર્ય આવશ્યક હોત, તો સરકારે આ છ જિલ્લાઓમાં કૉપીરાઈટર્સની સેવાઓ બંધ ન કરી હોત; કૉપીરાઈટર્સે કોઈ સરકારી કામ કર્યું નહોતું અને નોંધણી કચેરીના કાર્યસંચાલન માટે તેમનું કાર્ય મૂળભૂત રીતે આવશ્યક પણ નહોતું, એ રજૂઆત

યોગ્ય છે. પશ્ચિમ બંગાળ રાજ્યમાં ૬૪૬૬ દસ્તાવેજ-લેખકો, ૧૨૦૦ લગ્ન નોંધણિકારો, ૨૦,૦૦૦ ટપાલ-કચેરી એજન્ટો, ૪૦,૦૦૦ વીમા એજન્ટો અને ૧૧૦૦ સ્ટેમ્પ વિક્રેતાઓ છે. કૉપીરાઇટ્સને સરકારી સેવાનો દરજ્જો આપવાનો અર્થ રાજ્ય માટે આર્થિક પતનકારક પરિસ્થિતિ ઊભી કરવો થાય, એ વાત પણ યોગ્ય છે, કારણ કે સરકાર દ્વારા અપાતી દરેક પરવાનગી સેવામાં ગણાતી નથી.

[પેરા ૪૬] [૩૯૪-એફ-એચ; ૩૯૫-એ]

નિલગિરી કોઓપરેટિવ માર્કેટિંગ સોસાયટીના કામદારો વિરૂદ્ધ ટી.એન. રાજ્ય અને અન્ય, ૨૦૦૪(૩) એસ.સી.સી. ૫૧૪; ઓફિશિયલ લિક્વિડેટર વિરૂદ્ધ દયાનંદ અને અન્ય, ૨૦૦૮(૧૦) એસ.સી.સી. ૧ તથા સેક્રેટરી, કેરળ રાજ્ય વિરૂદ્ધ ઉમાદેવી, ૨૦૦૬ (૪) એસ.સી.સી. ૧, પર આધાર રાખવામાં આવ્યું.

ધરમગઢરા કેમિકલ વર્ક્સ લિમિટેડ વિરૂદ્ધ સ્ટેટ ઓફ સૌરાષ્ટ્ર એ.આઈ.આર. ૧૯૫૭ એસ.સી. ૨૬૪; ચિંતામણ રાવ વિરૂદ્ધ સ્ટેટ ઓફ મધ્ય પ્રદેશ એ.આઈ.આર. ૧૯૫૮ એસ.સી. ૩૮૮; ધ સુપરિન્ટેન્ડન્ટ ઓફ પોસ્ટ ઓફિસેસ વિરૂદ્ધ પી.કે. રાજમ્મા ૧૯૭૭ (૩) એસ.સી.સી. ૯૪ અને રામ સિંહ વિરૂદ્ધ યુનિયન ટેરિટરી, ચંદીગઢ ૨૦૦૪(૧) એસ.સી.સી. ૧૨૬, લાગુ પડતા નથી એવું ઠરાવવામાં આવ્યું.

જે.બી. પંત કૃષિ યુનિવર્સિટી વિરૂદ્ધ ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય ૨૦૦૦

(૭) એસ.સી.સી. ૧૦૯, ભિન્ન ગણાવાયું.

સ્ટેટ ઓફ અસામ અને અન્ય વિરૂદ્ધ શ્રી કનકચંદ્ર દત્ત
એ.આઈ.આર. ૧૯૬૭ એસ.સી. ૮૮૪; ધ સ્ટેટ ઓફ યુ.પી. વિરૂદ્ધ ચંદ્ર પ્રકાશ
પાંડે એ.આઈ.આર. ૨૦૦૧ એસ.સી. ૧૨૯૮; યુનિયન પબ્લિક સર્વિસ કમિશન
વિરૂદ્ધ ગિરીશ જયંતીલાલ વાઘેલા અને અન્ય ૨૦૦૬ (૨) એસ.સી.સી. ૪૮૨;
સ્ટેટ ઓફ ગુજરાત અને અન્ય એક વિરૂદ્ધ રમણલાલ કેશવલાલ સોની અને
અન્ય ૧૯૮૩ (૨) એસ.સી.સી. ૩૩; ગુરુગોવિંદ બસુ વિરૂદ્ધ શંકરી પ્રસાદ
ઘોષાલ એ.આઈ.આર. ૧૯૬૪ એસ.સી. ૨૫૪; સ્ટેટ ઓફ યુ.પી. વિરૂદ્ધ ઓધ
નારાયણ સિંહ એ.આઈ.આર. ૧૯૬૫ એસ.સી. ૩૬૦; ડી.આર. ગુરુશાંતપ્પા
વિરૂદ્ધ અબ્દુલ ખુદ્દુસ અનવર ૧૯૬૯(૧) એસ.સી.સી. ૪૬૬; એસ.એલ.
અગરવાલ વિરૂદ્ધ જી.એમ. હિંદુસ્તાન સ્ટીલ લિ. ૧૯૭૦ (૧) એસ.સી.સી.
૧૭૭; જી.એલ. શુક્લ વિરૂદ્ધ સ્ટેટ ઓફ ગુજરાત આઈ.એલ.આર. ૧૯૬૭ ગુજ
૫૬૦; ડિવિઝનલ મેનેજર, અરવલ્લી ગોલ્ડ ક્લબ વિરૂદ્ધ ચંદર હાસ ૨૦૦૮ (૧)
એસ.સી.સી. ૬૮૩; પ્રિન્સિપલ, મહેર ચંદ પોલિટેકનિક વિરૂદ્ધ અનુ લાંબા
૨૦૦૬(૭) એસ.સી.સી. ૧૬૧ અને સ્ટેટ ઓફ હરિયાણા વિરૂદ્ધ નવનીત વર્મા
૨૦૦૮ (૨) એસ.સી.સી. ૬૫, સંદર્ભિત.

કેસિડી વિરૂદ્ધ મિનિસ્ટ્રી ઑફ હેલ્થ ૧૯૫૧ (૧) ઓલ ઈ.આર. ૫૭૪; શોર્ટ વિરૂદ્ધ જે.ડબલ્યુ. હેન્ડરસન લિ. ૧૯૪૬ (૧૭૪) એલ.ટી. ૪૧૭; મોરેન વિરૂદ્ધ સ્વિન્ટન એન્ડ પેન્ડલબરી બરો કાઉન્સિલ ૧૯૬૫ (૨) ઓલ ઈ.આર. ૩૪૯; આર્જન્ટ વિરૂદ્ધ મિનિસ્ટર ઑફ સોશિયલ સિક્યોરિટી ૧૯૬૮ (૩) ઓલ ઈ.આર. ૨૦૮, નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો.

કાયદાકીય દાખલા સંદર્ભ:

એ.આઈ.આર. ૨૦૦૧ એસ.સી. ૧૨૯૮	નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે	પરિચ્છેદ ૧૩
એ.આઈ.આર. ૧૯૬૭ એસ.સી. ૮૮૪	સંદર્ભિત કરવામાં આવ્યો	પરિચ્છેદ ૩૨, ૩૩, ૩૪
૨૦૦૬ (૨) એસીસી ૪૮૨	સંદર્ભિત	પરિચ્છેદ ૩૫, ૩૬
૧૯૫૧ (૧) ઓલ ઈ.આર. ૫૭૪	સંદર્ભિત	પેરા ૩૫
૧૯૪૬ (૧૭૪) એલટી ૪૧૭	ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો	ફકરો ૩૫
૧૯૬૫ (૨) ઓલ ઈ.આર. ૩૪૯	સંદર્ભિત	પેરા ૩૬

૧૯૬૮ (૩) ઓલ ઈ.આર. ૨૦૮	ઉદ્દેખિત	પેરા ૩૬
૧૯૮૩ (૨) એસ.સી.સી. ૩૩	ઉદ્દેખિત	ફકરો ૩૭
એ.આઈ.આર. ૧૯૬૪ એસ.સી. ૨૫૪	સંદર્ભિત	પેરા ૩૭
એ.આઈ.આર. ૧૯૬૫ એસ.સી. ૩૬૦	સંદર્ભિત	પેરા ૩૭
૧૯૬૯(૧) એસસીસી ૪૬૬	સંદર્ભિત	પરિચ્છેદ ૩૭
૧૯૭૦ (૧) એસ.સી.સી. ૧૭૭	સંદર્ભિત	પરિચ્છેદ ૩૭
આઈ.એલ.આર. ૧૯૬૭ ગુજ ૫૬૦	ઉદ્દેખિત	પરિચ્છેદ ૩૭
એ.આઈ.આર. ૧૯૫૭ એસ.સી. ૨૬૪	અપ્રયોજ્ય ઠરાવ્યું	પરિચ્છેદ ૩૮
એ.આઈ.આર. ૧૯૫૮ એસ.સી. ૩૮૮	લાગુ પડતું નથી એવું ઠરાવવામાં આવ્યું	પેરા ૩૮
૧૯૭૭ (૩) એસ.સી.સી. ૯૪	લાગુ પડતો નથી એમ ઠરાવવામાં આવ્યું	ફકરો ૩૯
૨૦૦૦ (૭) એસસીસી ૧૦૯	ભિન્ન ઠરાવવામાં આવેલ	ફકરો ૩૯
૨૦૦૪(૧) એસીસીસી	લાગુ પડતું નથી એવું	પેરા ૪૦

૧૨૬	ઠરાવાયું	
૨૦૦૪(૩) એસ.સી.સી. ૫૧૪	આધાર રાખવામાં આવ્યો	પરિચ્છેદ ૪૦
૨૦૦૮ (૧) એસ.સી.સી. ૬૮૩	ઉલ્લેખિત	પરિચ્છેદ ૪૧
૨૦૦૬(૭) એસસીસી ૧૬૧	ઉલ્લેખિત	ફકરા ૪૨
૨૦૦૮ (૨) એસ.સી.સી. ૬૫	ઉલ્લેખિત	ફકરા ૪૩
૨૦૦૮(૧૦) એસ.સી.સી. ૧	આધારિત	પેરા ૪૪
૨૦૦૬ (૪) એસસીસી ૧	આધાર લેવામાં આવ્યો	ફકરા ૪૪

દીવાની અપીલી અધિકારક્ષેત્ર : દીવાની અપીલ નં.
૩૪૧૪/૨૦૦૯.કલકત્તાની વડી અદાલત દ્વારા ડબલ્યુ.પી.એસ.ટી. નં.
૮૨૬/૨૦૦૧ માં તા. ૧૬.૪.૨૦૦૭ના ચુકાદા અને હુકમમાંથી.

સાથે

સી.એ. નં. ૩૪૧૫, ૩૪૧૬ નું ૨૦૦૯.

ભાસ્કર પી. ગુપ્તા, જયંત કૃ. મિત્રા (એન.પી.), રંજીત કુમાર
(એન.પી.) જયદીપ કાર, રાણા મુખર્જી, ગુડવિલ ઇન્દીવર, સંજીવ સેન,

અનુરાગ પાંડે, અનીપ સચ્ચે, દીપક કુમાર જેના, મીનાક્ષી ઘોષ જેના, સુશીલ ઠાકુર, વી.એન. રઘુપથી, હુમાયુન સાહુ, એફ.આઈ. ચૌધરી, આર.પી. ગોયલ, સૌમ્યા ચક્રબોટ્ટી, પી. નરસિંહન, આર.કે. ગુપ્તા, એસ.કે. ગુપ્તા, શેખર કુમાર, અનીપ સચ્ચે હાજર રહેલ પક્ષકારો માટે.

અદાલતનો ચુકાદો દ્વારા જાહેર કરવામાં આવ્યો હતો

વી.એસ. સિર્પુરકર, ન્યાયમુર્તીશ્રી

૧. આ ચુકાદાથી એસ.એલ.પી. (સિવિલ) નં. ૯૯૨૧ નું ૨૦૦૭, એસ.એલ.પી. (સિવિલ) નં. ૧૦૧૯૧ નું ૨૦૦૭ તથા એસ.એલ.પી. (સિવિલ) નં. ૧૨૦૪૮ નું ૨૦૦૭ નો નિકાલ કરવામાં આવશે.

૨. તમામ વિશેષ અનુમતિ અરજીઓમાં અનુમતિ આપવામાં આવે છે.

૩. આ તમામ અપીલોમાં, ડબ્લ્યુ.પી.એસ.ટી. નં. ૮૨૬/૨૦૦૧, ડબ્લ્યુ.પી.એસ.ટી. નં. ૧૩૧૨/૨૦૦૧ તથા ડબ્લ્યુ.પી.એસ.ટી. નં. ૧૫/૨૦૦૨ મંજૂર કરતાં કલકત્તા વડી અદાલતે આપેલો સામાન્ય ચુકાદો પડકાર હેઠળ છે.

જ. વડી અદાલત સમક્ષ દાખલ કરવામાં આવેલી તે રિટ અરજીઓમાં, ટી.એ. નં. ૩૯૧ સન ૧૯૯૮, ટી.એ. નં. ૩૯૨ સન ૧૯૯૮, ઓ.એ. નં. ૨૩૭૭ સન ૧૯૯૯ અને ઓ.એ. નં. ૪૬૩૬ સન ૧૯૯૯માં પશ્ચિમ બંગાળ રાજ્ય વહીવટી અધિકરણ દ્વારા તા. ૨૨.૬.૨૦૦૧ના રોજ આપવામાં આવેલ સામાન્ય ચુકાદો, જેના દ્વારા તમામ મૂળ અરજીઓ નામંજૂર કરવામાં આવી હતી, પડકાર હેઠળ હતો (આગળ સંક્ષેપમાં જેને ‘અધિકરણ’ કહેવામાં આવશે). વડી અદાલતે અધિકરણનો હુકમ રદ કર્યો છે અને મૂળ અરજીઓને મંજૂર કરી છે. તેમ કરતાં વડી અદાલતે કેટલીક રાહતો પણ મંજૂર કરી છે. તેનાથી વ્યથિત થયેલ પશ્ચિમ બંગાળ રાજ્ય અમારી સમક્ષ હાજર થયું છે.

પ. પ્રારંભમાં, કલકત્તાની વડી અદાલત સમક્ષ, નોંધાયેલ એસોસિએશન દ્વારા ડબ્લ્યુ.પી. નં. ૧૬૪૩ ઓફ ૧૯૯૬ તરીકે એક રિટ અરજી દાખલ કરવામાં આવી, કોપીરાઈટ્સ. એક અન્ય સમાન રિટ અરજી પણ રિટ અરજી નં. ૨૩૦૪ ઓફ ૧૯૯૬ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવી હતી. આ બે રિટ અરજીઓ ટ્રિબ્યુનલને હસ્તાંતરિત કરવામાં આવી, જ્યારે વ્યક્તિગત કોપીરાઈટ્સ દ્વારા ટ્રિબ્યુનલ સમક્ષ બીજી બે મૂળ અરજીઓ પણ કરવામાં આવી હતી.

૬. વડી અદાલત સમક્ષ આવેલ સંયુક્ત મામલામાં ઊભો થયેલો સામાન્ય કેસ એવો હતો કે વેસ્ટ બંગાલ રજિસ્ટ્રેશન કૉપીરાઇટર્સ એસોસિયેશનના સભ્યો (આગળથી 'એસોસિયેશન' તરીકે ઉલ્લેખિત), તેમજ મૂળ અરજીઓના અરજદારો, વેસ્ટ બંગાલ રજિસ્ટ્રેશન (કૉપીરાઇટર્સ) નિયમો, ૧૯૮૨ (આગળથી સંક્ષેપમાં '૧૯૮૨ના કૉપીરાઇટર્સ નિયમો' તરીકે ઓળખવામાં આવશે) હેઠળ પરવાનાધારકો હતા, જે પછી વેસ્ટ બંગાલ રજિસ્ટ્રેશન (કૉપીરાઇટર્સ) નિયમો, ૧૯૯૯ (આગળથી સંક્ષેપમાં '૧૯૯૯ના કૉપીરાઇટર્સ નિયમો' તરીકે ઓળખવામાં આવશે) દ્વારા બદલવામાં આવ્યા હતા. આ નિયમો વેસ્ટ બંગાલ રજિસ્ટ્રેશન (સાચી નકલોના દાખલ) નિયમો, ૧૯૭૯ (આગળથી સંક્ષેપમાં '૧૯૭૯ના કૉપીરાઇટર્સ નિયમો' તરીકે ઓળખવામાં આવશે) હેઠળ નોંધણી માટે રજૂ થનારા દસ્તાવેજોની સાચી નકલો તૈયાર કરવાની બાબત સાથે સંબંધિત હતા. તેઓએ નિર્ધારિત ફી પણ નક્કી કરી હતી. એસોસિયેશનના સભ્યો આ નિયમો હેઠળના પરવાનાધારકો હતા, જેમને પરવાના આપવામાં આવ્યા હતા, જેના આધારે માત્ર તેઓ જ નિયમોમાં નિર્ધારિત ફી મેળવીને દસ્તાવેજોની સાચી નકલો તૈયાર કરી શકતા હતા. દસ્તાવેજોની આવી સાચી નકલો, જે દસ્તાવેજો નોંધણી માટે રજૂ કરવામાં આવતા હતા, તે દસ્તાવેજો સાથે ફરજિયાત રીતે દાખલ કરવી આવશ્યક હતી. અરજદારો (અહીંના સામાવાળાઓ) એ મુખ્યત્વે એવી રજૂઆત કરી હતી કે તેમણે સંબંધિત સત્તાધિકારી સમક્ષ લોઅર ડિવિઝન કલાર્કના વર્ગમાં નિયમિત કર્મચારીઓ તરીકે

તેમની શામેલગી/નિયમિતીકરણ માટે અરજીઓ દાખલ કરી હતી (આગળથી સંક્ષેપમાં 'એલ.ડી.સી.' તરીકે ઉલ્લેખિત). તેમણે એ પણ માંગણી કરી હતી કે એસોસિયેશનના તમામ સભ્યોને એલ.ડી.સી.ના તે પદ પર સમાવી લેવામાં ન આવે ત્યાં સુધી સંબંધિત સત્તાધિકારીને એલ.ડી.સી.ના વર્ગમાં કોઈપણ વ્યક્તિની નિમણૂક કરવાથી પ્રતિબંધિત કરવામાં આવે. તેમણે દર્શાવ્યું હતું કે તેઓ નકલો તૈયાર કરવાનું એ જ પ્રકારનું કામ કરતા હતા, જે એલ.ડી.સી.ઓ દ્વારા કરવાનું આવશ્યક હતું. તેમણે તેમની રિટ અરજીઓ/મૂળ અરજીઓમાં પોતાના સંઘર્ષનો ઇતિહાસ પણ દર્શાવ્યો હતો. સંક્ષેપમાં, તેમની રજૂઆત એવી હતી કે તેઓ અસુરક્ષાની સ્થિતિમાં હતા, તેમને બઢતીની કોઈ તક નહોતી કે સેવા ક્ષેત્રમાં સ્થિરતા નહોતી અને તેમણે પ્રદર્શન પણ કર્યા હતા તથા હડતાળ પર પણ ગયા હતા. તેમ છતાં, વેસ્ટ બંગાલના રાજ્યના નાણાં પ્રધાન દ્વારા આપવામાં આવેલી ખાતરીઓના આધારે આવી ચળવળ પરત ખેંચવામાં આવી હતી, છતાં પણ કંઈ કરવામાં આવ્યું નહોતું અને તેમની ઘણી રજૂઆતો અવગણવામાં આવી હતી. ત્યારબાદ એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે વેસ્ટ બંગાલ રાજ્યભરના રજિસ્ટ્રારોના કચેરીઓમાં, ઇન્સ્પેક્ટર જનરલ ઑફ રજિસ્ટ્રેશન હેઠળ, વિવિધ ખાલી જગ્યાઓ ઊભી થઈ હતી અને તે અનુસાર રજિસ્ટ્રારોએ રોજગાર વિનિમયોને એલ.ડી.સી.ના પદ પર નિમણૂકના હેતુસર પાત્ર ઉમેદવારોના નામો મોકલવા જણાવ્યું હતું. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે અગાઉ ૧૯૭૮માં સામાવાળા સરકારે વેસ્ટ બંગાલ રાજ્યભરના

રજિસ્ટ્રારોની કચેરીઓમાં કામ કરતા કેટલાક કૉપીરાઇટરોને એલ.ડી.સી. તરીકે શામેલ કર્યા હતા અને તેઓ બધાં રજિસ્ટ્રેશન વિભાગ હેઠળ નોકરીમાં હતા. જેમને આ રીતે સમાવવામાં આવ્યા હતા તે કૉપીરાઇટરો તે સમયે "એક્સ્ટ્રા-મુહરિર્સ" તરીકે ઓળખાતા હતા અને આ રીતે તે સમયેના તમામ એક્સ્ટ્રા-મુહરિર્સને કાયમી નોકરી આપવામાં આવી હતી અને એવું કરતી વખતે ઉંમરમાં પણ છૂટછાટ આપવામાં આવી હતી. તેથી સમાનતાનો દાવો કરવામાં આવ્યો હતો કે કૉપીરાઇટર તરીકે પરવાના ધરાવતા તમામ સભ્યો પણ તે એક્સ્ટ્રા-મુહરિર્સની જેમ જ સમાન સ્થિતિમાં હતા અને ૧૯૮૪થી કામ કરતા હતા તથા એલ.ડી.સી. તરીકે કામ કરવા માટે જરૂરી લાયકાત, નિપુણતા અને અનુભવ ધરાવતા હતા.

૭. વધુમાં એવી પણ દલીલ કરવામાં આવી હતી કે તેઓ પરવાનોપ્રાપ્તકૉપી રાઇટર્સ હતા, તેથી તેઓ હવે પણ રોજગાર વિનિમય મારફતે નોકરીનો દાવો કરી શકતા નથી. તેમણે દર્શાવ્યું કે પરવાનો પરીક્ષા અને પસંદગીના આધારે આપવામાં આવ્યા હતા અને વધુમાં એ આધારે પણ આપવામાં આવ્યા હતા કે તેઓ રોજગાર વિનિમય કાર્ડધારક હતા. વધુમાં એવી પણ દલીલ કરવામાં આવી હતી કે તેઓકૉપી રાઇટર્સ તરીકે કોઈ વિરામ કે કલંક વિના પ્રામાણિકપણે, પરિશ્રમપૂર્વક, નિષ્ઠાપૂર્વક અને સતત પોતાની ફરજો બજાવતા હતા અને વાસ્તવમાં જેમને સમાવી લેવામાં આવ્યા હતા તે વધારાના મુહરિર્સો સચોટ એ જ

કાર્ય કરતા હતા, અને તેથી સંઘના સભ્યો પણ એલ.ડી.સી. તરીકે સમાવી લેવામાં આવવા હકદાર હતા. તેમણે એ પણ દર્શાવ્યું કે ઉક્ત નકલલેખકોને સરકારના પૂર્ણ નિયંત્રણ હેઠળ કામ કરવાનું આવશ્યક હતું, છતાં પણ તેમને સમાવી લેવાનું/નિયમિતીકરણ આપવાનું નકારવામાં આવી રહ્યું હતું. વડી અદાલત સમક્ષ અગાઉ દાખલ કરાયેલી રિટ અરજિયલિ, જે ટ્રિબ્યુનલને હસ્તાંતરિત કરવામાં આવી હતી, નીચે મુજબની પ્રાર્થનાઓ કરવામાં આવી હતી:—

(એ) સામાવાળાઓ અને/અથવા તેમના અધિકારીઓ અને/અથવા તેમના અધિનસ્તોને તેમની આપેલ ખાતરીઓ અને પ્રતિનિધાનોનું પાલન કરવા માટે, તેમજ તમારી અરજદાર અને તેના સભ્યોને સામાવાળા નં. ૨ હેઠળની સેવાના નિયમિત સંવર્ગમાં લોઅર ડિવિઝન ક્લાર્કોના પદ પર સમાવી લેવા હુકમ આપતો મેન્ડેમસ સ્વરૂપનો રિટ બહાર પાડવામાં આવે;

(બી) મેન્ડેમસ સ્વરૂપનો રિટ બહાર પાડવામાં આવે, જેના દ્વારા સામાવાળાઓ અને/અથવા તેમના ગૌણ અધિકારીઓ અને/અથવા તેમના અધિકારીઓને એવો નિર્દેશ કરવામાં આવે કે, અરજદારો અને તેમના સભ્યોને પ્રથમ સેવામાં નિમણૂક કર્યા વિના, કોઈપણ વ્યક્તિને લોઅર ડિવિઝન ક્લાર્ક તરીકે અથવા સેવાની સમાન શ્રેણીમાં નિમણૂક ન કરે;

(સી) સામાવાળાઓ અને/અથવા તેમના અધિકારીઓ અને/અથવા તેમના અધિનસ્તોને હુકમ આપતા મેન્ડેમસ સ્વરૂપનો રિટ જારી કરવામાં આવે કે તેઓ અહીંના અરજદારો અને તેમના સભ્યોને સામાવાળાઓ હેઠળ ખાલી પડેલી લોઅર ડિવિઝન કલાર્કની જગ્યાઓ માટેની પસંદગીની કસોટીમાં, મૌખિક હોય કે લેખિત, બેસવા દે;

(ડી) સામાવાળા તથા તેમના અધિકારીઓ અને અધિનસ્તોને હુકમ આપતો મેન્ડેમસના સ્વરૂપનો લેખ જારી કરવામાં આવે કે તેઓ લાઇસન્સની અવધિ અને રોજગાર વિનિમય કાર્ડની પરવા કર્યા વિના દરેક અરજદાર તથા તેમના સભ્યોને લોઅર ડિવિઝન કલાર્ક તરીકે પસંદગી માટેની પરીક્ષામાં બેસવાની મંજૂરી આપે;

(ઈ) પ્રતિષેધના સ્વરૂપની રિટ જારી કરવામાં આવે, જેના દ્વારા સામાવાળાઓને અરજદારો અને તેમના સભ્યોને પ્રથમ લોઅર ડિવિઝન કલાર્ક તરીકે નિમણૂક કર્યા વિના અન્ય કોઈની નિમણૂક કરવાથી પ્રતિબંધિત કરવામાં આવે;(એફ) થી (કે) X X X.

૮. પશ્ચિમ બંગાળ રાજ્યએ વિગતવાર જવાબ રજૂ કરીને તેનો વિરોધ કર્યો હતો, આ આધાર પર કે કોપીરાઈટરોને એલ.ડી.સી.ના પદ પર સેવા-વર્ગના નિયમિત કેડરમાં આવી રીતે સમાવી લેવું શક્ય નહોતું. એવું દર્શાવવામાં આવ્યું હતું કે

એસોસિએશનના સભ્યો, અર્થાત્ કોપીરાઇટરો, અને પશ્ચિમ બંગાળ રાજ્ય વચ્ચે માલિક અને નોકરનો કોઈ સંબંધ નહોતો અને તેથી ટ્રિબ્યુનલને ઉઠાવવામાં આવેલા પ્રશ્નોનો નિર્ણય કરવાની કોઈ અધિકારિતા નહોતી. વધુમાં એવું દર્શાવવામાં આવ્યું હતું કે કોપીરાઇટર્સ રૂલ્સ, ૧૯૮૨ હેઠળ (હાલમાં કોપીરાઇટર્સ રૂલ્સ, ૧૯૯૯ હેઠળ) કોપીરાઇટરો લાઇસન્સધારક હતા અને તેઓ માત્ર કોપીરાઇટરના કાર્યો બજાવવા પાત્ર બનવા માટે જ લાઇસન્સ ધરાવતા હતા. આવી ફરજો પશ્ચિમ બંગાળ રાજ્ય હેઠળની નહોતી અને વાસ્તવમાં કોપીરાઇટરો સ્વતંત્ર વ્યાવસાયિકો હતા અને દસ્તાવેજોની નોંધણી માટે રજિસ્ટ્રેશન ઓફિસમાં આવતા સામાન્ય જનતા પાસેથી કામ માટે ફી મેળવતા હતા. એવું પણ દર્શાવવામાં આવ્યું હતું કે કોપીરાઇટરોના લાઇસન્સથી માત્ર તેમને દસ્તાવેજોની નકલો તૈયાર કરવાની સક્ષમતા પ્રાપ્ત થતી હતી, જે એક કાયદેસરની આવશ્યકતા હતી. નિયમોમાં જોગવાઈ મુજબ, રજિસ્ટ્રાર સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવેલા દસ્તાવેજો સાથે સાચી નકલો દાખલ કરવાની આવશ્યકતા હોવાથી અને સરકારે આવા દસ્તાવેજોની પ્રામાણિકતા સુનિશ્ચિત કરવાની હોવાથી, મૂળ દસ્તાવેજોની નકલ તૈયાર કરવા માટે સત્તાધિકૃત વ્યક્તિઓ એવા કોપીરાઇટરોને લાઇસન્સ આપવાના નિયમો બનાવવામાં આવ્યા હતા. એવું દર્શાવવામાં આવ્યું હતું કે આવી સમાવી લેવો શક્ય નહોતો, કારણ કે ભરતીના નિયમોમાં આવી કોઈ જોગવાઈ નહોતી અને આ બધા કોપીરાઇટરોને એલ.ડી.સી. તરીકે સ્થાન આપવાનો કોઈ પ્રશ્ન જ ઊભો થતો નહોતો. વધુમાં

એવું પણ દર્શાવવામાં આવ્યું હતું કે એલ.ડી.સી.ના પદો ભરવા માટે ભરતીના નિયમો પ્રચલિત હતા અને ભરતી તે નિયમો અનુસાર જ થવાની હતી. તેમ જ એવું પણ દર્શાવવામાં આવ્યું હતું કે મૂળ અરજીઓમાં જેનો ઉલ્લેખ કરાયો હતો તે મુજબ અગાઉ સ્થાન અપાયેલા એક્સ્ટ્રા-મુહરિરો સંપૂર્ણપણે અલગ વર્ગના હતા. તેઓ વાસ્તવમાં રાજ્ય સરકારના કર્મચારીઓ હતા અને તે એક સ્વતંત્ર કેડર હતું, જેને તે હેતુ માટે રચાયેલ પ્રથમ પગાર પંચની ભલામણને અનુસરીને એલ.ડી.સી. તરીકે પુનઃનામિત કરવામાં આવ્યું હતું. એવું દર્શાવવામાં આવ્યું હતું કે અરજદારોએ (અહીંના સામાવાળાઓએ) ટ્રિબ્યુનલને જાણતા હોવા છતાં ભ્રમિત કરવાનો જાણપૂર્વક પ્રયાસ કર્યો હતો કે એક્સ્ટ્રા-મુહરિરો રાજ્ય સરકારની નિયમિત નોકરીમાં હતા અને તેમને માત્ર એલ.ડી.સી. તરીકે પુનઃનામિત કરવામાં આવ્યા હતા. આ દલીલ પણ કરવામાં આવી હતી કે ઉક્ત કોપીરાઈટરોને એલ.ડી.સી.ના પદમાં સ્થાન આપવા બાબતે કોઈપણ પ્રકારની કોઈ ખાતરી આપવામાં આવી નહોતી. રાજ્ય સરકાર તરફથી કોઈ ભેદભાવ કરવામાં આવ્યો હતો તે પણ નકારવામાં આવ્યું હતું. સંક્ષેપમાં, એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે રિટ અરજદારોને એલ.ડી.સી. તરીકે સ્થાન અપાવાનો કોઈપણ પ્રકારનો હક નહોતો.

૯. જ્યારે આ બાબતો ટ્રિબ્યુનલ સમક્ષ લંબિત હતી, ત્યારે એ જ વિષયક અન્ય બે મૂળ અરજીઓ પણ દાખલ કરવામાં આવી, જે ઓ.એ. નં. ૪૬૩૬ ઓફ

૧૯૯૯ અને ઓ.એ. નં. ૨૩૭૭ ઓફ ૧૯૯૯ હતી. આ બધી બાબતો ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા એકસાથે સાંભળવામાં આવી અને તેના તા. ૨૨.૬.૨૦૦૧ના ચુકાદા દ્વારા ટ્રિબ્યુનલએ બધી મૂળ અરજીઓ નામંજૂર કરી, એમ ઠરાવતાં કે માલિક અને નોકરનો કોઈ સંબંધ નહોતો અને અરજદારો, એટલે કે કૉપીરાઈટર્સ (અહીંના સામાવાળાઓ), તેઓને એલ.ડી.સી.ના પદ પર સમાવી લેવાની જિદ્દ કરી શકતા નહોતા.

૧૦. ટ્રિબ્યુનલ સમક્ષ જે એકમાત્ર પ્રશ્ન દલીલરૂપે રજૂ થયો અને જેના વિષે નિર્ણય કરવામાં આવ્યો, તે એ હતો કે શું નકલલેખકોને નકલલેખક તરીકે સેવાઓ બજાવવાના આધારે એલ.ડી.સી. તરીકે નિમણૂક મેળવવાનો કોઈ ઉપાર્જિત અધિકાર છે અને/અથવા શું અરજદારો (અહીંના સામાવાળાઓ) ને એલ.ડી.સી. તરીકે તેમના સમાવી લેવા માટે પાત્રતા છે. ટ્રિબ્યુનલે, અન્ય બાબતો સાથે, એવો નિર્ધાર કર્યો કે યદ્યપિ એ સાચું હતું કેકૉપી રાઈટર્સ ૧૯૮૨ ના નકલલેખક નિયમો, જેમા ૧૯૯૯ ના નકલલેખક નિયમો દ્વારા સુધારા કરવામાં આવ્યા હતા, તેની જ ઉપજ હતા, તેમ છતાં તેઓ માત્ર પરવાનાધારકો હતા, અને તે પરવાના સંબંધિત નિયમોમાં નિર્ધારિત તમામ ઔપચારિકતાઓનું પાલન કર્યા પછી પરવાનાકાર સત્તાધિકારી દ્વારા આપવામાં આવતા હતા. તેમનું કાર્ય માત્ર નિર્ધારિત નમૂનામાં દસ્તાવેજોની સાચી નકલો તૈયાર કરવાનો હતો, જે ૧૯૭૯ ના નકલલેખક નિયમો હેઠળ નોંધણી માટે રજૂ થવાની હતી. ટ્રિબ્યુનલે

વધુમાં એવો પણ નિર્ધાર કર્યો કે યદ્યપિ એ સાચું હતું કે નકલલેખકોની પ્રવૃત્તિઓ સંબંધિત સત્તાધિકારીઓ દ્વારા દેખરેખ હેઠળ હતી અને તે અર્થમાં સામાવાળા સત્તાધિકારીનેકોપી રાઈટર્સ પર નિયંત્રણ હતું, જેમાં નકલલેખકોના પરવાના રદ કરવું/સ્થગિત કરવું, નવીકરણ વગેરેનો સમાવેશ થતો હતો, અને વધુમાં યદ્યપિ નકલલેખકોને કચેરીના પરિસરમાં બેસવાની અને નોંધણી અધિકારીઓની કચેરીના નિયંત્રણ અને દેખરેખ હેઠળ કામ કરવાની મંજૂરી આપવામાં આવી હતી, છતાં ૧૯૮૨ થી સતત કામ કરતા હોવાના આધારે એલ.ડી.સી. તરીકે સમાવી લેવા માટે તેમની તરફેણમાં કોઈ અધિકાર સર્જાયો હતો એવું કહી શકાય નહિ. ટ્રિબ્યુનલ આ નિષ્કર્ષ પર પણ પહોંચ્યું કે તેઓ એક્સ્ટ્રા-મુહર્રો સાથે સમાનતાનો દાવો કરી શકતા નથી અને એ પણ કહી શકાય નહિ કે ઉક્ત નકલલેખકોને એલ.ડી.સી. તરીકે સમાવી લેવામાં ન આવતા સત્તાધિકારીઓ તરફથી કોઈ ઘોર ભેદભાવ કરવામાં આવ્યો હતો.

૧૧. ટ્રિબ્યુનલએ વધુમાં એવું નિર્ધારિત કર્યું કે સમાવી લેવાનું અથવા પ્રસંગોપાત નિયમિતીકરણ, ફક્ત નિયમો હેઠળ જ આદેશિત થઈ શકે અને કોપીરાઈટરોને એલ.ડી.સી. તરીકે નિયમિત કરવા અથવા સમાવી લેવા માટે આવા કોઈ નિયમો કે કોઈ નીતિ અસ્તિત્વમાં નહોતી. ટ્રિબ્યુનલએ એવો ભેદ દર્શાવ્યો કે એક્સ્ટ્રા-મુહર્રોના મામલામાં, તેઓને તેહસીલદાર હેઠળ મોસમી કર્મચારીઓ તરીકે અથવા પ્રસંગોપાત પશ્ચિમ બંગાળ લેન્ડ મેન્યુઅલ, ૧૯૭૭

ની નિયમ ૧૫ હેઠળ અંશકાલીન સરકારી સેવકો તરીકે માનવામાં આવતા હતા અને તેમનો પગાર/પારિતોષિક જાહેર ખજાનામાંથી ચૂકવાતો હતો અને તેથી તેઓને સરકારી કર્મચારીઓ ગણવામાં આવી નિયમિત કરવામાં આવ્યા હતા. ટ્રિબ્યુનલએ એ પણ નિર્ધારિત કર્યું કે ઉક્ત એક્સ્ટ્રા-મુહરિરોને જમીન મહેસૂલની વસુલાતમાં સહાય કરવા સંબંધિત અને તે હેતુસર રાખવામાં આવ્યા હતા, જે કાર્યને, તેમની સેવાઓ મોસમી ધોરણે હોવા છતાં, કાયમી સ્વરૂપનું કાર્ય માનવામાં આવ્યું હતું. ટ્રિબ્યુનલએ વધુમાં એ પણ નિર્ધારિત કર્યું કે સ્વીકાર્ય રીતે કૉપીરાઇટરો કેઝ્યુઅલ કામદારો નહોતા; તેઓ માત્ર પોતાના જીવનનિર્વાહના હેતુસર લાઇસન્સધારકો હતા અને તેમને રહેવાની વ્યવસ્થા વગેરે જેવી કેટલીક સુવિધાઓ આપવામાં આવી હતી તથા લાઇસન્સની શરતો હેઠળ તેઓ સત્તાધિકારીઓના નિયંત્રણમાં હતા, એટલા માત્રથી એ અર્થ થતો નથી કે ઉક્ત લાઇસન્સધારકો સીધા રાજ્ય સરકાર હેઠળ હતા અથવા રાજ્ય સરકાર અને કૉપીરાઇટરો વચ્ચે માલિક અને નોકરનો સંબંધ હતો. ટ્રિબ્યુનલએ વધુમાં એવું પણ નિર્ધારિત કર્યું કે જ્યાં સુધી એલ.ડી.સી.ના પદોનો પ્રશ્ન છે, ત્યાં પરીક્ષા/મુલાકાતની જોગવાઈ કરનાર વિશિષ્ટ ભરતી નિયમો હતા અને કોઈ જોગવાઈના અભાવે અરજદારો (અત્રે સામાવાળાઓ) ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૩૦૯ હેઠળ ઘડાયેલા ભરતી નિયમોને સંપૂર્ણપણે અવગણીને પોતાને એલ.ડી.સી. તરીકે સમાવી લેવાની માંગ કરી શકતા નહોતા. ટ્રિબ્યુનલએ સ્પષ્ટપણે નિર્ધારિત કર્યું કે લાઇસન્સ સ્વરૂપે વારસાગત હતું, જ્યારે તે હેઠળની

નોકરી એવી નહોતી અને તેણે અરજદારની (અત્રે સામાવાળાઓની) સ્થિતિને અલગ ઠેરવી હતી. આવી નિષ્કર્ષો નોંધાવી ટ્રિબ્યુનલએ તમામ મૂળ અરજીઓ નામંજૂર કરી દીધી.

૧૨. ત્યારબાદ અરજદારો (અહીંના સામાવાળાઓ) એ કલકત્તા વડી અદાલત સમક્ષ સંયુક્ત ચુકાદાને પડકારતાં રિટ અરજીઓ દાખલ કરી, જે ડબ્લ્યુ.પી.એસ.ટી. નં. ૮૨૬/૨૦૦૧, ડબ્લ્યુ.પી.એસ.ટી. નં. ૧૩૧૨/૨૦૦૧ અને ડબ્લ્યુ.પી.એસ.ટી. નં. ૧૫/૨૦૦૨ તરીકે હતી. આ બધી રિટ અરજીઓની એકસાથે સુનાવણી કરવામાં આવી હતી અને કલકત્તા વડી અદાલતની ઢિ-ન્યાયમુર્તીશ્રી પીઠ દ્વારા પસાર કરાયેલા સંયુક્ત ચુકાદાથી તેમનો નિકાલ કરવામાં આવ્યો હતો. વડી અદાલતે પોતાના આક્ષેપિત ચુકાદામાં એવું નિષ્કર્ષ કર્યું કે નિયમો હેઠળ નિયુક્ત કરાયેલા કોપીરાઈટર્સ અને રાજ્ય સરકાર વચ્ચે માલિક અને નોકરનો સંબંધ અસ્તિત્વમાં હતો અને વાસ્તવમાં તે સંબંધ પરવાનાધારક અથવા પરવાનાદાતા જેવો ન હતો. વડી અદાલતે નોંધ્યું હતું કે રિટ અરજદારોએ સ્વીકાર્યું હતું કે ટ્રિબ્યુનલ સમક્ષ કરવામાં આવેલી અરજીમાં માંગવામાં આવેલી રાહત, એટલે કે એલ.ડી.સી.ના પદમાં સમાવી લેવાની માંગ, મેળવવાનો તેમને હક નહોતો. તેમ છતાં, વડી અદાલતે એ વલણ સ્વીકાર્યું કે રાજ્ય હેઠળ સેવા બજાવતાં રિટ અરજદારોને ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૪, ૧૬ અને ૩૦૮-૩૧૧ હેઠળ સરકારી નોકરને ઉપલબ્ધ હોય તેવી

કાનૂનની સમાન રક્ષા મેળવવાનો હક હતો. સંક્ષેપમાં, વડી અદાલતે ઠરાવ્યું કે પ્રથમ તો રાજ્ય સરકાર અને અરજદાર કોપીરાઈટર્સ વચ્ચે માલિક અને નોકરનો સંબંધ અસ્તિત્વમાં હતો અને તેથી તેઓ માંગવામાં આવેલી રાહત મેળવવા પાત્ર હતા. વડી અદાલત સમક્ષ સામાવાળા સરકાર તરફથી એ દલીલ કરવામાં આવી હતી કે કોપીરાઈટર્સ માત્ર પરવાનાધારકો હતા અને તેનાથી વધારે સારો દરજ્જો તેઓ દાવો કરી શકતા નહોતા. એ પણ સૂચવવામાં આવ્યું હતું કે આ પરવાનાઓ તે માટે બનાવવામાં આવેલા નિયમોને અનુરૂપ આપવામાં આવી હતી. તે દલીલ નામંજૂર કરવામાં આવી હતી. આ નિષ્કર્ષે પહોંચતાં વડી અદાલતે ૧૯૯૯ના કોપીરાઈટર્સના નિયમો દ્વારા લાવવામાં આવેલા વિવિધ નિયમો પર આધાર રાખ્યો હતો. વડી અદાલતે રજૂ કરેલા અર્થઘટન અનુસાર, ઉક્ત નિયમોનો એવો પ્રભાવ હતો કે કોપીરાઈટર્સ અને રાજ્ય સરકાર વચ્ચે માલિક અને નોકરનો સંબંધ સર્જાતો હતો.

૧૩. વડી અદાલતે પણ આ અદાલતના પાંચ ન્યાયમુર્તીશ્રીઓની ખંડપીઠના સ્ટેટ ઓફ આસામ એન્ડ ઓર્સ. વિરૂદ્ધ શ્રી કનકચંદ્ર દત્તા, એ.આઈ.આર. ૧૯૬૭ એસ.સી. ૮૮૪ માં અહેવાલિત, તેવા નિર્ણય પર તેમજ ધ સ્ટેટ ઓફ યુ.પી. વિરૂદ્ધ ચંદ્ર પ્રકાશ પાંડે, એ.આઈ.આર. ૨૦૦૧ એસ.સી. ૧૨૯૮ માં અહેવાલિત, એવા બીજા એક નિર્ણય પર બહુ જ ભારે પ્રમાણમાં આધાર રાખ્યો હતો. કોપીરાઈટર્સ વ્યવસાયિક હતા એવી રાજ્ય સરકારની દલીલ પણ

નકારવામાં આવી હતી. વડી અદાલતે વિવિધ અન્ય નિર્ણયો પર વિચારણા કરી હતી અને અંતે તે નિષ્કર્ષે પહોંચી હતી કે નિયમો હેઠળ નિયુક્ત કરાયેલા કૉપીરાઈટર્સ અને રાજ્ય સરકાર વચ્ચે માલિક અને સેવકનો સંબંધ અસ્તિત્વમાં હોવાથી, એવો સંબંધ માત્ર પરવાનાધારક અને પરવાનો આપનારનો હતો એવું કહી શકાય નહીં. વડી અદાલતે નિરીક્ષણ કર્યું હતું કે નિયમો એવો "ખોટો ભાસ" પેદા કરતાં હતાં કે ઉક્ત સંબંધ માત્ર પરવાનાધારક અને પરવાનો આપનારનો જ હતો. વધુમાં એવું પણ ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે આ કૉપીરાઈટર્સને વેતન આપવા અંગેની માંગણી, જે નિયમો દ્વારા નિશ્ચિત કરાયેલ દરો મુજબ પક્ષકારો પાસેથી વસૂલ કરી શકાય તેવી હતી, તે બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪, ૧૬, ૨૧, ૩૦૮-૩૧૧ માં ઉદ્દેખિત સિદ્ધાંતો અને મૂળભૂત ધોરણોનું ઉલ્લંઘન કરતી હતી, કારણ કે દરેક અન્ય સરકારી કર્મચારીની જેમ તેઓ પણ નિયમિત પગારધોરણ મેળવવા હકદાર હતાં.

૧૪. વડી અદાલતે આગળ નિરીક્ષણ કર્યું કે, ભલે તેઓને એલ.ડી.સી. તરીકે સમાવી લેવામાં ન આવી શકે, તેમ છતાં તેમના પદનું નામકરણ નક્કી કરવું રાજ્ય સરકાર ઉપર નિર્ભર રહેશે અને તેમને સોંપવામાં આવેલા કાર્ય તથા ફરજોના સ્વરૂપને ધ્યાનમાં લઈને, તથા તે જ વિભાગમાં અથવા અન્ય વિભાગોમાં સમકક્ષ સ્થિતિ ધરાવતા સરકારી કર્મચારીઓ સાથે તેની તુલના કર્યા બાદ જ, "સમાન કાર્ય માટે સમાન વેતન" ના સિદ્ધાંતના આધારે, તેમનું વેતન

નક્કી કરવામાં આવવાનું જવાબદાર રહેશે. આ નિષ્કર્ષના આધાર પર, વડી અદાલતે વધુમાં ઠરાવ્યું કે આ લાભો કૉપીરાઈટ્સને એસોસિયેશન દ્વારા દાખલ કરાયેલ અરજીઓમાંથી પ્રથમ અરજી, એટલે કે, રિટ અરજી નં. ૧૬૪૩ ઓફ ૧૯૯૬, જેને પછીથી ટી.એ. નં. ૩૯૧ ઓફ ૧૯૯૮ તરીકે પુનઃક્રમાંકિત કરવામાં આવી હતી, તે દાખલ થયેલી તારીખથી આપવામાં આવવા જોઈએ. વડી અદાલતે વધુમાં તે તારીખથી કૉપીરાઈટ્સને બાકી રકમ પણ આપવા હુકમ કર્યો, વ્યક્તિગત કૉપીરાઈટ્સ અગાઉથી પ્રાપ્ત કરેલું પારિતોષિક સમાયોજિત કર્યા બાદ. વડી અદાલતે આગળ આ પણ નિર્દેશ કર્યો કે, કૉપીરાઈટ્સ તરીકેની તારીખ પહેલાં પણ તેમણે બજાવેલી સતત સેવાના વર્ષો નિવૃત્તિ સંબંધિત લાભોની ગણતરી માટે ધ્યાનમાં લેવા જોઈએ, પરંતુ સરકારી સેવામાં પ્રવેશ માટેની ન્યૂનતમ અને મહત્તમ વયમર્યાદાને આધીન રહીને (શક્યતઃ તે તારીખ, જ્યારે તેમને પ્રથમ વખત કૉપીરાઈટ્સ તરીકે પ્રેક્ટિસ કરવા માટે પરવાનો મળ્યો હતો) અને બીજું, ન્યૂનતમ પાત્રતાવાળી વય પ્રાપ્ત થાય તે પહેલાં બજાવેલી તેમની સેવા અવગણવામાં આવવી જોઈએ. વડી અદાલતે આ પણ ઠરાવ્યું કે નિવૃત્તિ માટે નિર્ધારિત અતિઉચ્ચ વયમર્યાદા બાદ બજાવેલી સેવા નિવૃત્તિ સંબંધિત લાભો આપવા માટે વિચારવામાં ન લેવાય. અંતે, વડી અદાલતે ચુકાદાની તારીખથી ત્રણ મહિનાની અંદર પદનું નામકરણ અને તે માટેનો વેતનધોરણ નક્કી કરવા પણ નિર્દેશ કર્યો. રાજ્ય સરકારને બાકી રકમ ચૂકવવા માટે છ મહિનાનો સમય આપવામાં આવ્યો. વધુમાં એવું પણ ઠરાવવામાં આવ્યું

કે જો સરકાર બાકી રકમ ચૂકવવામાં નિષ્ફળ જાય, તો તે રકમ પર વાર્ષિક આઠ ટકા દરે વ્યાજ લાગુ પડશે. આ તમામ નિષ્કર્ષો સાથે, વડી અદાલતે રિટ અરજીઓને મંજૂર કરી, જે હવે અમારી વિચારણા માટે આવી છે.

૧૫. પશ્ચિમ બંગાળ રાજ્ય તરફથી હાજર રહેલા વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી ભાસ્કર પી. ગુપ્તાએ, સૌપ્રથમ, અમને નોંધણી અધિનિયમ, ૧૯૦૮ ની વિવિધ જોગવાઈઓ તથા પશ્ચિમ બંગાળ રાજ્ય દ્વારા તેમાં કરવામાં આવેલા વિવિધ સુધારાઓ રજૂ કર્યા. અમને ૧૯૮૧ ના સુધારાઓ અને હેતુઓ તથા કારણોના નિવેદન પણ રજૂ કરવામાં આવ્યા, તેમજ નોંધણી (પશ્ચિમ બંગાળ સુધારા) વિધેયક, ૧૯૮૬ પણ રજૂ કરવામાં આવ્યો. શ્રી ગુપ્તાએ અમને વિવિધ નિયમો રજૂ કર્યા, પ્રથમ તો ૧૯૭૯ ના નકલલેખક નિયમો અને ખાસ કરીને ૧૯૯૯ ના નકલલેખક નિયમો. દલીલનો સમગ્ર ભાર એ હતો કે નોંધણી અધિનિયમની જોગવાઈઓમાં કે નિયમોમાં એવું કંઈ નહોતું જે પરથી એવું સૂચિત થાય કે વિધાનમંડળે ક્યારેય આકોપી રાઈટ્સ માટે અલગ સેવા રચવાની મનશા રાખી હતી. વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલે ખૂબ જ ભારપૂર્વક દલીલ કરી કે ઉપરોક્ત નિયમો દ્વારા વિધાનમંડળે “નકલલેખકો” તરીકે ઓળખાતો એક અલગ વર્ગ રચ્યો છે. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી કે, પ્રથમ તો, નોંધણી માટે દસ્તાવેજ રજૂ કરવામાં આવે તે પહેલાં તેની નકલ દાખલ કરવી ફરજિયાત બનાવવામાં આવી અને ત્યારબાદ “નકલલેખકો” તરીકે ઓળખાતો એક વર્ગ રચાયો, જેઓને સંબંધિત

સત્તાધિકારીઓ દ્વારા તે નકલો તૈયાર કરવા પરવાના આપવામાં આવ્યા. એવી દલીલ કરવામાં આવી કે નકલલેખકોને નિયમો હેઠળ નિર્ધારિત કરવામાં આવેલી ફી મેળવ્યા બાદ ઉક્ત દસ્તાવેજોની નકલ કરવાની ફરજ સોંપવામાં આવી હતી અને તે હેતુસર નકલલેખકોને પરવાના આપવામાં આવ્યા હતા; તેમજ તેવા પરવાના આપવા માટે તેમની પસંદગી કરવામાં આવતી હતી, અર્થાત્ પરવાના બધાને અંધાધુંધ આપવામાં આવતા નહોતા, પરંતુ તેમની લાયકાતોને આધારે ચોક્કસ વ્યક્તિઓને જ આપવામાં આવતા હતા. વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલે ખાસ જોરપૂર્વક દર્શાવ્યું કે માલિક અને નોકરનો સંબંધ ક્યારેય અસ્તિત્વમાં આવી શકે તેમ નહોતો, કારણ કે આકોપી રાઈટ્સ તેમની હાજરી, તેમના કામના કલાકો અથવા તેમના પરિશ્રમિકના પ્રશ્ને સત્તાધિકારીઓના નિયંત્રણ હેઠળ નહોતા. વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલે દર્શાવ્યું કે આ નકલલેખકોને સરકારી કર્મચારી કહેવું સંપૂર્ણ ગેરનામકરણ હતું, કારણ કે નકલલેખકોના કાર્યના સ્વરૂપ પરથી એમ કહી શકાય તેમ નહોતું કે તેઓ કોઈ સરકારી ફરજો બજાવી રહ્યા હતા. વધુમાં એવી દલીલ કરવામાં આવી કે વિભાગીય ખંડપીઠે તેના પડકારાધીન ચુકાદામાં લગભગ નિયમોને ફરીથી લખી નાખ્યા છે. વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલ દ્વારા દર્શાવવામાં આવ્યું કે અનુચ્છેદ ૨૨૭ ના પૂર્ણ અધિકારક્ષેત્ર હેઠળ પણ આવા નિર્દેશો આપવામાં આવી શકે નહીં, કારણ કે તે કાયદા નિર્માણ કરવા સમાન બને છે અને તેથી અનુમત્ય નથી. અંતે, વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલે વિનંતી કરી કે વડી અદાલતે જેમના પર આધાર મૂક્યો હતો તે નિર્ણયો કદી પણ લાગુ પડતા નહોતા.

૧૬. આના વિરોધે, સામાવાળાઓ તરફથી હાજર રહેલા શ્રી જયંત કુમાર મિત્ર, વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલ, તેમજ શ્રી રંજિત કુમાર, શ્રી પી.પી. રાવ, વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલ અને શ્રી દીપક કુમાર જેના જેવા અન્ય વિદ્વાન વકીલોએ વડી અદાલતના ચુકાદાને સમર્થન આપ્યું. મુખ્ય રજૂઆતમાં, શ્રી જયંત કુમાર મિત્રએ દલીલ કરી કે વડી અદાલત સમક્ષના રિટ અરજદારોએ તેમની મુખ્ય પ્રાર્થના છોડી દીધી હોવા છતાં, એવું કહી શકાય નહીં કે વડી અદાલતે એવી રાહત આપી હતી જે માગવામાં આવી ન હતી અથવા જે રજૂઆતોની સીમા બહારની હતી. વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલે નિર્દેશ કર્યો કે વડી અદાલતે રાહતને યોગ્ય રીતે આકાર આપી હતી અને કોપીરાઈટરોને એલ.ડી.સી. તરીકે સમાવી લેવાનો હુકમ આપવા બદલે, રિટ અરજદારો માટે નવો વર્ગ રચવાનો હુકમ કર્યો હતો. તેમણે વધુમાં નિર્દેશ કર્યો કે રાજ્ય સરકારે અગાઉ એક્સ્ટ્રા-મુહરિરોની સેવાઓ નિયમિત કરી હતી અને કોપીરાઈટરો તે વ્યક્તિઓ કરતાં ભિન્ન કોઈ કામ કરતા ન હતા. આ પરસ્પર વિરોધી દલીલો પર જ વર્તમાન અપીલનો નિર્ણય કરવો છે.

૧૭. પક્ષકારોએ જેઓનો વ્યાપક આધાર લીધો છે, તે કાનૂની જોગવાઈઓ પહેલાં જોવી વધુ યોગ્ય રહેશે. નોંધણી અધિનિયમ, ૧૯૦૮ દસ્તાવેજોની નોંધણી સંબંધિત કાયદાકીય જોગવાઈઓને સંકલિત કરવા માટેનો કેન્દ્રીય કાયદો છે. વિવિધ રાજ્યોએ આ અધિનિયમમાં રાજ્ય સ્તરની સુધારાઓ અમલમાં મૂકી છે.

કલમ ૧૯એ રાજ્ય સુધારા દ્વારા ૧૯૮૧માં ઉમેરવામાં આવી હતી, જેમાં જોગવાઈ કરવામાં આવી હતી કે આ અધિનિયમમાં અન્યત્ર સમાયેલ કોઈપણ બાબત અથવા કોઈપણ અન્ય કાયદો હોવા છતાં, કોઈ દસ્તાવેજ નોંધણી અધિકારી દ્વારા નોંધણી માટે સ્વીકારવામાં આવશે નહીં, જ્યાં સુધી તે તે હેતુ માટે બનાવવામાં આવેલ એવા નિયમો અનુસાર તૈયાર કરીને રજૂ કરવામાં ન આવ્યો હોય અને તેની સાચી નકલ સાથે સંલગ્ન ન હોય. અધિનિયમમાં સુધારો કરતી વખતે, પશ્ચિમ બંગાળ રાજ્યએ ૧૯૭૮માં ભાગ ૧૩એ, ૧૩બી અને ૧૩બીબી દાખલ કર્યા હતા. ભાગ ૧૩બીબી, જે અહીં સંબંધિત છે, તે ઇન્સ્પેક્ટર જનરલ વિષે છે, જેને અધિનિયમ સાથે સુસંગત અને આગલા અથવા પૂર્વલક્ષી પ્રભાવથી, કૉપીરાઈટરોને પરવાના આપવાની, આવા પરવાના રદ કરવાની, જે શરતો અને નિયમોને આધીન રહીને અને જે સત્તાધિકારી દ્વારા આવા પરવાના આપવામાં આવશે તેની જોગવાઈ કરવાની, અને સામાન્ય રીતે નોંધણી માટે દસ્તાવેજોની નકલ કરવાની પ્રક્રિયા સાથે સંકળાયેલા તમામ હેતુઓ માટે નિયમો બનાવવાનો અધિકાર છે. આમ બનાવવામાં આવેલા નિયમો મંજૂરી માટે રાજ્ય સરકાર સમક્ષ રજૂ કરવાના અને મંજૂરી મળ્યા પછી સત્તાવાર ગેઝેટમાં પ્રકાશિત કરવાના હતા, અને આવા પ્રકાશન પછી, તે નિયમોને એવો પ્રભાવ થવાનો કે જાણે તેઓ અધિનિયમમાં જ ઘડાયેલા હોય. રાજ્ય સરકારમાં નિયમો બનાવવા માટેનો આ અધિકાર કલમ ૮૦એ દ્વારા આવ્યો. તેના તરત પછી, ૧૯૮૨ના કૉપીરાઈટ્સ નિયમો, તેમજ પશ્ચિમ બંગાળ (ડિડ રાઈટ્સ) નિયમો, ૧૯૮૨

(હવે પછી સંક્ષેપમાં “૧૯૮૨ના ડિડ રાઈટ્સ નિયમો” તરીકે ઓળખાશે) અમલમાં આવ્યા. નોંધવાની જરૂર નથી કે અત્યારે આપણે ૧૯૮૨ના કૉપીરાઈટ્સ નિયમો સાથે સંબંધિત છીએ. ત્યારબાદ ૧૯૮૬માં કલમ ૮૦જીજી ઉમેરવામાં આવી, જેના દ્વારા ઇન્સ્પેક્ટર જનરલને કૉપીરાઈટરો સંબંધિત નિયમો બનાવવાનો અધિકાર આપવામાં આવ્યો. કલમ ૮૦જીજી ૧.૧.૧૯૯૩થી અમલમાં આવી. ૧૯૮૨ના કૉપીરાઈટ્સ નિયમોને અધિસૂચના નં. ૨૩૩૩૫ અને ૨૩૩૩૬ દ્વારા બદલી દેવામાં આવ્યા અને તેમની જગ્યાએ ૧૯૯૯ના કૉપીરાઈટ્સ નિયમો અમલમાં લાવવામાં આવ્યા. વિવાદના હેતુઓ માટે પ્રશ્ન, ભલે તે ૧૯૯૬ માં શરૂ થયો હોય, સંબંધિત નિયમો ૧૯૯૯ ના કૉપીરાઈટ્સ નિયમો છે કારણ કે ૧૯૮૨ ના નિયમોને ૧૯૯૯ ના નિયમો દ્વારા બદલી નાખવામાં આવ્યા હતા. આ નિયમોએ દસ્તાવેજ લેખકો અને કૉપીરાઈટરોને પરવાના આપીને તેમની માટે સ્વરોજગાર, વ્યવસાય અથવા વૃત્તિ ઊભી કરતા સ્વરોજગારની સંપૂર્ણપણે નવી યોજના અમલમાં મૂકી હતી. આ નિયમોમાંથી સૌથી વધુ સંબંધિત નિયમો નિયમ ૨(૩), ૩, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯, ૧૦, ૧૫, ૧૭, ૧૮, ૨૦(૨), ૨૧, ૨૪ અને ૨૬ છે. તે નીચે મુજબ છે:—

૨(૩) "પરવાનો આપતી સત્તા"નો અર્થ નોંધણી અધિનિયમ, ૧૯૦૮ ની કલમ ૨ માં વ્યાખ્યાયિત જિલ્લા રજિસ્ટ્રાર એવો થાય છે (૧૯૦૮ નું ૧૬).

૩. અનાધિકૃત વ્યક્તિઓ પર પ્રતિબંધ:- આ નિયમો હેઠળ પરવાનાદાયક સત્તાધિકારી દ્વારા યથાવિધિ નિમણૂક કરાયેલ પરવાનાધારક નકલલેખક ન હોય એવી કોઈપણ વ્યક્તિ નકલલેખકના વ્યવસાયમાં પોતાને પ્રવૃત્ત નહીં કરે.

૫. લાઈસન્સ માટે પાત્ર વ્યક્તિઓ:- નકલ લેખકનું લાઈસન્સ આપવામાં આવી શકે તેવી વ્યક્તિઓ:

(૧) જે ભારતનો નાગરિક છે;

(૨) જેણે પરવાનો માટે અરજીઓ મંગાવતી સૂચનાની તારીખે અઢાર વર્ષની વય પૂર્ણ કરી હોય, પરંતુ જે ૩૫ વર્ષની વયથી ઓછી વયનો હોય;

(૩) જેણે શાળા અંતિમ અથવા તેને સમકક્ષ પરીક્ષા પાસ કરી હોય, પરંતુ એ શરતે કે નિયમ ૬ હેઠળ નકલલેખકના પરવાના માટે અરજી કરનાર કોઈપણ વ્યક્તિ એવો પરવાનો મેળવવા પાત્ર ગણાશે, જો આવી વ્યક્તિએ વર્ગ ૬ માંથી વર્ગ ૭ માં બઢતી માટેની પરીક્ષા પાસ કરી હોય અને અરજીની તારીખે દસ્તાવેજ લેખકને તેના વ્યવસાયમાં સહાયક તરીકે ઓછામાં ઓછા ત્રણ વર્ષનો અનુભવ મેળવ્યો હોય;(૪) જેણે અનુમતિ પ્રાધિકરણ દ્વારા આયોજિત નકલલેખકની પરવાનગી પરીક્ષા પાસ કરી હોય;(૫) જે સુઘડ રીતે, સુવાચ્ય રીતે અને યોગ્ય

રીતે લખે છે;(૬) જેનું વર્તન સારું હોય; અને(૭) જે નિયમ
૭ માં નિર્ધારિત કરવામાં આવેલી કોઈપણ શરતોના આધારે
નિષિદ્ધ કરાયેલ નથી.

૬. (સેવામાં રહેલા કર્મચારીના અવસાન પ્રસંગે નિમણૂકનો
સિદ્ધાંત પ્રદાન કરે છે)૭. અયોગ્યતાઓ:-

(૧) નકલલેખકનો પરવાનો કોઈ વ્યક્તિને આપવામાં આવશે
નહીં:-

(એ) જો તેને સક્ષમ અદાલત દ્વારા અસ્વસ્થ મતિનો જાહેર
કરવામાં આવ્યો હોય; અથવા(બી) જો તે કોઈ ફોજદારી
ગુનામાં દોષિત ઠર્યો હોય અથવા તેના વિરુદ્ધ કોઈ ફોજદારી
અદાલતમાં કોઈ કાર્યવાહી બાકી હોય; અથવા(સી) જો તે
બહેરો-મૂંગો હોય; અથવા(ડી) જો તે કુષ્ઠરોગી હોય અથવા
અસાધ્ય ચેપી રોગથી પીડાતો હોય; અથવા(ઈ) જો તેનો
પરવાનો કોઈપણ સમયે રદ કરવામાં આવ્યો હોય અને પરવાનો
રદ કરતો હુકમ સક્ષમ પ્રાધિકરણ દ્વારા રદ કરવામાં આવ્યો ન
હોય; અથવા(એફ) જો તે કોઈપણ ઉપાર્જક વ્યવસાય અથવા
રોજગારમાં સંકળાયેલો હોય.

(૨) પરવાનો મંજૂર કરવા ઇનકાર કરવામાં આવે તે સ્થિતિમાં,
પરવાનો આપનાર સત્તાધિકારીએ આવા ઇનકારના કારણો

નોંધવાના રહેશે અને હુકમની નકલ પરવાનો માટે અરજી કરનાર વ્યક્તિને સંપ્રેષિત કરવાની રહેશે.૮. (જરૂરી નથી)૯. પરવાનાનું નવીનીકરણ:- (૧) આ નિયમો હેઠળ જારી કરાયેલ પરવાનો, વર્ષેથી વર્ષના આધારે, સારા વર્તન, સંતોષકારક કાર્ય અને શારીરિક યોગ્યતા અધિન રહીને, જેનું સમ્યક પ્રમાણપત્ર તે નોંધણી અધિકારી દ્વારા આપવામાં આવ્યું હોય કે જેના દેખરેખ અને નિયંત્રણ હેઠળ નકલલેખક કાર્ય કરે છે, નિયત નવીનીકરણ ફી ભર્યા બાદ નવીનીકરણ અરજીના મૂળ લખાણ પર કરાયેલ નોંધ દ્વારા, જિલ્લા નોંધક દ્વારા નવીનીકૃત કરી શકાય છે. નવીનીકરણ માટેની અરજી દર વર્ષે નવેમ્બર માસમાં નોંધણી અધિકારી સમક્ષ, નવીનીકરણ ફીની રકમ જમા કર્યાનું દર્શાવતો ખજાના ચલણ અથવા બેંક ડ્રાફ્ટ અથવા મની ઓર્ડરની રસીદ સાથે, દાખલ કરવી રહેશે. નોંધણી અધિકારી, આ નિયમ હેઠળ જરૂરી હોય તે મુજબની આવશ્યક નોંધ સાથે અને જો કોઈ ટિપ્પણીઓ હોય તો તે સાથે, અરજી સંબંધિત જિલ્લા નોંધકને મોકલી આપશે.(૨) xxx

xxx xxx

(૩) xxx xxx xxx

૧૦. નવીનીકરણની શરતો:- (૧) પરવાનોનું નવીનીકરણ કરવામાં આવશે નહીં:-

(એ) જો પરવાનાધારક પોતાની પરવાનાની કોઈપણ શરતોનું પાલન કરવામાં નિષ્ફળ જાય અથવા નિષ્ફળ ગયો હોય, અથવા નિયમ ૯ માં જોગવાઈ મુજબ નવીનીકરણ ફીની જમા કરવાની દિશાનું પાલન ન કરે; અથવા

(બી) તે સમયગાળા દરમિયાન, જેના માટે પરવાનો સ્થગિત કરવામાં આવ્યો હોય; અથવા

(સી) જો પરવાનાધારક કૉપીરાઈટરના કર્તવ્યો બજાવવા માટે શારીરિક રીતે અયોગ્ય બને અથવા માનસિક રીતે અસંતુલિત બને.

(૨) (એ) આ નિયમોમાંની કોઈ જોગવાઈ હેઠળ જિલ્લા નોંધણી અધિકારી દ્વારા જેની પરવાનાનું નવીનીકરણ નકારવામાં આવ્યું હોય તેવા નકલલેખકનું નામ જિલ્લા નોંધણી અધિકારી દ્વારા તથા સંબંધિત નોંધણી અધિકારીઓ દ્વારા જાળવવામાં આવતા રજીસ્ટરોમાંથી કાપી નાખવામાં આવશે.(બી) નિર્ધારિત અવધિની અંદર નવીનીકરણ માટે અરજી કરવામાં નિષ્ફળ રહેનાર નકલલેખક, તેમ છતાં, નવા પરવાના માટે અરજી કરી શકે છે.૧૫. નકલલેખકના અધિકારો અને ફરજો:— (૧) પરવાનો પ્રાપ્ત નકલલેખકને અધિકારીના પરિસરમાં બેસવાની મંજૂરી આપવામાં આવશે.

(૨) તે નોંધણી અધિકારીના નિયંત્રણ અને દેખરેખ હેઠળ કામ કરશે.

(૩) તે કચેરીમાં અથવા તો નોંધણી અધિકારી દ્વારા બોલાવવામાં આવે ત્યારે, અથવા સત્ય નકલ તૈયાર કરવાની તેના નિર્દિષ્ટ કામગીરીના સંબંધમાં, પ્રવેશ કરશે.

(૪) નકલલેખક પોતાને નોંધણી માટે રજૂ થનારા દસ્તાવેજોની સત્ય નકલો તૈયાર કરવાની કામગીરી સુધી મર્યાદિત રાખશે. તે દસ્તાવેજલેખક માટે ગ્રાહકો ભેગા કરવાની પ્રવૃત્તિમાં પોતાને સંકળાવશે નહીં.

૧૭. નકલલેખકનું પરવાણું રદ કરવું:— (૧) આ નિયમો હેઠળ નકલલેખકને અપાયેલું પરવાણું જિલ્લા નોંધણિકાર દ્વારા રદ કરવામાં આવી શકે છે, જો—

(એ) અનુક્રમિક બે વર્ષના સમયગાળા દરમિયાન તેનું લાઇસન્સ ત્રણ વખત સ્થગિત કરવામાં આવ્યું હોય, શરતે કે જ્યાં આ નિયમોમાં નિર્દિષ્ટ રકમથી વધુ પ્રતિફળની માંગણી કરવા અથવા સ્વીકારવા બદલ લાઇસન્સનું સ્થગન કરવામાં આવ્યું હોય, ત્યાં અનુક્રમિક બે વર્ષના સમયગાળા દરમિયાન તે બે વખત સ્થગિત કરવામાં આવ્યું હોય તો લાઇસન્સ રદ કરવામાં આવી શકે છે;

(બી) તે નિયમ ૭ માં નિર્દિષ્ટ કરવામાં આવેલા કોઈપણ આધાર

પર નિર્દેશ બને.(૨) જિલ્લાની નોંધણી અધિકારીને એવા નકલલેખકનો પરવાનો રદ કરવાની સત્તા રહેશે, જે આ નિયમોમાંની કોઈ જોગવાઈનો અથવા તેના પરવાનાનો ભંગ કરવા બદલ દોષિત હોય અથવા કોઈ ગેરવર્તન માટે દોષિત હોય..(૩) જિલ્લા રજિસ્ટ્રાર નિયમિત કાર્યવાહી બાદ નકલલેખકનું પરવાનાપત્ર રદ કરશે. આવી કાર્યવાહીમાં સામાન્ય રીતે, આરોપ ઔપચારિક રીતે ઘડવામાં આવશે, આરોપની નકલ સંબંધિત નકલલેખકને આપવામાં આવશે, તેની હાજરીમાં પુરાવા નોંધવામાં આવશે, સાક્ષીઓ રજૂ કરીને પોતાનો બચાવ કરવાની તેને પૂરતી તક આપવામાં આવશે અને, અંતે, યોગ્ય કારણો સાથે લેખિત હુકમ કરવામાં આવશે.

૧૮. નકલલેખકનું પરવાનાપત્ર સ્થગિત કરવું:— આ નિયમો હેઠળ નકલલેખકને આપવામાં આવેલ પરવાનાપત્ર, જો તે—

(૧) નિયમ ૧૨ હેઠળ જરૂરી મુજબ રજિસ્ટર જાળવવામાં અથવા રસીદો જારી કરવામાં નિષ્ફળ જાય છે;

(૨) આ નિયમોની કોઈપણ જોગવાઈ અથવા તેની પરવાનાપત્રની કોઈપણ શરતનું ઉલ્લંઘન કરે છે અથવા આ નિયમો હેઠળ કરવામાં આવેલ કોઈપણ કાયદેસર હુકમના અવગણનાનો દોષિત ઠરે છે;

(૩) નોંધણી કચેરીના સ્ટાફના કોઈપણ સભ્ય સાથે કોઈપણ ગેરકાયદેસર વ્યવહારમાં દુરુત્તેજન અથવા સહભાગિતાનો દોષિત ઠરે'

(૪) નોંધણી કચેરીઓમાં ગેરરીતે વર્તે છે અથવા પોતાની વર્તણૂક અયોગ્ય રાખે છે.

૨૦(૨) નિયમિત કાર્યવાહી બાદ સસ્પેન્શનનો હુકમ જારી કરવામાં આવશે. દોષારોપિત નકલલેખકને સાંભળવામાં આવવા અને પોતાનું બચાવ કરવા માટે પૂરતી તક આપવામાં આવશે. સસ્પેન્શન કરનાર સત્તાધિકારીનો નિર્ણય લેખિતમાં નોંધવામાં આવશે અને તેની નકલ સંબંધિત નકલલેખકને આપવામાં આવશે.૨૧. નકલલેખકની પરવાનગી પરીક્ષા:— (૧) "નકલલેખકની પરવાનગી પરીક્ષા" તરીકે ઓળખાતી એક પરીક્ષા દરેક જિલ્લાના પરવાનગી પ્રાધિકરણ દ્વારા યોજવામાં આવશે. પરીક્ષાનો સમય અને સ્થળ તથા ઉમેદવારોની જે ભાષામાં પરીક્ષા લેવામાં આવશે તે બાબતની સૂચના પરવાનગી પ્રાધિકરણને યોગ્ય અને આવશ્યક જણાય તે રીતે આપવામાં આવશે.(૨) પરીક્ષા દસ્તાવેજોના પ્રતિલેખનને સંબંધિત રહેશે અને તેમાં પરવાનાધિકારી સત્તાધિકારે નિર્ધારિત કર્યો હોય તેવો કોઈપણ અન્ય વિષય સામેલ થઈ શકે છે.(૩) આ નિયમોમાં જે રીતે

જોગવાઈ કરવામાં આવી છે તે મુજબ પરીક્ષા ફી દરેક અરજી પર વસૂલ કરવામાં આવશે.૨૪. મહેનતાણું:- મહેનતાણાનો દર નીચે મુજબ રહેશે:- (૧) ૧૦૦ શબ્દોની નકલ માટે અથવા તેના ભાગ માટે રૂપિયા ૬.૦૦, રૂપિયા ૩૦.૦૦ ની લઘુત્તમ રકમને આધીન; (૨) લાઈસન્સપ્રાપ્ત નકલલેખક દ્વારા ટાઈપ કરેલી નકલ તૈયાર કરવા માટેનો શુલ્ક કલમ (૧) મુજબનો જ રહેશે; (૩) ૧૦૦ શબ્દો અથવા તેના ભાગની સરખામણી કરવા બદલ, દરેક તુલનાકારને રૂ.૪.૦૦ મળશે, શરત એ છે કે લઘુત્તમ રૂ.૨૦.૦૦ રહેશે.૨૬. નિશ્ચિત પરિસ્થિતિઓમાં પરવાનો સ્થગિત કરવો, રદ કરવો, પાછો ખેંચવો અને/અથવા મંજૂર કરવો:- (૧) આ નિયમોમાં સમાવિષ્ટ કોઈપણ બાબત હોવા છતાં, પશ્ચિમ બંગાળના નોંધણીના મહાનિરીક્ષક અને સ્ટેમ્પ આવકના કમિશનર સ્વપ્રેરણાથી અથવા અન્યથા, લાઈસન્સ મંજૂર કરવા સંબંધિત કોઈપણ કેસના દસ્તાવેજો મંગાવી શકે છે, અને જો તેમને એવું જણાય કે આ નિયમોના ઉલ્લંઘનમાં લાઈસન્સ મંજૂર કરવામાં આવ્યું છે અથવા મંજૂર કરવામાં આવ્યું નથી, અથવા જો તેમને એવું જણાય કે લાઈસન્સ મંજૂર કરવા અથવા મંજૂર ન કરવા બાબતે લાઈસન્સિંગ સત્તાધિકારી પક્ષપાતી હતો અથવા પ્રભાવિત થયો હતો, તો તે લેખિતમાં તેના કારણો નોંધ્યા પછી, અને

લાઈસન્સનું સ્થગન, રદકરણ, પરત ખેંચવું અને/અથવા લાઈસન્સ મંજૂર કરવાનો હુકમ સહિત, તેમને યોગ્ય અને સુચિત જણાય એવો હુકમ આપી શકે છે, પરંતુ શરત એવી કે આવી કોઈપણ અસરગ્રસ્ત વ્યક્તિ અથવા વ્યક્તિઓને સાંભળવાની તક આપ્યા વિના અને લાઈસન્સિંગ સત્તાધિકારી પાસેથી અહેવાલ મંગાવ્યા વિના એવો કોઈ હુકમ આપવામાં આવશે નહીં.(૨) ઉપનિયમ (૧) હેઠળના કોઈપણ હુકમ વિરુદ્ધ અપીલ, જો તે ઉપનિયમ હેઠળ પસાર કરાયેલા હુકમની જાણ કરવામાં આવેલી તારીખથી ત્રીસ દિવસની અંદર કરવામાં આવે, તો નાણાં (કરવેરા) વિભાગમાં સરકાર સમક્ષ રહેશે.

ઉપરોક્ત ઉલ્લેખિત નિયમોનો સામાન્ય રીતે પક્ષકારો દ્વારા ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો અને તેમના પર આધાર રાખવામાં આવ્યો હતો, અને તેથી અમે તેમને વ્યાપક રીતે ઉદ્ધૃત કર્યા છે. તે સિવાય, સામાવાળાઓ તરફથી હાજર રહેલા વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી જયંત કુમાર મિત્રાએ પણ ૧૯૭૯ ના કોપીરાઈટર્સ નિયમોની નિયમ ૫ અને ૯ નો ઉલ્લેખ કર્યો હતો. નિયમ ૫ નકલો તૈયાર કરવા અંગે જોગવાઈ કરે છે, જ્યારે નિયમ ૯ નકલોની પ્રમાણિકતા અને તેમની રજૂઆત અંગે જોગવાઈ કરે છે. આ તબક્કે અમને આ નિયમો અંગે વિશદ ચર્ચા કરવાની જરૂર નથી.

૧૮. ૧૯૯૯ ના નકલલેખકોના નિયમો તરફ ફરી આવીએ તો, તેઓ સામાન્ય રીતે અને ખાસ કરીને ઉપર ઉદ્ધૃત કરાયેલા તે નિયમો એવી સ્થિતિ સ્પષ્ટ કરે છે કે નકલલેખકોના પરવાનાપત્રો વિશિષ્ટરૂપે ધારિત થવાના છે; એટલે કે, દસ્તાવેજ લેખકનું પરવાનાપત્ર ધરાવતો વ્યક્તિ એ જ પરવાનાપત્ર ધરાવવાનો હકદાર રહેશે નહીં અને પરવાનાધારક સિવાય અન્ય કોઈ વ્યક્તિ પોતે નકલલેખકના વ્યવસાયમાં પ્રવૃત્ત થઈ શકશે નહીં. નિયમ ૩ માં તેને "નકલલેખકનો વ્યવસાય" તરીકે વર્ણવવા માટે જે ભાષા વપરાઈ છે તે અત્યંત મહત્વપૂર્ણ છે. નિયમ ૫ આવા પરવાનાપત્ર ધારણ કરવા માટેની લાયકાતો નિર્ધારિત કરે છે. નોંધનીય છે કે તે માટે માત્ર ડક્ટા ધોરણની પરીક્ષા પાસ કરેલી હોવી જરૂરી રાખવામાં આવી છે. આવા વ્યક્તિને અરજીની તારીખે ઓછામાં ઓછો ૩ વર્ષનો અનુભવ હોવો જોઈએ. આવો વ્યક્તિએ પરીક્ષા માટે પણ હાજર થવું પડશે; તે સ્પષ્ટ, વાચનીય અને સાચું લખી શકે એવો હોવો જોઈએ અને તેનો ચાલચલન સારો હોવો જોઈએ. નિયમ ૬ સૂચવે છે કે જો કોઈ નકલલેખક ફરજ બજાવતાં દરમિયાન મૃત્યુ પામે અથવા અશક્ત બની જાય, તો તેની પત્ની/પતિ અથવા તેના પુત્રો/પુત્રીઓ/નિકટ સંબંધીઓમાંથી કોઈ એક વ્યક્તિ, યોગ્ય માર્ગે નોંધણી મહાનિરીક્ષક સમક્ષ અરજી કરે તો, નકલલેખકના પરવાનાની મંજૂરી માટે વિચારણા પાત્ર બનશે. નિયમ ૯ પરવાનાના નવીનીકરણ અંગે જોગવાઈ કરે છે, કારણ કે આપવામાં આવતો પરવાનો માત્ર

વાર્ષિક હોય છે. નિયમ ૧૦ નવીનીકરણની શરતો અંગે જોગવાઈ કરે છે. આ નિયમમાં જોગવાઈ છે કે જો પરવાનાધારકે કોઈ શરતનું ઉલ્લંઘન કર્યું હોય અથવા નવીનીકરણ ફી ભરી ન હોય અથવા અગાઉના સમયગાળા દરમિયાન તેનો પરવાનો સ્થગિત કરવામાં આવ્યો હોય અથવા તે શારીરિક રીતે અયોગ્ય બની ગયો હોય અથવા માનસિક રીતે અસંતુલિત થઈ ગયો હોય, તો તેનો પરવાનો નવીનીકૃત કરવામાં આવશે નહીં. અમે નિયમ ૧૨ નો ઉલ્લેખ કર્યો નથી, છતાં પણ તે બાબતનો ઉલ્લેખ વિદ્વાન વકીલોએ અને ખાસ કરીને સામાવાળાઓ તરફથી હાજર વિદ્વાન વકીલે કર્યો હતો, જેથી દર્શાવી શકાય કે પરવાનાધારકે શરતોનું પાલન કરવાનું રહેશે; તે નિયમો હેઠળ નિર્ધારિત કરેલી રકમ કરતાં વધુ ફી વસૂલ કરી શકશે નહીં. તેને ફોર્મ નં. ૬ માં પાવતી આપવાની રહેશે અને આ શરતોનું પાલન ન કરવા બદલ તેને પ્રતિબંધિત પણ કરી શકાય; તેને ફોર્મ નં. ૫ માં નોંધપોથી જાળવવાની પણ ફરજ રહેશે; તે મહેનતાણાંના દરો પ્રદર્શિત કરશે અને નોંધણી અધિકારી દ્વારા કરવામાં આવતી તપાસ માટે અધિકીન રહેશે તથા સામાન્ય રીતે પરવાનો આપનાર સત્તાધિકારીના નિયંત્રણ હેઠળ રહેશે. નિયમ ૧૫ નકલલેખકના અધિકારો અંગે જોગવાઈ કરે છે અને સૂચવે છે કે તેને કચેરીના પરિસરમાં બેસવાની મંજૂરી હોવી જોઈએ અને તે નોંધણી અધિકારીના નિયંત્રણ હેઠળ કાર્ય કરશે. નિયમ ૧૭ પરવાનો રદ કરવાની જોગવાઈ કરે છે, જ્યારે નિયમ ૧૮ પરવાનો સ્થગિત કરવાની જોગવાઈ કરે છે. સ્થગન અંગે નિયમ ૨૬ માં વ્યવસ્થા કરવામાં આવી છે. નિયમ ૨૦(૨) તે રીત અને પ્રક્રિયા દર્શાવે છે જેના

આધારે સ્થગન કરવામાં આવશે. અંતે, નિયમ રજ મહેનતાણાંના દરો અથવા ફી અંગે જોગવાઈ કરે છે. આ બધું મળીને કાનૂની પરિસ્થિતિ પૂર્ણ કરે છે.

૧૯. અપીલકર્તાઓ તરફથી વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી ભાસ્કર પી. ગુપ્તાએ દર્શાવ્યું કે નિયમો અને જોગવાઈઓને કોઈપણ રીતે વાંચવામાં આવે તો પણ કોપીરાઈટરો અને રાજ્ય સરકાર વચ્ચે માલિક અને સેવક જેવો સંબંધ કલ્પી શકાતો નથી. શ્રી ગુપ્તાએ જણાવ્યું કે વધુમાં વધુ, આ સ્વરોજગાર ઉત્પન્ન કરતી યોજના છે. વરિષ્ઠ વકીલે દર્શાવ્યું કે સરકારી સેવકોની ભરતી માટે અનુચ્છેદ ૩૦૯ હેઠળ નિયમો છે અને વર્તમાન નિયમો તે નિયમોની કશી રીતે સરખામણીમાં આવતાં નથી. વધુમાં એવું દર્શાવવામાં આવ્યું કે સરકારી સંસ્થામાં એવી કોઈ કસોટીઓ નથી, જે કોપીરાઈટરોના પદ સાથે સરખાવા યોગ્ય કે સમકક્ષ હોય. એવો સૂચન કરવામાં આવ્યો કે આ કોપીરાઈટરો રાજ્યના નોંધણી કચેરી સંબંધિત કોઈ કામ કરતા નથી અને તેમને જાહેર ખજાનામાંથી કોઈ ચૂકવણી કરવાની પણ આવશ્યકતા નથી. આ જ કારણસર વરિષ્ઠ વકીલે દલીલ કરી કે મૂળ અરજિયદ્વિ શરૂઆતથી જ કરવામાં આવેલ સમાવી લેવાની સમગ્ર માંગ આધારવિહોળી છે.

૨૦. જ્યારે અમે ઉપરોક્ત નિયમોને નિહાળીએ છીએ, ત્યારે તેમાં ક્યાંય પણ, દૂરથી પણ, રાજ્ય સરકાર અનેકોપી રાઈટર્સ વચ્ચે માલિક અને નોકરનો કોઈ સંબંધ નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યો નથી. અર્થઘટનનો મૂળભૂત સિદ્ધાંત એવો છે કે

જ્યાં કાયદાની ભાષા સ્પષ્ટ હોય અને તેમાં કોઈ શંકાને સ્થાન ન હોય, ત્યાં અદાલત જોગવાઈઓનો સાદો અર્થ સ્વીકારશે. સાદા અર્થની કસોટી લાગુ કરતાં,કોપી રાઈટ્સ નિયમો, ૧૯૮૨ અથવાકોપી રાઈટ્સ નિયમો, ૧૯૯૯ હેઠળનો કોઈપણ નિયમ એવો વાંચી શકાય નહીં કે જેનાથી નકલલેખકોને સરકારના સેવકોનો દરજ્જો પ્રદાન થતો હોય. આ નિયમો વધુમાં વધુ પરવાના આપવા માટે જોગવાઈ કરે છે, જેના આધાર પરકોપી રાઈટ્સ નકલલેખનનો વ્યવસાય કરી શકે, જેકોપી રાઈટ્સ નિયમો, ૧૯૮૨ ના નિયમ ૩ પરથી સ્પષ્ટ થાય છે.

૨૧. સમાવી લેવાની માંગ સંભવતઃ તેમાંથી ઊભી થઈ હોવાનું જણાય છે કે અગાઉ એક્સ્ટ્રા-મુહરિરોના મામલામાં શું બન્યું હતું; તેઓને, નિર્વિવાદ રીતે, રાજ્ય સરકારે એલ.ડી.સી.ના પદોમાં સમાવી લીધેલા હતા. તે હકીકતનો સામાવાળાઓ તરફથી હાજર વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલ શ્રી જયંત કુમાર મિત્રાએ ખૂબ જ જોરપૂર્વક આ માટે આધાર લીધો કે એક્સ્ટ્રા-મુહરિરો પણ નકલલેખનનું એ જ કામ કરતા હતા અને તેઓ આકોપી રાઈટ્સ સમકક્ષ સ્થિતિમાં હતા. બીજી તરફ, અપીલકર્તાઓ તરફથી હાજર વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલ શ્રી ભાસ્કર પી. ગુપ્તાએ અમારું ધ્યાન દોર્યું કે એક્સ્ટ્રા-મુહરિરો અનેકોપી રાઈટ્સ વચ્ચે કોઈ સરખામણી થઈ જ શકતી નથી, કારણ કે સરળ કારણ એ છે કે એક્સ્ટ્રા-મુહરિરો સરકારના નિયમિત પદો પર પહેલેથી જ સરકારની સ્થાપનામાં સામેલ હતા. જે કંઈ કરવામાં

આવ્યું તે માત્ર તે પદની નામાવલીમાં ફેરફાર કરવાનો હતો, અને તે પદની ફરજો એલ.ડી.સી.ની ફરજો સાથે લગભગ સમાન હોવાનું જણાતા, તેઓને એલ.ડી.સી. તરીકે સમાવી લેવામાં આવ્યા. તેથી, આ એવો મામલો નથી કે જે વ્યક્તિઓ સરકારની સ્થાપનામાં પણ નહોતી, તેમને સરકારી સેવકનો દરજ્જો આપવામાં આવ્યો હોય. નકલલેખકોના મામલામાં આવી સ્થિતિ નહોતી. નિર્વિવાદ રીતે, તેઓ કદી પણ સરકારની સ્થાપનામાં નહોતા. તેઓ ખાનગી વ્યક્તિઓ હતા અને તેમણે ૧૯૯૯ના નકલલેખકોના નિયમોનો લાભ લીધો હતો, જેમાં નકલલેખક તરીકે કાર્ય કરવા માટે પરવાના આપવાની જોગવાઈ છે. તેમને આ પરવાઓના આધારે નકલલેખક તરીકે કામ કરીને પોતાનો જીવિકોપાર્જન કરવાની તક આપવામાં આવી હતી. તેઓ પોતાની શૈક્ષણિક લાયકાતના મુદ્દે પણ કોઈ રીતે એક્સ્ટ્રા-મુહરિરો સાથે સરખામણી પામતા નહોતા. નિયમોમાંથી જણાય છે કે નકલલેખક તરીકેના પરવાનાધારક માટેની લઘુત્તમ લાયકાત માત્ર ૬૬ ધોરણ પાસ છે, જે આજના સમયમાં સરકારી નોકરી માટેની લઘુત્તમ લાયકાત તરીકે કલ્પી પણ શકાય તેવી નથી. એવું સૂચવવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે કે લગભગ બધાકોપી રાઈટર્સ શિક્ષિત હતા અને વધુ સારી લાયકાત ધરાવતા હતા. એવું હોઈ શકે, પરંતુ તેનાથી કોઈ રીતે નકલલેખકોની મુશ્કેલીનું નિરાકરણ થતું નથી, કારણ કે નિયમોમાં નિર્ધારિત તેમની લઘુત્તમ લાયકાત એલ.ડી.સી.ની તુલનામાં ઘણી નીચી છે. ફરીથી, દલીલ દરમિયાન તેમજ વડી અદાલત સમક્ષ પણ એવું બતાવતું કોઈ પુરાવું રજૂ

કરવામાં આવ્યું નથી કે એક્સ્ટ્રા-મુહરિરનું પદ નકલલેખકોના પદ સાથે કેવી રીતે સરખામણીયોગ્ય છે અથવા સમાન છે. તેથી, અમારે આ સંદર્ભમાં કરાયેલ દાવાને સીધો જ નકારી કાઢવો પડશે.

૨૨. આ તબક્કે, અપીલકર્તાઓ તરફથી હાજર વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી ભાસ્કર પી. ગુપ્તાએ રિટ અરજદારોને આપવામાં આવેલી રાહત અંગે રજૂ કરેલા દલીલોનું અમે વિચારણા કરવું જરૂરી છે. આ દલીલનો ઉલ્લેખ અમે આ ચુકાદાના પૂર્વભાગમાં કર્યો છે. રિટ અરજી નં. ૨૩૦૪/૧૯૯૬ માં આવેલ પ્રાર્થના-ખંડ, જે રિટ અરજીને ટ્રિબ્યુનલ સમક્ષ મોકલીને ટી.એ. નં. ૩૯૨ ઓફ ૧૯૯૮ તરીકે પુનઃક્રમિત કરવામાં આવી હતી, તે આ ચુકાદાના પરિચ્છેદ ૭ માં અમે પહેલેથી જ ઉદ્ધૃત કર્યો છે.

૨૩. સમગ્ર અરજીનો આધાર નકલલેખકોને એલ.ડી.સી. તરીકે સમાવી લેવા અંગેની તેમની સતત માંગ પર હતો. અરજીનો એક મહત્વનો ભાગ માત્ર આ માંગ સાથે જ નહીં, પરંતુકોપી રાઈટર્સ દ્વારા વ્યક્તિગત રીતે તેમજ સંઘના સ્તરે ચલાવવામાં આવેલ આંદોલનો સાથે પણ સંબંધિત છે. અમે રિટ અરજીને અત્યંત કાળજીપૂર્વક નિહાળી છે. ૧૯૮૨ ના નકલલેખકોના નિયમોનો ઉલ્લેખ કર્યા પછી (૧૯૯૯ ના નકલલેખકોના નિયમો તે સમયે અમલમાં આવ્યા ન હતા, કારણ કે રિટ અરજી ૧૯૯૬ માં દાખલ કરવામાં આવી હતી), રિટ

અરજદારોને ખાસ કરીને તેના નિયમ ૫, ૭ અને ૧૪ તરફ ધ્યાન દોર્યું હતું જેથી એવું સૂચવવામાં આવે કે લાઇસન્સ માટે રિટ અરજદારોની પાત્રતા સરકાર દ્વારા નિર્ધારિત કરવામાં આવી હતી અને તેઓ નિયમ ૭ હેઠળ અરજી કર્યા બાદ પસંદ કરવામાં આવ્યા હતા, તેમજ નિયમ ૧૪ પરથી વધુમાં એવું દર્શાવવા માટે કે તેઓએ રજીસ્ટ્રેશન અધિકારીના નિયંત્રણ અને દેખરેખ હેઠળ કાર્ય કરવાનું હતું. રિટ અરજદારોએ કેટલાક અન્ય નિયમો તથા આ હકીકત પર પણ આધાર મૂક્યો છે કે ‘સેવામાં મૃત્યુ’ નો નિયમ આકોપી રાઈટર્સ પર લાગુ કરવામાં આવ્યો હતો. સંક્ષેપમાં, દલીલ એ હતી કે રિટ અરજદારોને લાઇસન્સ મંજૂર કરવા માટે કાળજીપૂર્વક પસંદ કરવામાં આવ્યા હતા અને તેમની સેવાની શરતો લગભગ એલ.ડી.સી. જેવી જ હતી.

૨૪. વિશેષ કરીને રિટ અરજિના પરિચ્છેદ ૧૪ માં, રિટ અરજદારોએ સામાવાળા રાજ્ય હેઠળ કૉપીરાઈટર તરીકે તેમની કાયમી સમાવી લેવાની બાબતે તેમણે આપેલ રજૂઆતોનો ઉલ્લેખ કર્યો હતો. વર્ષ ૧૯૯૫ માં થયેલ દેખાવનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે અને ફરિયાદના વિચાર માટે તેમજ રિટ અરજદારોને કાયમી રીતે સમાવી લેવાના પ્રસ્તાવ અંગે રાજ્યના નાણામંત્રી તથા અન્ય અધિકારીઓ દ્વારા કરાયેલ હસ્તક્ષેપ અને આપેલ હોવાનું કહેવાતું આશ્વાસનનો પણ વધુ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે, જેના આધારે તેમણે સતત હડતાળ પાછી ખેંચી લીધી હતી. રિટ અરજદારોએ પરિચ્છેદ ૧૫ અને ૧૬ માં તારીખ ૨૦.૬.૧૯૯૫ ની

રજૂઆતનો ઉદ્દેશ કર્યો છે અને વધુમાં એવો દાવો કર્યો છે કે તાજેતરમાં સમગ્ર પશ્ચિમ બંગાળમાં રજિસ્ટ્રારની કચેરીઓમાં ખાલી જગ્યાઓ ઊભી થઈ હતી અને તેથી આવી જગ્યાઓ ભરવા માટે સંભાવિત ઉમેદવારોના નામ રોજગાર વિનિમય કચેરીઓ પાસેથી માંગવામાં આવ્યા હતા. વાસ્તવમાં, આ જ બાબત રિટ અરજદારોને અત્યંત વ્યથિત કરતી હતી, જેમની રિટ અરજિયિલ઼ મુખ્ય માંગણી, જેમ કે પ્રાર્થના કલમ પરથી સ્પષ્ટ થાય છે, રાજ્ય સરકારે શરૂ કરેલ આવી રોજગાર પ્રક્રિયા બંધ કરાવવાની હતી. માત્ર એ જ હેતુથી તેમણે ઉક્ત પ્રક્રિયા સામે પ્રતિબંધાજ્ઞાની માંગણી કરી હતી. રિટ અરજિના પરિચ્છેદ ૧૭ માં, રિટ અરજદારોએ દલીલ કરી હતી કે અગાઉ, અર્થાત્ ૧૯૭૯ માં અથવા તેની આસપાસ, સરકારે સમગ્ર પશ્ચિમ બંગાળમાં રજિસ્ટ્રારોની કચેરીઓમાં કાર્યરત તમામ કૉપીરાઈટરોને ઉક્ત કચેરી હેઠળ એલ.ડી.સી. તરીકે સમાવી લીધા હતા અને તેમને રાજ્ય હેઠળ નિયુક્ત કર્યા હતા, જોકે રિટ અરજદારો એટલા સતક હતા કે તેમણે જણાવ્યું હતું કે તે વ્યક્તિઓને ત્યારે "એક્સ્ટ્રા-મુહરિર" કહેવાતા હતા. અમે ચુકાદાના અગાઉના ભાગમાં એક્સ્ટ્રા-મુહરિરોના પ્રશ્નનો પહેલેથી જ વિચાર કર્યો છે. પરિચ્છેદ ૧૮ માં ફરી એવો દાવો કરવામાં આવ્યો હતો કે રિટ અરજદારો પાસે એલ.ડી.સી. તરીકે કામ કરવા માટે આવશ્યક લાયકાત, કુશળતા અને અનુભવ હતો. ત્યારબાદ રિટ અરજદારોએ તેમની ટ્રેડ યુનિયનનો ઉદ્દેશ કર્યો અને પરિચ્છેદ ૨૧ માં રિટ અરજદારોએ એવો દાવો કર્યો કે જેઓ પાસે લાયકાત હતી, તેમને એલ.ડી.સી.ની જગ્યાઓમાં સમાવી લેવા માટેની

પરીક્ષામાં બેસવાની મંજૂરી આપવી જોઈએ, અને આ પરીક્ષા એલ.ડી.સી.ની ખાલી જગ્યાઓ ભરવા માટે હતી. તેમણે આ પણ દર્શાવ્યું કે કૉપીરાઈટર તરીકેની તેમની નિમણૂકને ધ્યાનમાં રાખીને રોજગાર વિનિમય કચેરીના તેમના કાર્ડ અસ્થાયી રીતે સમર્પિત કરવામાં આવ્યા હતા. તેમણે એવું કહેવાતું આશ્વાસન પણ દર્શાવ્યું કે અંતે એલ.ડી.સી.ની જગ્યાઓ ઉપલબ્ધ થતાં તેઓને સામાવાળા રજિસ્ટ્રારોની કચેરીમાં સમાવી લેવામાં આવશે. તેમણે પરિચ્છેદ ૨૬ માં આ પણ પ્રાર્થના કરી હતી કે તેમની બાબતમાં વયમર્યાદાનો પ્રતિબંધ લાગુ ન કરવો જોઈએ, કારણ કે તેમનામાંથી કેટલાકે પહેલેથી જ ૩૫ વર્ષની વયમર્યાદા પાર કરી દીધી હતી. પરિચ્છેદ ૨૮ માં, તેમણે સમાવી લેવામાં આવવાના તેમના કાનૂની અને મૂળભૂત અધિકારોનો દાવો કર્યો હતો. પરિચ્છેદ ૩૦ માં, તેમણે એલ.ડી.સી. તરીકે પસંદગી પામવા માટેની તેમની આવશ્યક લાયકાત અને પાત્રતા અંગે જણાવ્યું હતું. અંતે, પરિચ્છેદ ૩૧ માં, રિટ અરજદારોએ એવો દાવો કર્યો કે સરકાર તરફથી હાથ ધરાયેલ કાર્યવાહી ભેદભાવપૂર્ણ અને મનસ્વી હતી. રિટ અરજિમાંથી સ્પષ્ટપણે જે બાબત પ્રતિભાસે છે તે એ છે કે સમગ્ર રિટ અરજિમાં રિટ અરજદારો અને સરકાર વચ્ચે માલિક અને નોકરનો કોઈ સંબંધ હતો તે અંગે, અને ખાસ કરીને ૧૯૮૨ અથવા ૧૯૯૯ ના નિયમોના આધારે તો દૂરની વાત, રિટ અરજદારો નોંધપાત્ર રીતે મૌન છે.

૨૫. અરજીમાં આ દાવા અંગે સંપૂર્ણ મૌન છે કે રિટ અરજીકર્તાઓ એલ.ડી.સી.ઓની જેમ જ સમાન ફરજો બજાવી રહ્યા છે અને તેઓ વાસ્તવમાં સરકારી કર્મચારી છે. વધુમાં, રિટ અરજીમાં એટલો પણ સંકેત નથી કે સરકાર દ્વારા તેમના માટે અલગ નામકરણ સાથે અલગ કેડર રચવું જોઈએ. હકીકતમાં, રિટ અરજીના અંતિમ ભાગમાં રિટ અરજીકર્તાઓએ દાવો કર્યો છે કે તેમની રજૂઆતોનો જવાબ આપવામાં આવ્યો નથી અને તેમને સેવામાં સમાવી લેવામાં આવ્યા નથી, તેમજ તેમને પરીક્ષામાં બેસવા દેવામાં આવતા નથી, તેથી તેમની સામે અન્યાય કરવામાં આવ્યો છે. પરિચ્છેદ ૩૬ માં તેમણે દાવો કર્યો હતો કે સામાવાળાઓને તેમના કચેરીઓમાં એલ.ડી.સી.ના પદોમાં સમાવી લેવાની કાર્યવાહી આગળ વધારવાથી અને ઉક્ત પદોને લગતી મુલાકાત, લેખિત પરીક્ષા અથવા કોઈપણ પસંદગી પ્રક્રિયા બોલાવવાથી પ્રતિબંધિત કરવાં જોઈએ. અમારી સમજણ બહારની બાબત એ છે કે આવી રિટ અરજીના આધારે રિટ અરજીકર્તાઓને પોતાનું વલણ સંપૂર્ણપણે બદલવાની અને પ્રથમવાર માલિક અને નોકરનો સિદ્ધાંત રજૂ કરવાની, અથવા તો તેઓ સરકારી કર્મચારી હતા અને હકીકતમાં તેઓ જે ફરજો બજાવતા હતા તેના કારણે સરકારની સ્થાપનાઓ ઉપર સરકારના કર્મચારી હતા એવી દલીલ કરવાની કેવી રીતે પરવાનગી આપવામાં આવી. દુર્ભાગ્યવશ, આ બધું ટ્રિબ્યુનલના સ્તરે નહીં, પરંતુ વડી અદાલતના સ્તરે મંજૂર કરવામાં આવ્યું.

૨૬. સામાવાળાઓ તરફથી વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી જયંત કુમાર મિત્રાએ એ સૂચવવાનો પ્રયત્ન કર્યો કે તેમના પ્રતિસોગંદનામામાં રાજ્ય સરકારે પોતે જ એવો દાવો કર્યો હતો કે રિટ અરજદારો અને રાજ્ય સરકાર વચ્ચે માલિક અને નોકરનો સંબંધ નહોતો અને તેથી રિટ અરજદારોને એલ.ડી.સી. તરીકે સમાવી લેવાનો પોતાનો અધિકાર દાવો કરવાનો હક ન હતો. તેથી, શ્રી મિત્રાએ દર્શાવ્યું કે જો માલિક અને નોકરના સિદ્ધાંતનો પ્રવેશ સરકારે પોતાના જવાબમાં કરાવ્યો હોય, તો પછી રિટ અરજદારોને તેમની અને સરકાર વચ્ચે માલિક અને નોકરનો સંબંધ હતો એવો દાવો કરવાનો પૂર્ણ અધિકાર હતો. અમે આ તર્ક સમજવામાં સંપૂર્ણપણે નિષ્ફળ જઈએ છીએ. રિટ અરજદારે પોતાના જ આધાર પર ઊભું રહેવું પડે અને રિટ અરજિયદ્ધિ કરાયેલ આક્ષેપો અને અરજીઓ પર જ નિર્ભર રહેવું પડે. રિટ અરજદારોએ રિટ અરજિયદ્ધિ એક સરળ કેસ રજૂ કર્યો હતો કે તેઓને એલ.ડી.સી. તરીકે સમાવી લેવાનો અધિકાર હતો, પ્રથમ તો કારણ કે એક્સ્ટ્રા-મુહરિરોને તેમ સમાવી લેવામાં આવ્યા હતા અને બીજું કારણ કે તેઓ એલ.ડી.સી. જેવું જ કામ કરતા હતા. તેમણે ક્યાંય એવો સંકેત આપ્યો નહોતો કે તેઓ પહેલેથી જ સરકારની સ્થાપનામાં હતા અને તેમની તથા સરકાર વચ્ચે માલિક અને નોકરનો સંબંધ અસ્તિત્વમાં હતો અને તેથી સરકાર પર તેમને એલ.ડી.સી. તરીકે સમાવી લેવાની અથવા તો તેમના માટે અલગ સેવા રચવાની ફરજ હતી. એ સમજવું જરૂરી છે કે તેમણે ક્યારેય એવો દાવો કર્યો નહોતો કે તેઓ એલ.ડી.સી. અથવા એક્સ્ટ્રા-મુહરિરોની સમાન પરિસ્થિતિમાં હતા; આવી

સ્થિતિ તેમણે પ્રથમ વખત વડી અદાલત સમક્ષ રજૂ કરી. આવા પ્રકારનો અભિગમમાં મૂળભૂત ફેરફાર, તેમજ પ્રાર્થનાઓમાં પણ એવો મૂળભૂત ફેરફાર, રિટ અરજિયલિ વડી અદાલત દ્વારા મંજૂર કરી શકાય તેમ ન હતો; ખાસ કરીને ત્યારે તો બિલકુલ નહીં, જ્યારે વડી અદાલત ટ્રિબ્યુનલના ચુકાદાની યોગ્યતા કે અયોગ્યતા નક્કી કરવાની મર્યાદિત કસરત સાથે સંકળાયેલી હતી. દુર્ભાગ્યે, વડી અદાલત એવું જણાય છે કે તેણે આક્ષેપો અને અરજીઓથી ઘણું આગળ વધી ગઈ અને તેથી રિટ અરજદારોને તેમના માટે અલગ નામાવલી સાથે સેવા રચી આપવાની અકલ્પનીય રાહત મંજૂર કરીને ભૂલમાં પડી ગઈ. આ બધું સ્પષ્ટપણે વડી અદાલતના અધિકારક્ષેત્રની બહાર હતું.

૨૭. અમે મૂળ રિટ અરજી વિશે પહેલેથી જ ઉલ્લેખ કર્યો છે, જેને ટ્રાન્સફર અરજી તરીકે રૂપાંતરિત કરવામાં આવી હતી. દુર્ભાગ્યવશ, ટ્રિબ્યુનલનો હુકમ પસાર થયા બાદ દાખલ કરવામાં આવેલી રિટ અરજી, એટલે કે ડબ્લ્યુપીએસટી નં. ૮૨૬/૨૦૦૧ ની નકલ અમારી સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવી નથી. તેથી, અમે કલકત્તા વડી અદાલત સમક્ષ દાખલ થયેલી બાકી રહેલી બે રિટ અરજીઓ નિહાળી છે, એટલે કે ડબ્લ્યુપીએસટી નં. ૧૩૧૨/૨૦૦૧ અને ડબ્લ્યુપીએસટી નં. ૧૫/૨૦૦૨, જેઓનો પણ વડી અદાલતે એક સામાન્ય ચુકાદા દ્વારા નિકાલ કર્યો હતો. હકીકત ભિન્ન નથી. તેમાં લેવાયેલા તર્ક લગભગ એ જ છે, કારણ કે તેમાંના અરજીકર્તાઓએ પણ પોતાની તુલના એક્સ્ટ્રા-મુહરરીરો સાથે કરી હતી

અને તેમની સાથે સમાનતા હોવાનો દાવો કર્યો હતો. નિયોજક-કર્મચારી સંબંધ નિર્ધારિત કરવા માટે અધિકાર, નિયંત્રણ અને કાર્ય કરવાની પદ્ધતિ સંબંધિત એ જ દલીલ પ્રથમવાર રજૂ કરવામાં આવી હતી, જ્યારે ટ્રિબ્યુનલ સમક્ષ એવો મામલો નહોતો. આધારકારણોમાં એ પણ સૂચવવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો હતો કે તત્વ અને સારૂપે, કોપીરાઈટરો પાસે વૈધાનિક પરવાનાં હતાં અને તેઓ સત્તાધિકારીઓના હુકમ અને નિયંત્રણ હેઠળ કાર્ય કરતા હતા તથા તેઓ તેમની શિસ્તસંબંધી અધિકારક્ષેત્રને આધીન હતા અને કારણ કે તે પરવાનાં રાજ્ય સરકારના નિયંત્રણાધીન હતાં, તેથી તેઓ રાજ્ય સરકારના સંગઠનનો અભિન્ન ભાગ બની ગયા હતા અને તેથી માત્ર એટલું જ બાકી રહ્યું હતું કે સરકારની નિયમિત રચનામાં તેમના સમાવી લેવાથી તેવા દરજ્જાને માન્યતા આપવામાં આવે. એ જ દલીલ પણ રજૂ કરવામાં આવી હતી કે કોપીરાઈટરો તે કાર્ય કરતા હતા, જે સરકાર પોતાના કર્મચારીઓ દ્વારા કરાવી શકતી હતી. ફરીથી, એ જ સમાન આધાર આ હકીકત પર રાખવામાં આવ્યો હતો કે તેમનું વેતન સરકારના નિયમો દ્વારા નિશ્ચિત કરવામાં આવ્યું હતું. આ રીતે, ટ્રિબ્યુનલના હુકમ બાદ આ અરજીઓમાં અર્થઘટનની એ જ સિદ્ધાંત રજૂ કરવામાં આવ્યો.

૨૮. આ પૃષ્ઠભૂમિમાં, જ્યારે અમે પ્રાર્થના કલમને જોએ છીએ, ત્યારે જે કંઈ પ્રાર્થના કરવામાં આવી હતી તે માત્ર એટલું જ હતું કે ટ્રિબ્યુનલના ચુકાદાને રદ કરવામાં આવે અને રાજ્ય સરકારને હુકમ આપવામાં આવે કે ત્યાંના

સામાવાળાઓ હેઠળની નિયમિત સેવા કક્ષામાં, એલ.ડી.સી.ના પદો પર અથવા તેમની લાયકાત અને અનુભવને અનુરૂપ આવા અન્ય યોગ્ય પદ પર, નકલલેખકોની સેવાઓને સમાવી લેવામાં આવે અને નિયમિત કરવામાં આવે. તેવી જ રીતે, રાજ્ય સરકારને એલ.ડી.સી.ના પદો ભરવાથી અટકાવવા માટે મનાઈહુકમની પણ પ્રાર્થના કરવામાં આવી હતી. વિશેષરૂપે, પ્રાર્થના કલમ (ઈ) માં, રિટ અરજદારને એલ.ડી.સી. તરીકે અથવા સમકક્ષ પદો પર રોજગાર આપવા માટે હુકમની પ્રાર્થના કરવામાં આવી હતી. અમને ખાતરી છે કે વર્ષ ૨૦૦૧ ની ડબલ્યુ.પી.એસ.ટી. નં. ૮૨૬ માં, જેની નકલ અમારા અભિલેખ પર નથી, તેમાં પણ પ્રાર્થનાઓ ભિન્ન નથી. હકીકતમાં, આ ટૂંકા આધાર પર જ કે રિટ અરજદારોએ એલ.ડી.સી. તરીકે સમાવી લેવાની તેમની મુખ્ય માગણી છોડી દીધી હતી, આ અપીલો નામંજૂર થવા પાત્ર છે. એકવાર વિધાવંત વકીલ દ્વારા કરવામાં આવેલી સ્વીકારોક્તિના કારણે તે પ્રાર્થનાઓ લુપ્ત થઈ જાય, પછી ખરેખર અરજીઓમાં કશું જ શેષ રહી શકતું નથી. છતાંય, વડી અદાલતે માલિક અને સેવકના વિલંબિત સિદ્ધાંતની તપાસ કરવાનું ચાલુ રાખ્યું, જે મૂળ અરજી તેમજ રિટ અરજીઓના પરિધિથી સંપૂર્ણપણે બહાર હતું. પુનરાવર્તન થવાના જોખમે પણ અમે કહી શકીએ કે જ્યારે રાજ્ય સરકારે ટ્રિબ્યુનલ સમક્ષ પોતાના જવાબમાં દાવો કર્યો કે માલિક અને સેવકનો કોઈ સંબંધ ન હતો, ત્યારે રિટ અરજદારોએ જાણે પોતાનું વલણ સંપૂર્ણપણે બદલી નાખ્યું હતું. વડી અદાલત સમક્ષ તથા ટ્રિબ્યુનલ સમક્ષ રિટ અરજદારોના વિધાવંત વકીલે યોગ્ય રીતે

સ્વીકાર્યું હતું કે તેમને એલ.ડી.સી. તરીકે નિયુક્ત કરી શકાય નહીં અથવા સમાવી શકાય નહીં. સામાવાળાઓ તરફથી હાજર વિધાવંત વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી મિત્રાએ દલીલની શરૂઆતમાં ખૂબ ન્યાયસંગત રીતે જણાવ્યું હતું કે તેમણે તે પ્રાર્થના ત્યજી દીધી હતી. તેમ છતાં, શ્રી મિત્રાએ એવું સમર્થન કરવાનો પ્રયાસ કર્યો કે પોતાની પૂર્ણ અધિકારક્ષેત્રમાં વડી અદાલત રાહતને આકાર આપી શકે. વડી અદાલતને રાહતને આકાર આપવાની સત્તા વિશે કોઈ શંકા હોઈ શકે નહીં. પરંતુ, તેના પૂર્ણ અધિકારક્ષેત્રમાં પણ, રાહતને આકાર આપતી વખતે, આવી રાહતને સમર્થન આપતો કોઈ આક્ષેપ હોવો આવશ્યક છે. આ કેસમાં વડી અદાલતે આપેલી રાહત વડી અદાલતના અધિકારક્ષેત્રથી અસાધારણ રીતે બહાર છે અને તેનો કોઈ બીજા રિટ અરજીઓમાં કે મૂળ અરજીઓમાં નથી. જે મૂળભૂત કેસ રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો તે એવો હતો કે કારણ કે એક્સ્ટ્રા-મુહર્રીરોને સરકારે સમાવી લીધા હતા, તેથી રિટ અરજદારો, જેઓ એક્સ્ટ્રા-મુહર્રીરોને પણ સરકારમાં સમાવી લેવામાં આવવાનો અધિકાર હતો. આ દલીલ સ્પષ્ટપણે નિરાધાર હતી, કારણ કે જ્યારે એક્સ્ટ્રા-મુહર્રીરો સરકારની નિયમિત સ્થાપનામાં હતા, ત્યારે રિટ અરજદારો એવા નહોતા અને તેથી તેઓ સમાનતાનો દાવો કરી શકતા નહોતા. સરકારનો જવાબ આવી ગયો પછી, જેમાં માલિક-નોકર સંબંધનો ઇનકાર કરવામાં આવ્યો હતો, ત્યારબાદ જ રિટ અરજદારોએ પોતાના પક્ષમાં હકીકતમાં સરકારી સેવામાં હોવાનો સૂર આલાપવાનું શરૂ કર્યું. વડી અદાલત સમક્ષ તેમજ ન્યાયાધિકરણ સમક્ષ એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે

ફરજોના સ્વરૂપને કારણે અને પરવાનાઓના અનુદાન, ચાલુ રાખવા, સમાપ્તિ તેમજ સ્થગન પર સરકારનો નિયંત્રણ હોવાને કારણે નકલલેખક પરવાના ધારકો હકીકતમાં સરકારી સેવકો હતા અને તેથી ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪ અને ૧૬ હેઠળ તેમને અધિકાર હતો. વડી અદાલતે સ્પીકારેલી અનુચ્છેદ ૧૪ અને ૧૬ની આ દલીલને અમે તરત જ નકારી કાઢવી જરૂરી માનીએ છીએ. વડી અદાલતે અસમાનને સમાન ગણ્યા છે અને તે હેતુસર, નકલલેખકોમાં સરકારી સેવાનો અંશ શોધવા માટે વડી અદાલતે કસરતભર્યો તર્ક અપનાવવો પડ્યો હતો.

૨૯. આ ખામીયુક્ત તર્કને આગળ વધારતાં, વડી અદાલતે એવો નિષ્કર્ષ કર્યો કે નિયમોમાંથી એકવાર આ સાબિત થઈ જાય કે તેમની તરફેણમાં સરકારી સેવાનું આભાસી લક્ષણ હતું, તો તેઓ અન્ય સરકારી સેવકોની જેમ સમાન સંરક્ષણ મેળવવા હકદાર હતા. આ બધું માત્ર એટલા સરળ કારણસર અગ્રાહ્ય હતું કે ભારતના બંધારણની કલમ ૩૦૯ હેઠળના નિયમો દ્વારા જ સરકારી સેવા નિયંત્રિત અને સંચાલિત થાય છે. આવા નિયમો ત્યાંના રિટ અરજીકર્તાઓના મામલે ક્યારેય અસ્તિત્વમાં નહોતા અને હોવાની સંભાવના પણ નહોતી. એટલું જ તેમના દાવાને નામંજૂર કરવા પૂરતું હતું. કોઈ પણ સરકારી સેવા નિયમોથી પર હોઈ શકતી નથી. નિઃસંદેહ,કોપી રાઈટર્સ માટે નિયમો હતા, પરંતુ તે નિયમોને ક્યારેય અલગ સરકારી સેવા રચતા હોવાનું વાંચી શકાય નહીં. વધુમાં વધુ, તેઓ

પરવાનાધારકો હતા. પ્રથમ, આ રિટ અરજીકર્તાઓને સરકારના ભંડોળમાંથી વેતન અપાતું નહોતું. બીજું, દેખીતી રીતે નિયંત્રણ જણાતું હોવા છતાં, તેમના વાસ્તવિક કાર્ય પર કોઈ નિયંત્રણ નહોતું. દલીલોના સમયે નિષ્પક્ષ રીતે સ્વીકારવામાં આવ્યું હતું કે આકોપી રાઈટર્સ માટે કોઈ હાજરી નોંધપોથી નહોતી અને જો તેઓ ગેરહાજર રહેવાનું નક્કી કરે તો તેમને રજા લેવાની પણ જરૂર પડતી નહોતી. વધુમાં, તેમના વાસ્તવિક કાર્યકાળના કલાકોના પ્રશ્નમાં પણ તેઓ નિયંત્રિત નહોતા. તેથી, નિયંત્રણ પરવાનાઓ સંબંધિત હતું, ફરજો સંબંધિત નહોતું. આ સૂક્ષ્મ ભેદને અવગણવામાં આવ્યો. પરવાનાઓનું મંજૂરીપ્રદાન નિયમો હેઠળ જ થવાનું હતું અને તેથી તેમનું ચાલુ રાખવું, સમાપન અથવા સ્થગન પણ નિયમો હેઠળ જ થવાનું બંધાયેલું હતું. પરંતુ એ જ તેની એકમાત્ર વ્યાપ્તિ હતી. નકલલેખકોનું કાર્ય કેવી રીતે નિયંત્રિત કરવું તે બાબત નિયમોમાં ક્યારેય નક્કી કરાઈ નહોતી. તેઓ નિઃસંદેહ સ્વતંત્ર વ્યવસાયજ્ઞ હતા. તેઓ કોઈપણ સમયે આવી શકતા અને જઈ શકતા. કોઈપણ વ્યક્તિ તેમની હાજરી બાધ્ય કરી શકતી નહોતી અને શ્રી મિત્રા તથા અન્યોએ જે શિસ્તનિયંત્રણનો આશરો લીધો હતો તે માત્ર તેમના પરવાનાઓના ચાલુ રહેવા અંગે જ હતો. આવા પ્રકારનું શિસ્તનિયંત્રણ જે તે વિભાગમાં પરવાના અપાયેલા તમામ પરવાનાધારકોના મામલે ઉપલબ્ધ હોઈ શકે. કોઈ અપરાધીને પરવાનાનો લાભ ઉપભોગ કરવા દેવામાં આવી શકે નહીં, તેમજ જે વ્યક્તિ દુર્વર્તન કરે તેને પરવાનાનું ચાલુ રહેવું પણ અપાઈ શકે નહીં. એ કસોટી નથી, અને તો પણ એવા

વ્યક્તિઓ સરકારના સ્થાપન પર છે એવું માનવા માટે તો બિલકુલ નહીં. ફરીથી, માત્ર એટલા માટે કે નિયમોમાં જોગવાઈ હતી કે દરેક દસ્તાવેજની નકલ થવી જોઈએ અને દસ્તાવેજની નોંધણી વખતે તેની નકલ રજૂ થવી જોઈએ, તેથી એ અર્થ થતો નથી કેકોપી રાઈટર્સ કોઈ સરકારી ફરજો બજાવી રહ્યા હતા. સરકારી સેવકની ફરજની સંકલ્પના સંપૂર્ણપણે ભિન્ન છે. અહીં, આકોપી રાઈટર્સ જે કરતા હતા તે માત્ર તેમના વ્યવસાયના અનુસંધાને અને નકલ કરીને ઉપાર્જન કરવા માટે જ કરતા હતા. કેટલાક પરિતોષિક માટે દસ્તાવેજની નકલ તૈયાર કરવાની કામગીરી ન તો સરકારી નોકરી છે અને ન તો તેમાં કોઈ સરકારી ફરજનો સમાવેશ થાય છે.

૩૦. આ નકલલેખકોની પસંદગી અંગે ઘણું કહેવામાં આવ્યું હતું. જો તેઓકોપી રાઈટર્સ હતા, તો લાયસન્સો આપવાના હેતુથી પરીક્ષા લેવાં બાબતે સરકાર સંપૂર્ણપણે વાજબી હતી. અત્યંત ખરાબ હસ્તલેખન ધરાવતી વ્યક્તિ અથવા અસ્પષ્ટ હસ્તલેખન ધરાવતી વ્યક્તિને આ પરવાનો કદી આપી શકાય તેમ ન હોત, કારણ કે આ પરવાનો માટે મૂળભૂત રીતે સારા હસ્તલેખનની આવશ્યકતા હતી, જેથી નોંધણી માટે રજૂ કરવામાં આવતા દસ્તાવેજની સ્પષ્ટ વાંચી શકાય તેવી નકલ હોવી જોઈએ. નિશ્ચિતપણે આ સરકારની ફરજ ન હતી. અમારા મત મુજબ, સરકારની ફરજ તો દસ્તાવેજ નોંધણી માટે રજૂ થયા પછી જ શરૂ થાય. તેમાં આ તપાસનો પણ સમાવેશ થાય કે દસ્તાવેજ સાથે તેની સ્પષ્ટ વાંચી

શકાય તેવી નકલ જોડવામાં આવી છે કે કેમ. પરંતુ, અમારી દષ્ટિએ, નકલ લખવાનું કાર્ય કદી પણ સરકારની ફરજ અથવા કાયદેસરની ફરજ ગણાવી શકાય તેમ નથી. અમે ખાસ કરીનેકોપી રાઈટ્સ તરફથી હાજર રહેલા વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલને પૂછ્યું હતું કે, શું કોઈ નકલલેખક કોઈ સંબંધિત કારણસર નકલલેખનનું કામ કરવાની ના પાડી શકે? વકીલે સંપૂર્ણ નિષ્પક્ષતાથી સ્વીકાર્યું કે તે લખવાની ના પાડી શકે. અમે સહેલાઈથી આવી પરિસ્થિતિની કલ્પના કરી શકીએ કે સારો પ્રતિષ્ઠાવાળો અને ખૂબ સારું હસ્તલેખન ધરાવતો કોઈ વિશિષ્ટ નકલલેખક ગ્રાહકોની ભારે ભીડ આકર્ષે અને તેને કામ નકારવું પડે. તે સંપૂર્ણપણે શક્ય હતું. તેથી, તેમના કાર્યના મામલે કોઈ નિયંત્રણ ન હતું અને માત્ર એટલા માટે કે તેઓ દસ્તાવેજોની નકલ કરવા માટે પરવાનો ધરાવતા હતા, તેનાથી એ અર્થ થતો નથી કેકોપી રાઈટ્સ એવી કોઈ ફરજ બજાવતા હતા, જે સરકારની ફરજ સાથે દૂરથી પણ સમાન ગણાય. તેથી, નિયમો પર આધારિત તમામ દલીલો નકારી કાઢવી પડશે.

૩૧. આ અમને માલિક અને નોકર સંબંધ અંગેના નિષ્કર્ષ તરફ લઈ જાય છે, કારણ કે અમારી સમક્ષ થયેલી તમામ દલીલો દરમિયાન કૉપીરાઈટ્સ તરફથી એ જ મુખ્ય સ્વર હતો. સામાન્ય રીતે અમે આ રજૂઆત સ્વીકાર્ય ગણી હોત, કારણ કે તે રિટ અરજીઓમાં, જેઓનું ટ્રાન્સફર અરજીઓમાં રૂપાંતર કરવામાં આવ્યું હતું, ઉઠાવવામાં આવી નહોતી. જોકે, કારણ કે કૉપીરાઈટ્સ તરફથી વિદ્વાન

પરિષ્ઠ વકીલનો મુખ્ય ભાર આ માલિક અને નોકર સંબંધ પર હતો, તેથી અમે આ દલીલ પર વિચાર કરવાનું પસંદ કરીએ છીએ. માલિક અને નોકર સંબંધનું મૂળ તત્વ એ છે કે નોકરને માલિક દ્વારા, માલિકે સોંપેલ ફરજો બજાવવા માટે રાખવામાં આવેલ હોવો જોઈએ અને પરિશ્રમિકનો પ્રવાહ માલિક પાસેથી નોકર તરફ થવો જોઈએ. ફરજોના સંબંધમાં નોકર સંપૂર્ણપણે માલિકના નિયંત્રણ હેઠળ હોવો જોઈએ. અમે પહેલેથી જ એક એવું નિષ્કર્ષ નોંધતા કે આ નકલલેખકોના કાર્ય પર સ્વરૂપે એવો કોઈ નિયંત્રણ નહોતો. તેઓ માત્ર પરવાનાધારકો હતા અને જો કોઈ નિયંત્રણ હતું, તો તે માત્ર તેમની પરવાનાઓ પર જ હતું. તેઓ નકલ કરવાનો જે કાર્ય કરતા હતા તેની રીત-રીવ પર કોઈ નિયંત્રણ નહોતું. ફરીથી, શિસ્તસંબંધિત નિયંત્રણ હોવું આવશ્યક છે, જે આ કેસમાં સ્પષ્ટપણે ગેરહાજર છે. નિયંત્રણ માત્ર પરવાનાઓ સંબંધે, તેમની ચાલુ રાખવાની બાબત અથવા તેમની સમાપ્તિ સંબંધે જ હતું. તેથી, શ્રી મિત્રાની આ દલીલને અમે સ્વીકારી શકતા નથી કે નિયમના માત્ર સાદા વાચન પરથી જ અમારે એવું માનવું જોઈએ કે આ નકલલેખકોના કાર્ય પર સરકારનું સંપૂર્ણ નિયંત્રણ હતું. હવે, માલિક અને નોકર વચ્ચેના સંબંધ સંબંધિત અતિ મહત્વપૂર્ણ પ્રશ્ન પર અમે વિચાર કરીએ છીએ. નિર્વિવાદ રીતે, આ નકલલેખકોને સરકાર દ્વારા વેતન મળતું નહોતું. તેમને ચૂકવણી કરવી કે તેમને નિશ્ચિત રકમ મળે તેની ખાતરી કરવી, તેવી સરકારની કોઈપણ પ્રકારની જવાબદારી નહોતી. એક નકલલેખક દરરોજ રૂ. ૧,૦૦૦/- કમાઈ શકે, જ્યારે બીજો, તેને મળેલા કામના આધારે, દરરોજ રૂ.

૫૦ માં સંતોષ માની શકે. દરેક નકલલેખકને ઓછામાં ઓછું લઘુત્તમ વેતન મળે તે જોવું સરકારનું કર્તવ્ય નહોતું. હકીકતમાં, સરકાર દ્વારા "વેતન ચૂકવણી"નો ખ્યાલ સંપૂર્ણપણે ગેરહાજર છે. નકલલેખકોને જે મળતું હતું અને જે મેળવવાનો તેઓ હક ધરાવતા હતા, તે તેમના સેવાઓ બદલ ખાનગી વ્યક્તિઓ પાસેથી મળતી ફી હતી, જેઓ તેમની દસ્તાવેજની નોંધણી કરાવવા ઈચ્છતા હતા. આ તમામ પરિબળોને એકત્રિત રીતે ધ્યાનમાં લેવામાં આવે ત્યારે, એ સ્પષ્ટ થાય છે કે માલિક અને નોકર વચ્ચેના સંબંધનો કોઈ લેશમાત્ર પણ અસ્તિત્વ નહોતો.

૩૨. આ કઠિન પરિસ્થિતિમાંથી બહાર આવવા માટે, સામાવાળાઓ તરફથી પરિષ્ઠ વિદ્વાન વકીલ શ્રી મિત્રાએ કનકચંદ્ર દત્તા (ઉપરોક્ત ઉદ્દેશિત) ના કેસ પર આધાર મૂક્યો. સરકાર હેઠળ કાર્યરત મૌઝદારો નાગરિક હોદ્દો ધરાવતા હતા કે નહીં, તે પ્રશ્ન આ મામલામાં વિચારવામાં આવ્યો હતો. મૌઝદારી પ્રણાલી હેઠળ આસામ ખીણમાં જમીન મહેસૂલ વસૂલ કરવામાં આવતો હતો અને મૌઝદાર એક મૌઝાના પ્રભારી હોવા સાથે તે મૌઝાના મહેસૂલની વસૂલાત માટે જવાબદાર હતો. સંક્ષેપમાં, મૌઝદારને "મહેસૂલ ઠેકેદાર" તરીકે ઓળખવામાં આવતો હતો. આસામ લેન્ડ રેવન્યુ મેન્યુઅલ, ૬મી આવૃત્તિના પરિછેદ ૧૧૫ થી ૧૫૯ અને ૧૬૭(એ) માં દર્શાવેલ કારોબારી સૂચનાઓમાં મૌઝદારોની નિમણૂક અને બરતરફી, તેમની ફરજો અને મહેનતાણાં તથા તેમના દ્વારા રાખવાના અને જાળવવાના નોંધપોથીઓ અંગેની સંપૂર્ણ યોજના દર્શાવવામાં આવી હતી. તેમની

નિમણૂક અને બરતરફી કમિશનરની મંજૂરીને આધીન રહીને ડેપ્યુટી કમિશનર દ્વારા થવાની હતી અને ડેપ્યુટી કમિશનર પોતાની સત્તાથી તેમને સ્થગિત કરી શકતા હતા. સામાન્ય રીતે, મૌઝદારના ઉત્તરાધિકારીની પસંદગી તેના કુટુંબના સભ્યોમાંથી કરવામાં આવતી હતી. દરેક મૌઝદારે પોતાની નિમણૂક પહેલાં નિર્ધારિત સ્વરૂપમાં લખિત કરાર (કબૂલિયત) કરવો આવશ્યક હતો. જેમ અગાઉ જણાવાયું છે તેમ, મૌઝદાર પોલ-ટેક્સ, હાઉસ-ટેક્સ, તૌજી-બહિર મહેસૂલ, ચરાઈફી અને જંગલ લેણાંની વસૂલાત માટે જવાબદાર હતો. તેની ઉપર આ ફરજ હતી કે તે જમીન મહેસૂલની તમામ હપ્તાઓની સંપૂર્ણ રકમ તથા તેના દ્વારા વસૂલ કરાયેલા અન્ય કરો પણ નિર્ધારિત સમયમર્યાદામાં તિજોરીમાં જમા કરે. મૌઝદારને જમીન મહેસૂલના આકલન, જમીનના સમાધાન, નકશાઓની ચકાસણી અથવા આકલન કાગળો સાથે કોઈ સંબંધ ન હતો. તેનું કાર્ય માત્ર જમીન મહેસૂલની વસૂલાત સાથે સંબંધિત હતું. તેને ગાંવબુરાઓ દ્વારા ફરજોના પાલન પર દેખરેખ રાખવાની, બિનઉપયોગી જમીનો માટેની અરજીઓ સ્વીકારવાની, જેને સ્વીકારવાની તેને સત્તા હતી, અને યોગ્ય મહેસૂલ સત્તાધિકારી સમક્ષ અહેવાલ સાથે રજૂ કરવાની, સ્થાનિક તપાસ માટે ખાસ હુકમથી તેને મોકલાયેલા કેસોમાં અહેવાલો રજૂ કરવાની, આવકવેરાના આકલનમાં જિલ્લા સત્તાધિકારીઓને સહાય કરવાની, જ્યારે એવું આદેશિત કરવામાં આવે ત્યારે સરકાર અથવા લોકલ બોર્ડની ફેરીઓ, માછીમારી હકો વગેરેના ભાડે લેનારાઓ દ્વારા આપવામાં આવેલ જમીનની પૂરતીતા વિશે

અહેવાલ આપવાની, પાકોની સ્થિતિ, મનુષ્યો અથવા પશુઓમાં ફેલાતી મહામારીઓ, જંગલી પ્રાણીઓથી થયેલ જાનહાનિ અને જીવાતોના ઉપદ્રવના દેખાવ અંગે સાપ્તાહિક અહેવાલો રજૂ કરવાની, જીવનસંબંધિત આંકડાશાસ્ત્રનો માસિક હિસાબ તૈયાર કરીને સિવિલ સર્જનને મોકલવાનો, સ્થાનિક નિરીક્ષણ દ્વારા જન્મ અને મૃત્યુ અંગેના ગાંવજુરાઓના અહેવાલોની ચકાસણી કરવાની, બિનવિવાહિત મામલાઓમાં ક્ષેત્રફેરફાર અને ખેતર વહેંચણી અમલમાં મૂકવાની, ગામ સંગઠન પ્રણાલી સાથે સંબંધિત કોઈપણ કાર્યમાં સરકારને સહાય કરવાની, લોકોને તેમના પશુઓને રસ્તાકાંઠાની જમીન પર ભટકવા ન દેવા અંગે ચેતવણી આપવાની અને વસૂલાતના સાપ્તાહિક હિસાબો રજૂ કરવાની ફરજો સોંપવામાં આવી હતી. તેથી, સામાન્ય રીતે તેની પાસેથી અપેક્ષા રાખવામાં આવતી હતી કે તેને જ્યારે જ્યારે એવું કરવા માટે બોલાવવામાં આવે ત્યારે તે પોતાની મોજાની હદમાં રહેલા તમામ વહીવટી મુદ્દાઓમાં ડેપ્યુટી કમિશનરના સહાયક તરીકે કાર્ય કરે. આ અદાલતે તેની ફરજોનું સંપૂર્ણ અનુસરણ પણ કર્યું હતું, જેમાં આસામ લેન્ડ એન્ડ રેવન્યુ રેગ્યુલેશન, ૧૮૮૬ ની કલમ ૬૯ હેઠળ જંગમ માલમત્તા જપ્ત કરવાની અને વેચવાની સત્તાનો પણ સમાવેશ થતો હતો (રેગ્યુલેશન ૧૮૮૬ ના નં. ૧). તેમાં આ હકીકતનો પણ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો કે મોજાદારોની નિયુક્તિ નિયમનની કલમ ૧૨૪ હેઠળ મહેસૂલ અધિકારીઓ તરીકે કરવામાં આવી હતી. આ પણ નોંધવામાં આવ્યું હતું કે તમામ મોજાદારોને પદેન સહાયક સેટલમેન્ટ અધિકારીઓ તરીકે નિયુક્ત કરવામાં આવ્યા હતા અને તેમને કલમ

પ૩(એ) હેઠળ અવિવાદિત મામલાઓમાં નોંધણી કરવાની સત્તાઓ તથા નિયમનના પ્રકરણ ૬ હેઠળ તેવા મહેસૂલચૂકવતા મિલ્કતોના ભાગલા બાબતની તમામ અરજીઓનો નિકાલ કરવાની સત્તાઓ સોંપવામાં આવી હતી, જેમાં કોઈ વાંધો રજૂ કરવામાં આવ્યો ન હોય. અદાલતે આગળ વધુ નોંધ્યું કે "પદ" અને "નાગરિક પદ" ની કોઈ ઔપચારિક વ્યાખ્યા નહોતી. અદાલતે વધુમાં અવલોકન કર્યું:-

“નાગરિક પદને કલમ ૩૧૦ માં રક્ષા સાથે સંબંધિત પદથી ભિન્ન દર્શાવવામાં આવ્યું છે; તે વહીવટના રક્ષા વિભાગથી ભિન્ન નાગરિક વિભાગમાં આવેલું પદ છે, અથવા સંઘ અથવા રાજ્ય હેઠળ નાગરિક હિસ્સામાં આવતું રોજગાર છે. કલમ ૩૧૧ ની હાંસિયાની નોંધ જુઓ. કલમ ૩૧૧ માં, સંઘની નાગરિક સેવા અથવા સર્વભારતીય સેવા અથવા રાજ્યની નાગરિક સેવાના સભ્યનો અલગથી ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે, અને નાગરિક પદનો અર્થ નિયમિત નાગરિક સેવાઓની બહારનું, રક્ષાથી અસંબંધિત પદ થાય છે. પદ એટલે સેવા અથવા રોજગાર. રાજ્ય હેઠળ પદ ધરાવતો વ્યક્તિ એટલે રાજ્ય હેઠળ સેવા આપતો અથવા નિયોજિત વ્યક્તિ. કલમો ૩૦૯, ૩૧૦ અને ૩૧૧ ની હાંસિયાની નોંધો જુઓ. ભાગ ૧૪ ના શીર્ષક અને અધ્યાય ૧ ના ઉપશીર્ષક સેવા તત્વને ભારપૂર્વક દર્શાવે છે. રાજ્ય અને તેના હેઠળ પદ

ધરાવતા વ્યક્તિ વચ્ચે માલિક અને નોકરનો સંબંધ હોય છે. આ સંબંધનું અસ્તિત્વ એથી સૂચિત થાય છે કે રાજ્યને પદધારકની પસંદગી અને નિમણૂક કરવાનો અધિકાર છે, તેને સ્થગિત કરવાનો અને સેવા પરથી દૂર કરવાનો અધિકાર છે, તે કામ કેવી રીતે અને પદ્ધતિથી કરે છે તેના ઉપર નિયંત્રણ રાખવાનો અધિકાર છે, અને રાજ્ય દ્વારા તેને વેતન અથવા મહેનતાણું ચુકવવામાં આવે છે. માલિક અને નોકરનો સંબંધ આ તમામ અથવા આમાંથી કેટલાક સંકેતોની હાજરીથી, અન્ય પરિસ્થિતિઓ સાથે સંયુક્ત રીતે, સ્થાપિત થઈ શકે છે, અને દરેક કેસમાં એ હકીકતનો પ્રશ્ન છે કે રાજ્ય અને પદના કથિત ધારક વચ્ચે આવો સંબંધ છે કે નહીં.” (ભાર મુકવામાં આવ્યો છે).

૩૩. આ ચુકાદા પર ભારે નિર્ભરતા રાખીને, સામાવાળાઓ તરફથી હાજર વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલ શ્રી જયંત મિત્રાએ મૌઝાદારના પદની સરખામણી નકલલેખક સાથે કરી. એવું સૂચવવામાં આવ્યું કે મૌઝાદારોની જેમકોપી રાઈટર્સ પણ વારસાગત પદ ધરાવતા હતા. વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલે વધુમાં દલીલ કરી કે મૌઝાદારોના સંદર્ભમાં જે ‘નિયુક્તિ’નો તત્વ હતો, તે નકલલેખકોના કેસમાં પણ હાજર હતો, કારણ કે નિયમો હેઠળ રાજ્ય સરકાર દ્વારા તેમને પરવાનો આપવામાં આવતી, ચાલુ રાખવામાં આવતી અને સમાપ્ત કરવામાં આવતી હતી તથા તેમને સ્થગિત

પણ કરવામાં આવતા હતા; તેમજ તેમનો મુદ્દો એવો હતો કે પ્રાયોગિક રીતે લગભગ બધા જ પરિબલો તેમના કેસમાં પણ હાજર હતા. અમને એવું લાગતું નથી કે મૌઝાદારોની ફરજો અને નકલલેખકોની ફરજો વચ્ચે કોઈ સામ્યતા છે. હકીકતમાં, મૌઝાદારો દ્વારા કરવામાં આવતી બધી જ ફરજો સરકારી ફરજો હતી, જેમાં સૌથી મહત્વપૂર્ણ આવકની વસુલાત અને અન્ય કરોની વસુલાત હતી, જે મૂળભૂત રીતે સરકારી કાર્યો હતા. મૌઝાદારો ભોગવતા સત્તાઓનું સ્વરૂપ પણ એક અન્ય સંકેત છે, જે દર્શાવે છે કે મૌઝાદારોની તુલનામાંકોપી રાઈટ્સ પાસે કોઈ સત્તાઓ નહોતી. તેમને જે કરવાનું આવશ્યક હતું તે માત્ર દસ્તાવેજોની નકલ કરવાનું હતું. મૌઝાદારો પાસે માત્ર આવક વસૂલ કરવાની સત્તાઓ જ નહોતી, પરંતુ તેમને દેખરેખના સ્વરૂપની વિશેષ ફરજો પણ સોંપવામાં આવી હતી. તેઓ સહાયક કમિશનરો જેવા સરકારી કર્મચારીઓ, જેમના હેઠળ તેઓ કામ કરતા હતા અને જેઓને તેઓ આવકવેરા માટેની આવશ્યક માહિતી અહેવાલરૂપે આપતા હતા, તેમના પ્રતિ પણ જવાબદાર હતા. તેમને વિભાગફાળવણી અમલમાં મૂકવાની અને તે દ્વારા કેટલાક કેસોમાં જમીન સંબંધે વ્યવહાર કરવાની સત્તાઓ પણ હતી. આ કેસ હાલના સામાવાળાઓને કેવી રીતે કોઈ રીતે સહાયરૂપ થઈ શકે, તે સમજવામાં અમે અસફળ રહીએ છીએ. આ અદાલતે નોંધ્યું હતું:—

"આ દૃષ્ટિકોણથી નિર્ણય કરતાં, આસામ ખીણમાં મૌજાદાર રાજ્ય હેઠળ નાગરિક પદનો ધારક છે. રાજ્યને મૌજાદારની પસંદગી કરીને

તેની નિમણૂક કરવાની સત્તા અને હક છે તથા તેને સસ્પેન્ડ કરવાની અને પદચ્યૂત કરવાની સત્તા પણ છે. તે ડેપ્યુટી કમિશનરના દેખરેખ અને નિયંત્રણ હેઠળ કાર્ય કરતો અધિનસ્ત જાહેર સેવક છે. તેને પરિશ્રમિક સ્વરૂપે પોતાની વસૂલાત પર કમિશન મળે છે અને ક્યારેક પગાર પણ મળે છે. રાજ્ય અને તેની વચ્ચે માલિક અને નોકરનો સંબંધ છે. તે વહીવટના મહેસૂલ વિભાગમાં એવું પદ ધરાવે છે, જેના સાથે રાજ્યના કારોબાર સંબંધિત નિર્ધારિત અને કઠિન ફરજો સંલગ્ન છે; એવું પદ, જે વર્તમાન પદધારકના મૃત્યુ અથવા દૂર કરવામાં આવવાથી ખાલી પડે છે અને જે અનુક્રમી નિમણૂકો દ્વારા ભરવામાં આવે છે. તે જવાબદાર અધિકારી છે, જે સરકારની પ્રત્યાયોજિત સત્તાઓનો ઉપયોગ કરે છે. (ભાર મૂકવામાં આવેલ) આસામ ખીણના મૌજાદારોને મહેસૂલ અધિકારીઓ અને હોદ્દાની રૂએ સહાયક સેટલમેન્ટ અધિકારીઓ તરીકે નિમવામાં આવે છે. મૂળરૂપે, મૌજાદાર કદાચ મહેસૂલ ખેડૂત અને સ્વતંત્ર કોન્ટ્રાક્ટર રહ્યો હોઈ શકે. પરંતુ તેની ભરતી, નિમણૂક અને ફરજોના વર્તમાન તંત્રને ધ્યાનમાં લેતાં, તે રાજ્ય હેઠળનો સેવક અને નાગરિક પદનો ધારક છે."

૩૪. આ અદાલતે વધુમાં નોંધ્યું હતું કે, જોકે મૌજદારોને પગાર ચૂકવવામાં આવતા નહોતાં, તેમ છતાં સરકારના બાકી વસૂલાતના સંગ્રહ પર કમિશન સ્વરૂપે તેમને પરિશ્રમિક ચૂકવવામાં આવતું હતું. અદાલતે વધુમાં નોંધ્યું હતું કે ઉપર અમે જે કુલ ફરજો ઉઠ્ઠત કરી છે, તે ધ્યાનમાં લેતાં મૌજદારો નાગરિક પદો ધારણ કરતા હતા. અમે પહેલેથી જ સૂચવ્યું છે કે મૌજદારોના કિસ્સામાં તેમને સરકારના ખજાનામાંથી ચુકવણી કરવામાં આવતી હતી, જ્યારે કૉપિરાઇટરોના કિસ્સામાં તેમને ખાનગી વ્યક્તિઓ પાસેથી ચુકવણી મળતી હતી. ફરીથી, 'નિયંત્રણ'નો તત્વ કૉપિરાઇટરોના કિસ્સામાં સંપૂર્ણપણે ગેરહાજર છે, જ્યારે તે મૌજદારોના કિસ્સામાં હાજર હતો. તેવી જ રીતે, મૌજદારોને વહીવટી રાજસ્વ પક્ષે સત્તાઓ હતી અને રાજ્યના કારોબાર સાથે સંબંધિત કઠિન ફરજો બજાવવાની હતી, જે સ્થિતિ નકલલેખકોની નથી. તેથી, અમારા મત મુજબ, સામાવાળાઓ તરફથી વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી મિત્રાએ આ કેસ પર મૂકેલો આધાર અનાવશ્યક છે.

૩૫. આ કેસ પર વધુમાં આધાર રાખીને, સામાવાળાઓ તરફથી વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી મિત્રાએ અમારું ધ્યાન યુનિયન પબ્લિક સર્વિસ કમિશન વિરૂદ્ધ ગીરીશ જયંતીલાલ વાઘેલા અને અન્યના ૨૦૦૬ (૨) એસ.સી.સી. ૪૮૨ માં અહેવાલિત અન્ય એક નિર્ણય તરફ દોર્યું અને વિશેષ કરીને તેની પરિચ્છેદ ૧૦ માં કરાયેલ અવલોકનો તરફ, જેમાં કનકચંદ્ર દત્તાના કેસમાં (ઉપરોક્ત ઉદ્દેખિત) આપેલ નિર્ણય પર એ નક્કી કરવા માટે આધાર રાખવામાં આવ્યો

હતો કે સંઘ પ્રદેશના વહીવટ હેઠળ કોઈ વ્યક્તિની ટૂંકા ગાળાની કરાર આધારિત નિમણૂક, કાયદેસરના નિયમોને અવગણીને અને અનુચ્છેદ ૧૬નું પાલન કર્યા વિના કરવામાં આવી હોય, તો એવી વ્યક્તિને સરકારી સેવક ગણાવી શકાય કે નહીં. અદાલતે એવો નિષ્કર્ષ કાઢ્યો કે એવી વ્યક્તિને નાગરિક પદ ધારણ કરતી વ્યક્તિ તરીકે જોવી શકાતી નથી. તે કેસમાં અરજદારની ડ્રગ્સ ઇન્સ્પેક્ટર તરીકે છ મહિનાની અવધિ માટે નિશ્ચિત વેતન પર ટૂંકા ગાળાની કરાર આધારિત નિમણૂક કરવામાં આવી હતી. તે રીતે સેવા આપતા હોય ત્યારે, ડ્રગ્સ ઇન્સ્પેક્ટર પદ માટે સીધી ભરતી માટે મહત્તમ વયમર્યાદા ૩૦ વર્ષ નિર્ધારિત કરતી એક જાહેરાત બહાર પાડવામાં આવી હતી. અરજદાર બે વર્ષ વધુ વયનો હોવાથી, તેણે પોતે સરકારી સેવક હોવાનું દાવો કરીને રિટ અરજી દાખલ કરી પોતાની વયમાં શિથિલતા માગી હતી, જે મંજૂર કરવામાં આવી હતી અને વડી અદાલતે વયશિથિલતા પ્રમાણપત્ર આપવા દિશા આપી હતી. વિચારણા માટે એવો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થયો કે રિટ અરજદાર સરકારી સેવક હતો કે નહીં, કારણ કે આવી શિથિલતા માત્ર સરકારી સેવક માટે જ સંભવ હતી. કેસિડી વિરૂદ્ધ મિનિસ્ટ્રી ઓફ હેલ્થના ૧૯૫૧ (૧) ઓલ ઇ.આર. ૫૭૪ માં અહેવાલિત ચુકાદા પર આધાર રાખીને, અદાલતે નોંધ્યું કે "સેવા માટેના કરાર" માં માલિક શું કરવાનું છે તે હુકમ આપી શકે અથવા જરૂરી ઠેરવી શકે છે, જ્યારે બીજા કેસમાં, અર્થાત્ "સેવાનો કરાર" માં, તે માત્ર શું કરવાનું છે તે જ હુકમ આપી શકે અથવા જરૂરી ઠેરવી શકે એવું નથી, પરંતુ તે કેવી રીતે કરવામાં આવશે તે અંગે પણ દિશા આપી શકે છે.

અદાલતે શોર્ટ વિરૂદ્ધ જે.ડબલ્યુ. હેન્ડરસન લિ. ના ૧૯૪૬ (૧૭૪) એલ.ટી. ૪૧૭ માં અહેવાલિત અન્ય એક નિર્ણયનો પણ ઉલ્લેખ કર્યો, જેમાં નોકરીદાતા-કર્મચારી સંબંધના લક્ષણો નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યા હતા, અને જે સિદ્ધાંતોનું અનુસરણ બાદના નિર્ણયમાં કરવામાં આવ્યું હતું. તે કેસમાં, સેવાના કરારના નીચેના ચાર સંકેતો નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યા હતા:

(એ) માલિકના તેના નોકરની પસંદગી કરવાની સત્તા;(બી) માલિકની વેતન અથવા અન્ય પરિશ્રમિકની ચુકવણી કરવાની જવાબદારી ;(સી) માલિકનો સ્થગિત કરવાનો અથવા બરતરફ કરવાનો અધિકાર;(ડી) કાર્ય કરવાની પદ્ધતિ પર નિયંત્રણ રાખવાનો માલિકનો અધિકાર.

નિઃસંદેહ, એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે, આ પૈકીના કેટલાક તત્વો સંપૂર્ણપણે ગેરહાજર હોય, અથવા માત્ર અસામાન્ય સ્વરૂપમાં હાજર હોય, તોય સેવા-કરાર અસ્તિત્વમાં રહી શકે છે. તેમ છતાં, એવો અભિગમ અપનાવવામાં આવ્યો હતો કે દેખરેખ અને નિયંત્રણનો પરિબળ હંમેશાં આ સંબંધના કાનૂની સ્વરૂપને નિર્ધારિત કરનાર નિર્ણાયક અને અત્યંત મહત્વનો રહ્યો છે.

૩૬. ત્યારબાદ અદાલતે મોરેન વિરૂદ્ધ સ્વિન્ટન એન્ડ પેન્ડલબરી બરો કાઉન્સિલ, જે ૧૯૬૫ (૨) ઓલ ઇ.આર. ૩૪૯ માં અહેવાલિત છે, તેમાં પ્રતિપાદિત કાયદાનો વિચાર કર્યો, જેમાં થોડો ભિન્ન અભિગમ અપનાવીને એવું કહેવામાં આવ્યું હતું કે અનેક કેસોમાં સુપરિન્ટેન્ડન્સ અને નિયંત્રણના પરિબળના મહત્વ પર ભાર મૂકવામાં આવ્યો હોવા છતાં, તે નિર્ધારક કસોટી નથી. અદાલતે મોરેનના કેસમાં પ્રતિપાદિત કાયદો નોંધ્યો કે જ્યારે કોઈ વ્યાવસાયિક વ્યક્તિ અથવા વ્યાવસાયિક કુશળતા અને અનુભવ ધરાવતી વ્યક્તિ સાથે વ્યવહાર થતો હોય, ત્યારે સુપરિન્ટેન્ડન્સ અને નિયંત્રણ નિર્ણાયક કસોટી બની શકતું નથી. અંતમાં, અદાલતે અર્જેન્ટ વિરૂદ્ધ મિનિસ્ટર ઓફ સોશિયલ સિક્યુરિટી, જે ૧૯૬૮ (૩) ઓલ ઇ.આર. ૨૦૮ માં અહેવાલિત છે, તે કેસના નિર્ણયનો પણ ઉલ્લેખ કર્યો, જેમાં એવો સંકેત આપવામાં આવ્યો હતો કે અગાઉના કેસોમાં, જો સર્વોપરી કસોટી નહીં પણ સૌથી મહત્વપૂર્ણ કસોટી, નોકરદાતાએ સેવક પર કેટલું નિયંત્રણ ચલાવ્યું હતું તે હતી; પરંતુ તાજેતરના સમયમાં કાયદાના વિકાસ સાથે ભાર બદલાયો છે અને હવે તે નિયંત્રણના પ્રશ્ન પર એટલો મજબૂત રીતે નિર્ભર રહ્યો નથી. નિયંત્રણ નિઃસંદેહ એક મહત્વપૂર્ણ પરિબળ છે. કેટલાક કેસોમાં તે હજી પણ નિર્ણાયક પરિબળ હોઈ શકે, પરંતુ દરેક કેસમાં તે જ નિર્ણાયક પરિબળ છે એવું કહેવું ખોટું છે. ત્યારબાદ અદાલતે પરિચ્છેદ ૧૫ માં કનકચંદ્ર દત્તા (ઉપરોક્ત ઉલ્લેખિત) ના કેસમાં પ્રતિપાદિત કાયદાનો વિચાર કર્યો અને આ નિષ્કર્ષે આવી કે આ કેસમાં દર્શાવવામાં આવેલા

સૂચક તત્વો સંઘ રાજ્યપ્રદેશ અથવા રાજ્ય હેઠળ નાગરિક પદ ધારણ કરતી વ્યક્તિ નક્કી કરવાની એકમાત્ર કસોટી બની શકતા નથી. અંતે, પરિચ્છેદ ૨૩ માં અદાલતે અવલોકન કર્યું કે કનકચંદ્ર દત્તા (ઉપરોક્ત ઉલ્લેખિત) ના કેસમાં પ્રતિપાદિત સિદ્ધાંત સામાવાળાના કેસને કોઈ પણ રીતે આગળ ધપાવતો નથી, કારણ કે સંબંધિત સેવા નિયમો અનુસાર ભરતી કરવાની પ્રક્રિયા જેવા કેટલાક અન્ય પરિબળોનું પાલન કરવામાં આવ્યું નહોતું અને બદલી, શિસ્તાત્મક કાર્યવાહી, પેન્શન તથા સામાન્ય ભવિષ્ય નિધિની સુવિધા જેવી સેવાની અન્ય કેટલીક ઘટનાઓ તેના કેસમાં ગેરહાજર હતી. અંતમાં, અદાલતે સ્ટેટ ઓફ યુ.પી. વિરૂદ્ધ ચંદ્ર પ્રકાશ (ઉપરોક્ત ઉલ્લેખિત) ના નિર્ણયનો પણ વિચાર કર્યો, જેમાં પ્રશ્ન એ હતો કે જમીન મહેસૂલની બાકી રકમ તરીકે વિવિધ સહકારી મંડળીઓની બાકી વસૂલાત માટે કલેક્ટરો દ્વારા કમિશનના ધોરણે નિયુક્ત કરાયેલા કુર્ક અમીનોને રાજ્ય સરકારના કર્મચારીઓ ગણાવી શકાય કે નહીં. તેમાં દર્શાવવામાં આવ્યું હતું કે કુર્ક અમીનોની નિયુક્તિ, સામાવાળા નં. ૧ ના કેસની જેમ, કરારના ધોરણે કરવામાં આવી નહોતી, પરંતુ વાસ્તવમાં તેઓ નિયમિત રીતે નિયુક્ત કરવામાં આવ્યા હતા અને તેમને જમીન મહેસૂલની બાકી વસૂલ કરવાની સરકારી ફરજ બજાવવી પડતી હતી. તેથી, અદાલતે તે વ્યક્તિને સરકારી કર્મચારી તરીકે માન્ય રાખ્યો નહોતો. આ કેસ પર નજર કરતાં એવું સૂચિત થાય છે કે નિયુક્તિ માટેના નિયમોને સર્વોચ્ચ મહત્વ આપવામાં આવ્યું હતું. નિર્વિવાદ રીતે, હાલના મામલાઓમાં કોઈપણ સેવામાં નિયુક્તિ માટે કોઈ નિયમો નહોતા.

નિયમોમાં માત્ર એટલું જ નિર્ધારિત હતું કે લાઈસન્સો કેવી રીતે બનાવવાના અને નિયંત્રિત કરવાના. એ જ ભિન્નતા છે. અમારી દૃષ્ટિએ, આ કેસ પણ અહીંના સામાવાળાઓને મદદરૂપ થતો નથી. વાસ્તવમાં, પરિચ્છેદ ૧૫ માં કરાયેલા અવલોકનો, કે કનકચંદ્ર દત્તા (ઉપરોક્ત ઉલ્લેખિત) નો નિર્ણય સંપૂર્ણ કસોટી પ્રદાન કરે છે, તે તો સામાવાળાઓના વિરોધમાં જ જાય છે.

૩૭. આથી હવે અમે સ્ટેટ ઓફ ગુજરાત અને અન્ય વિરૂદ્ધ રમણ લાલ કેશવ લાલ સોની અને અન્યના, ૧૯૮૩ (૨) એસ.સી.સી. ૩૩ માં અહેવાલિત કેસ તરફ વળીએ છીએ. વિચારણા માટે જે પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થયો હતો તે એવો હતો કે શું નીચેનામાંથી લેવામાં આવેલ કર્મચારીવર્ગ વિવિધ સ્ત્રોતોમાંથી, એટલે કે, સરકારી વિભાગોમાંથી તેમજ સ્થાનિક સત્તાધિકારીઓ અથવા નગરપાલિકાઓમાંથી એકત્ર કરીને વિધાન દ્વારા રાજ્ય હેઠળ એકમાત્ર સંકલિત નાગરિક સેવા રચવામાં આવે, તો તેઓ તેમની મૂળ સ્થિતિ ગમે તેવી હોય છતાં રાજ્ય સરકારના કર્મચારીઓ બની જાય. આ પ્રશ્નનો ઉત્તર હકારાત્મક રીતે અપાયો હતો. આ નિર્ણય પર સામાવાળાઓ તરફથી ઉપસ્થિત વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી મિત્રાએ અત્યંત ભારપૂર્વક આધાર રાખ્યો હતો, કારણ કે અંતિમ પરિણામ કર્મચારીઓના પક્ષમાં ગયું હતું અને તેઓ નાગરિક પદો ધારણ કરતા હોવાનું માનવામાં આવ્યું હતું. પરિચ્છેદ ૨૭ માં, અદાલતે અવલોકન કર્યું હતું:—

“અમે એવો કોઈ નિશ્ચિત કસોટી નિર્ધારિત કરવાનો પ્રસ્તાવ કરતા નથી અને હકીકતમાં એવી કસોટી નિર્ધારિત કરવું ન તો ચુકિતસંગત છે અને ન તો સંભવ છે કે કયા સમયે કોઈ વ્યક્તિને સરકાર હેઠળની નાગરિક પદ ધારણ કરતો હોવાનું કહી શકાય. કેટલાંક પરિબળો માલિક અને નોકરના સંબંધનું સૂચન કરી શકે છે. તેમાંથી કોઈ એક નિષ્કર્ષાત્મક ન પણ હોઈ શકે. બીજી તરફ, કોઈ એકમાત્ર પરિબળને સંપૂર્ણપણે આવશ્યક માનવામાં આવી શકે નહીં. તમામ અથવા કેટલાક પરિબળોની હાજરી, જેમ કે નિમણૂક માટે પસંદગી કરવાનો અધિકાર, નિમણૂક કરવાનો અધિકાર, નોકરી સમાપ્ત કરવાનો અધિકાર, અન્ય શિસ્તાત્મક કાર્યવાહી કરવાનો અધિકાર, સેવાની શરતો નિર્ધારિત કરવાનો અધિકાર, કર્મચારી દ્વારા બજાવવામાં આવતી ફરજોની પ્રકૃતિ, કર્મચારીના કાર્ય કરવાની રીત અને પદ્ધતિ ઉપર નિયંત્રણ રાખવાનો અધિકાર, નિર્દેશો જારી કરવાનો અધિકાર અને વેતન અથવા પગાર કયા સ્ત્રોતમાંથી ચુકવવામાં આવે છે તે નક્કી કરવાનો અધિકાર તથા આવી અનેક પરિસ્થિતિઓનો માલિક અને નોકરના સંબંધના અસ્તિત્વને નક્કી કરવા માટે વિચાર કરવો પડી શકે. દરેક મામલે, કોઈ વ્યક્તિ રાજ્યનો નોકર છે કે નહીં તે હકીકતનો પ્રશ્ન છે.” (ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે)

એ.આઈ.આર. ૧૯૬૪ એસ.સી. ૨૫૪ માં અહેવાલિત ગુરુગોવિંદ બસુ વિરૂદ્ધ શંકરી પ્રસાદ ઘોષાલ, એ.આઈ.આર. ૧૯૬૫ એસ.સી. ૩૬૦ માં અહેવાલિત સ્ટેટ ઓફ યુ.પી. વિરૂદ્ધ ઔધ નારાયણ સિંહ, કનકચંદ્ર દત્તાનો કેસ (ઉપરોક્ત રીતે ઉલ્લેખિત), ૧૯૬૯(૧) એસ.સી.સી. ૪૬૬ માં અહેવાલિત ડી.આર. ગુરુશાંતપ્પા વિરૂદ્ધ અબ્દુલ ખુદુસ અનવર અને ૧૯૭૦ (૧) એસ.સી.સી. ૧૭૭ માં અહેવાલિત એસ.એલ. અગરવાલ વિરૂદ્ધ જી.એમ. હિંદુસ્તાન સ્ટીલ લિ. ના કેસોનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો. પરિચ્છેદ ૩૧ માં, આ અદાલતે નોંધ્યું હતું કે ગુજરાત પંચાયતો અધિનિયમની કલમ ૨૦૩ હેઠળ રચાયેલ પંચાયત સેવા રાજ્યની નાગરિક સેવા હતી અને તે સેવાના સભ્યો સરકારી સેવકો હતા. નોંધવામાં આવ્યું હતું કે આ પ્રશ્નનો નિર્ણય ગુજરાત વડી અદાલત દ્વારા ૧૫ વર્ષથી પણ વધુ પહેલાં આઈ.એલ.આર. ૧૯૬૭ ગુજ ૫૬૦ માં અહેવાલિત જી.એલ. શુક્લા વિરૂદ્ધ સ્ટેટ ઓફ ગુજરાત માં માનનીય ભગવતી, ન્યાયમુર્તીશ્રી (ત્યારે જેમ હતા તે રીતે) દ્વારા કરવામાં આવ્યો હતો. તે ચુકાદામાં, માનનીય ભગવતી, ન્યાયાધીશે આ મુજબ અવલોકન કર્યું હતું:—

"પંચાયત સેવામાં રોજગાર પામેલ વ્યક્તિઓની ભરતીની પદ્ધતિ, સેવાની શરતો તથા નિમણૂકો, બદલી અને બઢતી સંબંધિત બાબતો તેમજ તેમના વિરુદ્ધની શિસ્તભંગ કાર્યવાહી—આ બધી બાબતો રાજ્ય સરકાર દ્વારા જ નક્કી કરવામાં આવે છે, અને તે માત્ર એટલું જ દર્શાવે છે કે સમગ્ર પંચાયત સેવામાં રાજ્ય જ માલિક

છે. નિયમોમાં કરવાનું આવશ્યક હોય તેવી પંચાયત સેવાથી રાજ્ય સેવામાં બઢતી માટેની ફરજિયાત જોગવાઈ પણ દર્શાવે છે કે બંને સેવાઓ રાજ્યની જ સેવાઓ છે. જો બંને સેવાઓમાં માલિકો ભિન્ન હોત, તો એક સેવાથી બીજી સેવામાં બઢતીનો પ્રશ્ન જ ઊભો રહી શક્યો ન હોત. ત્યારે તે એક સેવાનો અંત અને બીજી સેવામાં નિમણૂકનો કેસ બન્યો હોત.....”

માનનીય ન્યાયાધીશે વધુમાં કહ્યું:-

“એવું માનવું શક્ય નથી કે અધિકારી અથવા કર્મચારીને વિધાનમંડળે એવી ચલ મિલકત સમાન ગણવાનો અભિપ્રાય રાખ્યો હોઈ શકે, જેને એક માલિક પાસેથી બીજા માલિક પાસે ઉછાળી દેવાય. આ બાબતને જોવાનો એકમાત્ર ચુકિતસંગત દ્રષ્ટિકોણ એવો જણાય છે, અને આ જોગવાઈઓની ભાષાના આધારે તે નિષ્કર્ષ અનિવાર્ય બને છે, કે પંચાયત સેવા રાજ્યસેવાની જેમ રાજ્યની નાગરિક સેવા છે અને બંને સેવાઓ નાગરિક હોવાથી રાજ્યના સેવાકાર્યોમાં, જ્યાં રાજ્ય માલિક તરીકે હોય છે, ત્યાં કોઈ અધિકારી અથવા સેવકને રાજ્ય સેવામાંથી પંચાયત સેવામાં ફાળવી શકાય છે અને પંચાયત સેવામાંથી ફરી રાજ્ય સેવામાં પુનઃફાળવી શકાય છે.....”

અન્ય જોગવાઈઓને ધ્યાનમાં લેતા, અંતે, આ અદાલતે કર્મચારીઓને સરકારી સેવાના હોવાનું ઠરાવ્યું હતું અને માલિક તથા નોકરનો સંબંધ અસ્તિત્વમાં હતો એવું નિષ્કર્ષ નોંધ્યું હતું. વર્તમાન મામલામાં પરિસ્થિતિ સંપૂર્ણપણે ભિન્ન છે અને આ અદાલતે વારંવાર ઉલ્લેખ કર્યો છે તેમ, દરેક કેસનો નિર્ણય તેના તથ્યોના આધારે કરવો પડે. હાલના મામલાના તથ્યો અને હાથ ધરાયેલા તે કેસના તથ્યો વચ્ચે અમને કોઈ સમાનતા જણાતી નથી. સામાવાળાઓ તરફથી હાજર વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલ શ્રી મિત્રાએ નબળા રીતે દલીલ કરવાનો પ્રયાસ કર્યો હતો કે વર્તમાન નિયમોમાં પણ બદલી કરવાની સત્તા છે અને તે અંતિમ નિયંત્રણ દર્શાવે છે. પ્રથમ તો, બદલી કરવાની તે સત્તા સર્વથા નિરપવાદ સત્તા નથી. તે કોઈ ચોક્કસ જિલ્લામાં પૂરતી સંખ્યામાંકોપી રાઈટર્સ ઉપલબ્ધ હોવાની પરિસ્થિતિ પર આધારિત છે. અમારા મત મુજબ, તે કોઈ નિર્ણાયક પરિબળ બની શકે તેમ નથી. બીજી તરફ, અમને એવું જણાય છે કે નકલલેખકોને સરકારના ખજાનામાંથી વેતન ચૂકવવામાં આવતું નથી અને તેમના કાર્ય પર કે કાર્ય કેવી રીતે કરવામાં આવવું તે બાબતે કોઈ નિયંત્રણ પણ નથી. વધુમાં, એવી કોઈ સેવા રચતા નિયમો પણ અસ્તિત્વમાં નથી, જેમના પર વિચારણા સ્ટેટ ઓફ ગુજરાત એન્ડ અન્ય વિરૂદ્ધ રમણ લાલ કેશવ લાલ સોની એન્ડ અન્ય (ઉપરોક્ત ઉલ્લેખિત) ના કેસમાં કરવામાં આવી હતી. તેથી, આ કેસ હાલના સામાવાળાઓને કોઈ ઉપયોગી નથી.

૩૮. સામાવાળાઓ તરફથી શ્રીયુત જયંત મિત્રા, વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલે એ.આઈ.આર. ૧૯૫૭ એસ.સી. ૨૬૪ માં અહેવાલિત ધરમગઢરા કેમિકલ વર્ક્સ લિમિટેડ વિરૂદ્ધ સ્ટેટ ઓફ સૌરાષ્ટ્રના ચુકાદા પર આધાર રાખ્યો હતો. આ કેસ સ્પષ્ટપણે લાગુ પડતો નથી, તેનું સરળ કારણ એ છે કે ત્યાંનો પ્રશ્ન એવો હતો કે કોઈ વ્યક્તિને દૈનિક ધોરણે નહીં પરંતુ કામદીઠ વેતન આપવામાં આવે તો તેને કામદાર ગણાવી શકાય કે નહીં. તેમાં કરવામાં આવેલ અવલોકનો એ અર્થના છે કે કામના કલાકો વગેરે સંબંધિત, અન્ય કામદારોને લાગુ પડતા નિયમો તેમને સુવિધાપૂર્વક લાગુ ન પડી શકે, તે હકીકત તેમને વ્યાખ્યાના અર્થમાં કામદાર ગણવામાં કોઈ અવરોધરૂપ નથી. અમને લાગતું નથી કે આ અવલોકનો અથવા આ કેસમાં પ્રતિપાદિત કાયદો વર્તમાન વિવાદને અનુરૂપ છે. બીજો જે કેસનો આધાર લેવામાં આવ્યો હતો તે એ.આઈ.આર. ૧૯૫૮ એસ.સી. ૩૮૮ માં અહેવાલિત ચિંતામણ રાવ વિરૂદ્ધ સ્ટેટ ઓફ મધ્ય પ્રદેશ હતો. આ કેસ ફેક્ટરીઝ અધિનિયમ હેઠળનો હતો. અદાલતને એ નક્કી કરવા વિનંતી કરવામાં આવી હતી કે ઠેકેદાર કોણ કહેવાય અને ઠેકેદાર તથા કામદાર વચ્ચેનો ભેદ શું છે. આ કેસ શ્રમ ન્યાયશાસ્ત્ર હેઠળનો હતો અને તેથી તેમાં પરિણેદ ૧૦ અને ૧૧ માં કરવામાં આવેલ અવલોકનો વર્તમાન વિવાદને લાગુ નહીં પડે. આ કેસના આધારે વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલે એવી દલીલ કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો કે કોપીરાઈટરો દ્વારા કરવામાં આવતા કામ પર રાજ્ય દેખરેખ અને નિયંત્રણ રાખે છે. આ હેતુસર ૧૯૭૯ ના કોપીરાઈટર્સના નિયમો પર આધાર રાખવામાં આવ્યો હતો. તેને રાજ્ય

સરકાર દ્વારા કોપીરાઈટરોના કાર્ય પર નિયંત્રણ તરીકે જોવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો હતો. અમે પહેલેથી જ ઠરાવ્યું છે કે આ નિયમોનો એવો કોઈ વિસ્તાર નથી કે જેથી કોપીરાઈટરોના કાર્ય પર સંપૂર્ણ નિયંત્રણ નિષ્કર્ષિત કરી શકાય.

૩૯. વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલે ધ સુપરિન્ટેન્ડન્ટ ઓફ પોસ્ટ ઓફિસિસ વિરૂદ્ધ પી.કે. રાજામ્મા અહેવાલિત ૧૯૭૭ (૩) એસ.સી.સી. ૯૪ના મામલા પર પણ આધાર રાખ્યો હતો. આ વધારાના વિભાગીય શાખા પોસ્ટ માસ્ટરો અને વધારાના વિભાગીય વિતરણ એજન્ટો સંબંધિત મામલો હતો. પ્રશ્ન એ હતો કે શું આવા વ્યક્તિઓને નાગરિક પદ ધરાવતા હોવાનું માનવામાં આવી શકે. અદાલતે આ નિષ્કર્ષ પર આવી હતી કે નિમણૂક, રજા, સેવા સમાપ્તિ, દંડના સ્વરૂપ, દંડ લાદવાની પ્રક્રિયા તથા વધારાના વિભાગીય એજન્ટોના વર્તન અને સેવા સંબંધિત અન્ય બાબતોને નિયંત્રિત કરતાં નિયમોની વિસ્તૃત જોગવાઈઓને ધ્યાનમાં લેતાં, આવા વ્યક્તિઓ નાગરિક પદ ધારણ કરતા હતા. અમે આ નિવેડો નજીકથી અવલોક્યો છે અને જણાય છે કે વધારાના વિભાગીય શાખા પોસ્ટ માસ્ટરોને લગતા નિયમો સંપૂર્ણપણે ભિન્ન છે. તે વધારાના વિભાગીય શાખા પોસ્ટ માસ્ટરોને સરકારની તિજોરીમાંથી વેતન ચૂકવવામાં આવતું હતું અને તેમની સેવા પણ દંડની રીતસરની જોગવાઈઓ હેઠળ નિયંત્રિત થતી હતી. અહીં એવી સ્થિતિ નથી. આ નિવેડો કોઈ પરિણામકારકતા ધરાવતો નથી. આગળ જી.બી. પંત યુનિવર્સિટી ઓફ એગ્રીકલ્ચર વિરૂદ્ધ સ્ટેટ ઓફ ઉત્તર પ્રદેશ

અહેવાલિત ૨૦૦૦ (૭) એસ.સી.સી. ૧૦૮ના મામલા પર પણ આધાર રાખવામાં આવ્યો હતો, જેમાં પ્રશ્ન એ હતો કે યુનિવર્સિટીમાં ચલાવવામાં આવતી કેફેટેરિયાના કર્મચારીઓને યુનિવર્સિટીના નિયમિત કર્મચારીઓ તરીકે માન્યતા આપી શકાય કે નહીં. અંતે કેન્ટીનના કામદારોને યુનિવર્સિટીના કર્મચારીઓ તરીકે ઠરાવવામાં આવ્યા હતા. અમે સેવા શરતોની તુલના કરી છે. આ કેસમાં નિર્ધારિત કરાયેલ કાનૂન લાગુ પડી શકતું નથી, કારણ કે હકીકતોના આધારે આ કેસ સંપૂર્ણપણે ભિન્ન છે. યુનિવર્સિટીના કેન્ટીન કામદારો, જે વાસ્તવમાં રોજગારમાં હતા, અને કોપીરાઈટર્સ, જે માત્ર પરવાનો ધારકો હતા, તેમની વચ્ચે કોઈ તુલના થઈ શકતી નથી.

૪૦. નોકરીદાતા-કર્મચારી સંબંધ બાબતે પોતાના પક્ષનું પ્રતિપાદન કરવા શ્રી મિત્રાએ રામ સિંહ વિરુદ્ધ યુનિયન ટેરિટરી, ચંદીગઢ, અહેવાલિત ૨૦૦૪(૧) એસ.સી.સી. ૧૨૬, ના મામલા પર અવલંબન મૂક્યું. અમારું ધ્યાન આ નિષ્કર્ષ તરફ દોરવામાં આવ્યું કે નિયંત્રણ માત્ર એક મહત્વપૂર્ણ કસોટી છે, પરંતુ એકમાત્ર કસોટી નથી, અને આવા સંબંધનું નિર્ધારણ કરતી વખતે સંબંધિત તમામ પરિબળોનો વિચાર કરવો આવશ્યક છે. વધુમાં, આ બાબતની તપાસ માટે એકીકરણ કસોટીનો પણ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે કે કર્મચારી સંપૂર્ણપણે નોકરીદાતાના કાર્યક્ષેત્રમાં એકીકૃત થયો છે કે તે તેનાથી અલગ અને સ્વતંત્ર રહ્યો છે. આ પ્રમાણનિર્ણય સાથે કોઈ વિવાદ હોઈ શકે નહીં. તેમ છતાં, અમારા મત

મુજબ, એકીકરણ કસોટી લાગુ કરતાં પણ, વર્તમાન મામલામાં કોપીરાઈટર્સ સરકારની ચંત્રચનાનો અભિન્ન ભાગ છે એવું કહી શકાય નહીં. પસંદગીની સત્તા, બરતરફ કરવાની સત્તા, પરિશ્રમિક વગેરે જેવા અન્ય પરિબળો અંગે અમે અગાઉથી જ ટિપ્પણી કરી ચૂક્યા છીએ. આ મામલામાં વીમા ફાળાઓ, સાધનો અને સામગ્રીની પુરવઠા વગેરેનો ઉલ્લેખ છે, જે વર્તમાન મામલામાં ગેરહાજર છે. તેથી, આ મામલો પણ કોઈ પરિણામકારક ઠરતો નથી. અંતમાં, વર્કમેન ઓફ નીલગિરી કોઓપરેટિવ માર્કેટિંગ સોસાયટી વિરુદ્ધ સ્ટેટ ઓફ ટી.એન. એન્ડ અન્ય, અહેવાલિત ૨૦૦૪(૩) એસ.સી.સી. ૫૧૪, ના મામલા પર અવલંબન મૂકવામાં આવ્યું. તે કામદારોના આ દાવા અંગેનો મામલો હતો કે તેઓ નીલગિરી કોઓપરેટિવ માર્કેટિંગ સોસાયટીના કામદારો હતા. અદાલતે, નિઃસંદેહ, ચુકાદાના અનુચ્છેદ ૩૭ માં નિયુક્તિ કરનાર સત્તાધિકારી, વેતન ચૂકવનાર, બરતરફ કરી શકે તેવી વ્યક્તિ, વૈકલ્પિક સેવાની અવધિ, નિયંત્રણની વ્યાપ્તિ, કામનું સ્વરૂપ, સ્થાપનાનું સ્વરૂપ વગેરે જેવા કેટલાક સિદ્ધાંતો નિષ્કર્ષિત કર્યા હતા. અંતે, અદાલતે ચુકાદાના અનુચ્છેદ ૯૮ માં કામદારો વિરુદ્ધ નિર્ણય આપ્યો અને આ પ્રમાણે ધાર્યું:-

"૯૮. એવું નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યું છે કે કોઈ વિશિષ્ટ કાર્યખંડનું કાર્ય કરાવવા માટે કામદારોની રોજગારી ઉત્પાદક અથવા વેપારીઓના આગ્રહે તદર્થ ધોરણે અથવા કામથી કામના ધોરણે કરવામાં આવે છે અને તેથી, માત્ર તેનાથી નિયોજક અને

કર્મચારીનો સંબંધ અસ્તિત્વમાં આવ્યો છે એવો નિષ્કર્ષ આવશ્યક રીતે નીકળી શકે તેમ નથી. વધુમાં, જ્યારે ઉત્પાદક અથવા વેપારીઓ દ્વારા આ સંબંધમાં કર્મચારીને કાર્ય કરવાની ઓફર કરવામાં આવે ત્યારે તેને કામ કરવાનું અધિકાર છે કે નહીં, તે બાબત પણ મહત્વ ધારણ કરશે.”

આ તે કેસ હતો, જેમાં સહકારી માર્કેટિંગ સોસાયટીમાં આશરે ૨૨,૦૦૦ સભ્યો હતા, જેઓ ભાડે રાખેલી લારીઓ અથવા ટ્રુકો દ્વારા સોસાયટીના માર્કેટિંગ ચાર્જમાં પોતાની કૃષિ પેદાશ લાવતા હતા. સંબંધિત વ્યક્તિઓ, જેઓએ પોતાને કામદારો ગણાવ્યા હતા, તેઓ બટાટા ભરેલી ગણીની બોરીઓ લારીઓમાંથી ઉતારવામાં, ગણીની બોરીઓ ખોલવામાં અને ગોડાઉનની અંદર બટાટાને ઢગલાઓમાં રાખવામાં, બટાટાને અલગ અલગ જાતોમાં છાંટવામાં, હરાજી થયેલા બટાટાનું જુદા કિલોગ્રામ પ્રમાણે વજન કરવામાં અને વેપારીઓ લાવેલી ગણીની બોરીઓમાં તે ભરવામાં, ગણીની બોરીઓ સીવવામાં અને વેપારીઓએ ભાડે રાખેલી લારીઓમાં તે ચઢાવવામાં મદદ કરતા હતા. આ વ્યક્તિઓ, જેઓએ પોતાને કામદારો ગણાવ્યા હતા, તેમને કામના ઉત્પાદનના આધારે વેતન ચૂકવવામાં આવતું હતું. ખેડુતો અને વેપારીઓને પોતાના હમાલો અને ગ્રેડરો. ચાર્જમાં રાહ જોતા આ કામદારોની સેવા લેવા માટે સોસાયટીના ગોડાઉન પર કોઈ બાંહેધરી નહોતી. હાજરી નોંધપોથીઓ કે વેતન

નોંધપોથીઓ નહોતાં અને સોસાયટીનો એ બાબતે કોઈ નિયંત્રણ ન હોવાનું જાણવા મળ્યું કે કામ કોણે કરવું જોઈએ, તથા સભ્યોને ચાર્ડમાં ઉપલબ્ધ કોઈપણ કામદારને રોકવાની સ્વતંત્રતા હતી. હમાલો અને ગ્રેડરો માટે કોઈ નિશ્ચિત કામકાજના ક્લાકો નક્કી કરાયેલા નહોતા અને તેઓ પોતાની ઈચ્છા મુજબ આવવા અને જવા માટે સ્વતંત્ર હતા. તેમને દરરોજ કામ પર હાજર થવાની કોઈ બાંહેધરી નહોતી અને કેટલા કામદારોને રોકવાના તથા હમાલો અને ગ્રેડરો દ્વારા કેટલું કામ કરવામાં આવવાનું તે અંગે પણ કોઈ નિયંત્રણ નહોતું. સોસાયટી દ્વારા કોઈ નિમણૂક આદેશો જારી કરવામાં આવ્યા નહોતા અને હમાલો તથા ગ્રેડરો પર સોસાયટી દ્વારા કોઈ શિસ્તનિયંત્રણ અમલમાં મૂકવામાં આવતું નહોતું. આ તથ્યોના પ્રકાશમાં, આ અદાલત આ નિષ્કર્ષે આવી હતી કે કામદારો સોસાયટીના કામદારો હોવાનો દાવો કરી શકતા નથી. સ્થિતિ તેમાં ભિન્ન નથી, યદ્યપિ કેટલીક બાબતોમાં અમુક ભિન્ન લક્ષણો જોવા મળે છે. અમારી દૃષ્ટિએ, આ કેસ વર્તમાન કેસના તથ્યોને સૌથી વધુ નજીક આવે છે. અમારી દૃષ્ટિએ, તેથી, આ કેસ એ જ પર આધાર રાખવાનું પસંદ કરનારા સામાવાળાઓ કરતાં અપીલકર્તાઓને વધુ સહાયરૂપ થશે. આ નિર્ણયમાં આ અદાલતે સૂચવેલ સંકલિત અભિગમ, જ્યારે વર્તમાન કેસમાં લાગુ કરવામાં આવે, ત્યારે તે સામાવાળાઓને કોઈ સહાય આપનાર રહેશે નહીં.

૪૧. બીજી તરફ, અપીલકર્તાઓ તરફથી હાજર વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી ગુપ્તાએ અમારું ધ્યાન ડિવિઝનલ મેનેજર, અરાવલી ગોલ્ફ ક્લબ વિરૂદ્ધ ચંદર હાસસ, જેનો અહેવાલ ૨૦૦૮ (૧) એસ.સી.સી. ૬૮૩ માં પ્રકાશિત થયો છે, તે નિર્ણય તરફ દોર્યું. અહીં, દૈનિક વેતનધારી માલીઓ, જેઓ ટ્રેક્ટર ડ્રાઇવર માટેની કોઈ મંજૂર પદવિ ન હોવા છતાં લાંબા સમય સુધી દૈનિક વેતનધારી ટ્રેક્ટર ડ્રાઇવર તરીકે કામ કરતા હતા, તેમને ટ્રેક્ટર ડ્રાઇવર તરીકે નિયમિત કરવાની વડી અદાલતે આજ્ઞા કરી હતી. આ અદાલતે આ દિશાનિર્દેશ રદ કર્યો હતો અને એવું ઠરાવ્યું હતું કે જ્યારે ટ્રેક્ટર ડ્રાઇવરનું કોઈ મંજૂર પદ અસ્તિત્વમાં નહોતું, ત્યારે અદાલત આવા પદોની રચના કરવાની અને તેવા પદોમાં માલીઓને નિયમિત કરવાની દિશા આપી શકતી નહોતી. તેથી, જ્યાં કોઈ મંજૂર પદો ન હોય ત્યાં પદોની રચના કરવી અનુમત્ય નથી, એવું સ્પષ્ટપણે ઠરાવવામાં આવ્યું છે.

૪૨. સામાવાળાઓ તરફથી વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી મિત્રાએ દલીલ કરી હતી કે હકીકતોના આધારે આ કેસ ભિન્ન છે. તેમ છતાં, અમે આ કેસ પર મર્યાદિત હદ સુધી નિર્ભર રહી શકીએ કે જ્યાં કોઈ વિશિષ્ટ સ્વરૂપના મંજૂર પદો જ ન હોય, ત્યાં કામદારોને તે પદ પર સમાવવામાં આવે તેવી દિશા આપી શકાય નહીં અને તે માટે આવું કોઈ પદ સર્જવા અંગે પણ કોઈ દિશા આપી શકાય નહીં. પ્રિન્સિપલ, મહેર ચંદ પોલિટેકનિક વિરૂદ્ધ અનુ લાંબા, જેનો ઉલ્લેખ ૨૦૦૬(૭) એસ.સી.સી. ૧૬૧ માં અહેવાલિત છે, તે કેસમાં, તદર્થ/કામચલાઉ

નિયુક્તજનો અને બઢતી પામેલ વ્યક્તિઓ, જેઓની નિયુક્તિ કોઈ વૈધાનિક નિયમો મુજબ કરવામાં આવી નહોતી, તેમણે નિયમિતીકરણની માંગ કરી હતી. આ અદાલતે સૂચવ્યું હતું કે જે યોજનાની હેઠળ તેઓને રોજગાર આપવામાં આવ્યો હતો તે સમયબદ્ધ યોજના હતી, નિયમિત સેવા નહોતી, અને તેથી સામાવાળાઓ માટે પદ સર્જી તેમની સેવાઓ નિયમિત કરવા બાબતનો વડી અદાલતનો હુકમ આ અદાલતે રદ કર્યો હતો. ફરીથી, આ મર્યાદિત હદ સુધી કે નિયમોની સંપૂર્ણ અવગણના કરીને પદો સર્જવા માટે દિશા આપી શકાય નહીં, આ નિર્ણય અપીલકર્તાઓને સહાય કરે છે.

૪૩. સામાવાળાઓ તરફથી ઉપસ્થિત વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી મિત્રાએ એવો સંકેત આપવાનો પ્રયત્ન કર્યો કે વર્તમાન કેસમાં, રાજ્ય સરકાર દ્વારા જારી કરાયેલ કથિત પરવાનોના અનુસંધાને, નકલલેખકોને નિયમિત ધોરણે રાજ્યના કાર્યો બજાવવા માટે જોડવામાં આવ્યા હતા. અમે અગાઉ જ સ્પષ્ટ કરી ચૂક્યા છીએ કે આવા પરવાના આપવાથી નકલલેખકોને સરકારી સેવકનો દરજ્જો પ્રાપ્ત થઈ શકતો નથી અને તેઓ કોઈ સરકારી ફરજ પણ બજાવી રહ્યા ન હતા. હરિયાણા રાજ્ય વિરૂદ્ધ નવનીત વર્મા, અહેવાલિત ૨૦૦૮ (૨) એસ.સી.સી. ૬૫ માં, આ અદાલતે સરકાર દ્વારા એકાઉન્ટ્સ એક્ટિવિટીવના પદના ઉચ્છેદનને માન્યતા આપી હતી. તે બાબતને વડી અદાલત સમક્ષ પડકારવામાં આવી હતી. આ અદાલતે નોંધ્યું હતું કે સરકાર દ્વારા સદ્ભાવે લેવામાં આવેલ

નટપટિને પડકારી શકાય નહીં અને અદાલતોને આવા પ્રશ્નોમાં પ્રવેશવાની કોઈ સત્તા નથી, ખાસ કરીને અલ્પ સામગ્રીના આધારે તો બિલ્કુલ નહીં. વર્તમાન કેસમાં,કોપી રાઈટ્સ અને સરકાર વચ્ચે માલિક-નોકરનો સંબંધ હતો એવો નિર્દેશ આપે તેવી સામગ્રી અત્યંત ઓછી છે અથવા બિલ્કુલ નથી, એમ કહેવામાં અમને કોઈ સંકોચ નથી.

૪૪. અંતે, સામાવાળાઓ તરફથી ઉપસ્થિત પરિષ્ઠ વકીલ શ્રી ગુપ્તાએ ૨૦૦૮(૧૦) એસ.સી.સી. ૧ માં અહેવાલિત ઓફિશિયલ લિક્વિડેટર વિરૂદ્ધ દયાનંદા અને અન્યના નિર્ણય પર આધાર મૂક્યો. તે એક એવો કેસ હતો, જેમાં વિવિધ વડી અદાલતો સાથે સંલગ્ન ઓફિશિયલ લિક્વિડેટરના કાર્યાલયમાં નિયુક્ત કર્મચારીઓ સ્થાયી કેન્દ્રીય સરકારના કર્મચારીઓનો દરજ્જો દાવો કર્યો હતો. રોજગારી નિઃસંદેહ અસ્થાયી સ્વરૂપની હતી, પરંતુ આ સ્ટાફ અધિકૃત લિક્વિડેટર સાથે જોડાયેલો હતો અને સરકારી ફરજ બજાવતો હતો. તેમની ભરતી અને વેતનનો પ્રકાર તથા સ્ત્રોત પણ કેન્દ્રીય સરકારના નિયંત્રણ હેઠળ હતા. તેમ છતાં, આ અદાલતે, સેક્રેટરી, સ્ટેટ ઓફ કેરના વિરૂદ્ધ ઉમાદેવી, ૨૦૦૬ (૪) એસ.સી.સી. ૧ માં અહેવાલિત નિર્ણયના આધાર પર, એવો નિષ્કર્ષ કાઢ્યો કે આવા સ્ટાફે એક ભિન્ન વર્ગ રચ્યો હતો. આ અદાલતે નોંધ્યું હતું કે તેમની રોજગારીના પ્રારંભથી જ ત્યાંના સ્ટાફને કંપનીના (લિક્વિડેશનમાં રહેલી) આસ્તિઓના નિકાલથી રચાયેલ ભંડોળમાંથી વેતન ચૂકવવામાં આવતું હતું.

તેથી, આ અદાલતનો એવો અભિપ્રાય હતો કે કંપની દ્વારા વેતન પામતા સ્ટાફના શોષણ માટે અતિરિક્ત પદોની રચના કરવા અંગે વડી અદાલતે આપેલા નિર્દેશો કાયદેસર રીતે ટકી શકે તેમ નહોતા. અનેક રીતે તથ્યો સમાન છે, કારણ કે સ્ટાફ દ્વારા બજાવવામાં આવતી ફરજ નિઃસંદેહ સત્તાવાર ફરજ હતી. આ અદાલતે એ હકીકત ધ્યાનમાં લીધી હતી કે તેમને ક્યારેય કેન્દ્રીય સરકાર દ્વારા વેતન ચૂકવવામાં આવ્યું ન હતું અને ન તો તેઓ કેન્દ્રીય સરકારની સ્થાપનામાં હતા. આ સ્ટાફ નિઃસંદેહ અધિકૃત લિક્વિડેટરોના નિયંત્રણ હેઠળ કાર્યરત હતો, જે અન્ય કોઈ નહીં પરંતુ કેન્દ્રીય સરકારના કર્મચારીઓ જ હતા, છતાં અદાલત એવો નિષ્કર્ષે પહોંચી હતી કે તેમને કેન્દ્રીય સરકારના કર્મચારીઓનો દરજ્જો આપી શકાય તેમ નથી. આ કેસ વર્તમાન કેસના તથ્યોને અત્યંત નજીક આવે છે અને અપીલકર્તાઓને ઘણો ઉપયોગી થાય છે, કારણ કે, પ્રથમ, આ સ્ટાફ, ભલે કેન્દ્રીય સરકાર દ્વારા નિયુક્ત કરવામાં આવ્યો હતો, તે કેન્દ્રીય સરકાર દ્વારા પૂરી પાડવામાં આવેલી જગ્યા પર અને ક્યારેક વડી અદાલતના પરિસરમાં કાર્યરત હતો, અને બીજા, ભલે તેઓ તદ્દર્થ ધોરણે હતા, તેઓ સતત કામ કરતા હતા અને તેમની ફરજોની પ્રકૃતિ સત્તાવાર હતી. વધુમાં, તેઓ અધિકૃત લિક્વિડેટરના સીધા નિયંત્રણ હેઠળ હતા, જેમ વર્તમાન કેસમાં દાવો કરવામાં આવે છે, છતાં અદાલતે એવો ઠરાવ કર્યો હતો કે તેઓ કેન્દ્રીય સરકારના કર્મચારીઓનો દરજ્જો દાવો કરી શકતા નથી. વર્તમાન કેસમાં પરિસ્થિતિ વધુ કે ઓછી સમાન છે. તેથી, અમને વિશ્વાસ છે કે શ્રી મિત્રા, વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલ, તેમજ અન્ય

વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલ જેમ કે શ્રી રણજિત કુમાર, શ્રી પી.પી. રાવ, અને વિદ્વાન વકીલ જેમ કે શ્રી દીપક કુમાર જેના દ્વારા આધાર રાખવામાં આવેલ કાયદો સામાવાળાઓને મદદરૂપ થતો નથી અને એવું ઠરાવી શકાય તેમ નથી કે રાજ્ય સરકાર અનેકોપી રાઈટર્સ વચ્ચે માલિક-નોકરનો સંબંધ હતો.

૪૫. શ્રી ગુપ્તાએ દલીલ કરી કે જો બધા નકલલેખકોને સરકારી સેવામાં લિપિકો તરીકે સમાવી લેવાય, તો ૬૦૦૦ થી વધુ પદો સર્જવા પડશે અને તે વ્યવહારુ મુશ્કેલી ઊભી કરશે. વધુમાં, આ નકલલેખકોમાંથી બહુમતી પાસે આવશ્યક મૂળભૂત લાયકાત ન હતી અને તેથી આ નકલલેખકોને સમાવવા બાબતમાં વ્યવહારુ સમસ્યા ઊભી થશે. તેમણે આગળ પુનરોચ્ચાર કર્યો કે ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૦૮ હેઠળ કોઈ નિયમો અસ્તિત્વમાં હોય તે વિના આ બધું શક્ય બનશે નહીં. આ દલીલ નિઃસંદેહ યોગ્ય છે. વ્યવહારુ મુશ્કેલીના આ પરિબળને આક્ષેપિત ચુકાદામાં સંપૂર્ણપણે અવગણવામાં આવ્યું છે.

૪૬. શ્રી ગુપ્તાએ નિર્દેશ કર્યો કે આવી પરવાનો અન્ય અનેક વિભાગોમાં આપવામાં આવે છે જ્યાં સેવાની રચના થવાની કલ્પના પાણ કરી શકાય તેમ નથી. તેમણે નિર્દેશ કર્યો કે કોપીરાઈટરોનો આ દાવો કે તેઓ સરકારની આવશ્યક સેવા બજાવતા હતા, તે આ હકીકતથી ખોટો ઠરે છે કે બર્દવાન, પૂર્વ મિદનિપુર, પશ્ચિમ મિદનિપુર, માલદાહ, ઉત્તર દિનાજપુર અને દક્ષિણ

દિનાજપુર જિલ્લાઓમાં કોપીરાઈટર્સ નિયમો, ૧૯૯૯ અમલમાં આવ્યા ત્યારથી ક્યારેય અમલમાં મુકાયા નથી અને ત્યાં આવા કોઈ કોપીરાઈટર ઉપલબ્ધ નથી. તે જિલ્લાઓમાં દસ્તાવેજોની ઝેરોક્સ નકલો તેમની સાચી નકલો તરીકે પૂરી પાડવામાં આવે છે. જો કોપીરાઈટરોનું કામ આવશ્યક હોત, તો સરકાર આ છ જિલ્લાઓમાં કોપીરાઈટરોની સેવાઓથી વંચિત ન રહી હોત. વિદ્વાન વકીલના જણાવ્યા મુજબ, આથી સ્પષ્ટ રીતે સૂચિત થાય છે કે કોપીરાઈટરો કોઈ સરકારી કાર્ય બજાવતા નહોતાં અને નોંધણી કચેરીના કાર્ય માટે તેમનું કામ મૂળભૂત રીતે આવશ્યક પણ નહોતું. આ દલીલ નિઃસંદેહ યોગ્ય છે. વિદ્વાન વકીલે વધુમાં નિર્દેશ કર્યો કે પશ્ચિમ બંગાળ રાજ્યમાં ૬૪૬૬ દસ્તાવેજ-લેખકો, ૧૨૦૦ લગ્ન નોંધણી અધિકારીઓ, ૨૦,૦૦૦ ટપાલ કચેરી એજન્ટો, ૪૦,૦૦૦ વીમા એજન્ટો અને ૧૧૦૦ સ્ટેમ્પ વેચાણકારો છે. તેમણે નિર્દેશ કર્યો કે કોપીરાઈટરોને સરકારી સેવા સાથે સંલગ્ન ગણવાથી રાજ્ય માટે આર્થિક ધરાશાયી સ્થિતિ સર્જાય. આ દલીલ નિઃસંદેહ યોગ્ય છે, કારણ કે સરકાર દ્વારા આપવામાં આવેલી દરેક પરવાનગી સેવાનું સ્વરૂપ ધારણ કરતી નથી.

૪૭. ઉપરોક્ત સમગ્ર ચર્ચાનો નિષ્કર્ષ નીચે મુજબ છે:

૧) કે મૂળ રિટ અરજીકર્તાઓ-નકલલેખકો માત્ર પરવાનાધારકો છે.

૨) જોકે આ પરવાનાઓ આપવાના હેતુસર સરકાર દ્વારા નિયમો ઘડવામાં આવ્યા છે, તેમ છતાં આ નિયમોમાં આ નકલલેખકોની

કામગીરી પર સંપૂર્ણ નિયંત્રણનો ઉદ્દેશ કરવામાં આવ્યો નથી. આ નિયમો માત્ર પરવાનાઓના મંજૂરાત અને તે પરવાનાઓ ઉપરના નિયંત્રણ સંબંધિત છે; જોકે, તેઓ નકલલેખકોની કામગીરી અને ફરજો પર નિયંત્રણ કરતા નથી.

૩)કોપી રાઈટર્સ કોઈપણ સરકારી ફરજ બજાવતા નથી. તેઓને માત્ર તે દસ્તાવેજોની નકલ કરવાની જ જરૂર રહે છે, જે નોંધણી માટે રજૂ કરવામાં આવનારા હોય છે. નોંધણી માટે નવી નકલ દાખલ કરવી જરૂરી હોવા છતાં, તેવી નકલ તૈયાર કરવું સરકારી ફરજ ગણાતું નથી.

૪) કોપીરાઈટરોની હાજરી, કામના કલાકો, રજા, પેન્શન અને કાર્યઉત્પાદન વગેરે બાબતોમાં સરકાર દ્વારા તેમના પર નિયંત્રણ રાખવામાં આવતું નથી.

૫) કોપીરાઈટર્સ નિયમો હેઠળની સ્થાપના પર નથી, વિશેષ કરીને ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૦૮ હેઠળ ઘડાયેલા નિયમો હેઠળ તો નથી જ.

૬) નકલલેખકોને સરકારના ખજાનામાંથી વેતન ચૂકવવામાં આવતું નથી. બીજી તરફ, દસ્તાવેજોની નોંધણી માટે જેમને તેવી નકલો જરૂરી હોય તેવી ખાનગી પક્ષકારો દ્વારા તેમને ચૂકવણી કરવામાં આવે છે. તેથી, સરકાર અનેકોપી રાઈટર્સ વચ્ચે કોઈ

વિશ્વાસપાત્ર સંબંધ અસ્તિત્વમાં નથી, તેમજ આવી કોઈપણ ચૂકવણી માટે સરકાર જવાબદાર પણ નથી.

૭) સંક્ષેપમાં, નકલલેખન માટે પરવાનગી આપવી તે સેવા સર્જવા સમક્ષ નથી. તેથીકોપી રાઈટ્સ અને સરકાર વચ્ચે માલિક-નોકરનો સંબંધ અસ્તિત્વમાં આવતો નથી, તેમજ તેઓને સરકારના સેવકો ગણાવી અન્ય સરકારના સેવકો સાથે કહેવાતી સમાન વર્તણૂકનો હકદાર પણ ગણાવી શકાય નહીં.

૮) વડી અદાલતે સેવા સર્જવાની દિશા આપીને અને તે હેતુ માટે નિયમો ઘડવાની તેમજ આવી સેવાને નામકરણ આપવાની દિશા આપીને ભૂલ કરી છે. આ રીતે વડી અદાલતે મૂળ અરજી તથા રિટ અરજીની પરિધિથી આગળ વધી ગઈ છે.

૪૮. આ મુજબ, અપીલો મંજૂર થવા પાત્ર છે અને તે મુજબ મંજૂર કરવામાં આવે છે. વડી અદાલતનો સામાન્ય ચુકાદો રદ કરવામાં આવે છે અને ટ્રિબ્યુનલનો ચુકાદો પુનઃસ્થાપિત કરવામાં આવે છે. તેમ છતાં, આ પરિસ્થિતિઓમાં ખર્ચ અંગે કોઈ હુકમ કરવામાં આવશે નહીં.

અપીલ મંજૂર.

The translation of this judgment has been provided by

M/s. Hyperlink E-Solutions Pvt. Ltd.

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.